

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

MAKEDONYA'DAKİ MEDRESELER
ve
İSA BEY MEDRESESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Eljesa Asani

BURSA 2010

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

MAKEDONYA'DAKİ MEDRESELER
ve
İSA BEY MEDRESESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Eljesa Asani

Danışman

Yard. Doç. Dr. Salih Pay

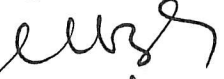
BURSA 2010

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim/Anasanat Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda 700622004 numaralı Eljesa Asani'nin hazırladığı "Makedonya'daki Medreseler ve İsa Bey Medresesi" konulu (Yüksek Lisans Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, 10 . . . / 03 . / 20.10 . günü 13⁰⁰ - 14³⁰ saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasınınbaşarılı.... (başarılı/başarısız) olduğunaoybirliği.... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

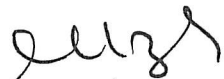

Prof. Dr. Mefail Hızı .
Sınav Komisyonu Başkanı:

Y. Doç. Dr. İsmail Selimoğlu
Üye

Yrd. Doç. Dr. Salih PAY
Üye

Üye

Üye

Prof. Dr. Mefail Hızı
Anabilim Dalı Başkanı

..... / / 20.

Enstitü Müdürü

ÖZET

Yazar : Eljesa Asani
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları
Bilim Dalı : İslâm Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xi + 103
Mezuniyet Tarihi : / / 2010
Tez Danışman(lar)ı : Yard. Doç. Dr. Salih Pay

MAKEDONYA'DAKİ MEDRESELER VE İSA BEY MEDRESESİ

Balkanlar, Osmanlı Devletinin Avrupa'daki önemli bir toprağı olarak görülmüş ve bu sebeple Balkanlara Anadolu'dan daha fazla yatırım yapılmıştır. Balkan coğrafyasına yapılan en önemli yatırımlardan biri de eğitim alanında gerçekleşmiştir. Medreseler Osmanlı Devletinin önemli eğitim-öğretim kurumları olup devletin hâkim olduğu her yerde açılmış ve faaliyet göstermiştir. Padişahların yanı sıra üst düzey devlet adamları ve zengin hayır sahipleri tarafından tesis edilen medreseler yine kurucularının oluşturduğu vakıflar tarafından finanse edilmişlerdir.

Tez, Balkanların bir kısmını oluşturan bugünkü Makedonya'da Osmanlı Devleti döneminde kurulmuş ve faaliyet göstermiş olan medreseleri, kurucuları, kuruluş amaçları, işleyiş yöntemleri vb. açılardan tanıtmayı amaçlamıştır.

Anahtar Sözcükler

Osmanlı

Makedonya

Medrese

İsa Bey

ABSTRACT

Writer : Eljesa Asani
University : Uludağ University
Department : History of Islam and Islamic Arts
Sort of Thesis : Master
Page : xi +103
Date of graduation : /.... / 2010
Tez Danışman(lar)ı : Ph.D., Assistant Professor Salih Pay

MACEDONIAN MADRASAS AND İSA BEY MADRASA

Balkans were considered to be an important part of the Ottoman Empire, consequently investigations made in this area outgrew those in Anatolia. The most important field to develop in Balkans was an education system. Madrasas, which considered to be very significant educational institutions, were opened and were functioning on every land owned by the government. Madrasas, established by padishah, high-rank statemen and altruists, were sponsored by foundations these people owned. The aim of this research is to introduce the madrasas and their educational methods, established in The Ottoman Empire, are functioning in Macedonia.

Key Words

Ottoman Macedonia Macedonia Madrasa İsa Bey

ÖNSÖZ

Anadolu gibi Balkan Yarımadasının da Osmanlının ayrılmaz bir parçası olduğunu, tarih sayfaları dışında Osmanlının bu topraklarda bıraktığı kültürel miras da gayet net bir şekilde ortaya koymuştur. Dolayısıyla Osmanlıyı anlamaya yönelik olarak yapılacak çalışmalarda Balkan tarihinin de göz önünde bulundurulmasının önemi belirginleşmektedir.

Beş yüz yıldan fazla bir zaman diliminde Balkan Yarımadası'nda hüküm sürmüş olan Osmanlı Devletinin, fetihlerin ardından hızlı bir müesseseleşme yolu izlediği bilinmektedir. Bunlar arasında eğitime dair birtakım yapı ve yapılanmalar da bulunmaktadır.

Osmanlı kültür mirasıyla ilgili yapılan çalışmaların daha çok Anadolu merkezli olması, genelde Balkan Yarımadası ve özelde ise Makedonya ile ilgili çalışmaların daha çok mimarî açıdan ele alınmış olması konumuzun önemini artırmaktadır. Bununla birlikte Makedonya'daki medreseler, I. ve II. Dünya savaşlarıyla birlikte tahrip edilmiş ve yerlerine yeni eğitim kurumları yapılmıştır. Dolayısıyla yeniden inşa edilmeyen bu kurumların hiçbiri günümüze kadar ulaşamamıştır. Bu da sözkonusu medreselerin diğer müesseselerden farklı olarak mimarî açıdan bile araştırılmasını büyük oranda engellemiştir. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin verdiği bilgiler dışında Makedonya'daki medreseleri konu alan müstakil bir çalışma tespit edilememiştir.

Araştırmada Osmanlı döneminde bugünkü Makedonya sınırları içerisindeki şehirlerde kurulmuş medreselerin isimleri, sayıları ve kurucuları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca medreselerin vakfiyelerinde belirtilen kuruluş amaçları, işleyiş tarzları, sürekliliğini nasıl sağladıkları konusunda bilgi verilmiş, buralarda görev yapmış olan müderrisler belirtilmiştir.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Balkan fütuhâtı, Osmanlıların hoşgörü ve adaleti, iskân politikaları ve İslâmlaştırma faaliyetleri; Birinci bölümde genel olarak İslâm tarihi boyunca medreseler ve özelde Osmanlı medreseleri; İkinci bölümde Osmanlı hâkimiyeti döneminde bugünkü Makedonya sınırları içerisinde kurulmuş ve faaliyet göstermiş olan medreseler hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise bazıları günümüze kadar ulaşmış

önemli eserlerin banisi ve Üsküp uç beylerinden İsa Bey'in yaptırdığı İsa Bey Medrese'sinin Osmanlı dönemi ve sonrası tarihî serüveni ele alınmıştır.

Çalışma boyunca medreselerin bulunduğu şehirlerle ilgili coğrafi ve idari bilgiler Şemseddin Samî'nin Kamûsu'l-A'lâm adlı eseri esas alınarak verilmiş olup XIX. yüzyıl Osmanlı hâkimiyeti dönemini yansıtmaktadır. Ayrıca şehirlerdeki yapıların yanı sıra medreselerin isim ve sayıları kronolojik olarak önce XVII. yüzyıldaki durumlarını yansıtan Evliya Çelebi Seyahatnamesine, sonra XIX. yüzyılı yansıtan Şemseddin Samî'ye ve sonra da Salnâmelerdeki bilgiler ışığında ele alınmıştır. Bazı medreselerle ilgili verilen talebe sayısı, 1321 Salnâme-i Nazâret-i Maarif-i Umûmiye'de yer alan bilgiler esas alınarak verilmiş olup 1903 tarihini yansıtmaktadır.

Medreselerin isimleri tespiti yapılırken kaynak sıkıntısının yanında bazı medreselerin farklı isimlerle anılmış olması da ayrı bir problem oluşturmuştur. Bazı medreselerin bani isimlerinin, şehir, mahalle ya da yakınında bulunan cami isimleriyle anılmış olması beş yüz yıldan fazla süren Osmanlı hâkimiyeti boyunca aynı medresenin değişik isimlerle anıldığı ihtimalini akla getirmektedir. Ancak bu durumun genel tabloyu ifade etmeyip birkaç medreseyle ilgili olduğu kanaatimizi bildirmekte yarar vardır.

Bu çalışmanın planlanmasında ve oluşmasında katkısı olan, kıymetli fikir ve teklifleriyle çalışmamız boyunca desteklerini esirgemeyen değerli hocam Yard. Doç. Dr. Salih Pay Bey'e şükranlarımı arz ediyorum. Ayrıca bize maddi destek sağlayan Türkiye Diyanet Vakfı'na, çalışma süresince teknik konularda sorularıma usanmadan cevap verip yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Seyyar Suleymanov ve Özey Suliman'a, bugüne kadar eğitimimde her türlü maddi ve manevi destekle yanımda olan aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

08. 02. 2010

Eljesa Asani

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDRESELERİN TARİHİ

I. GENEL OLARAK MEDRESELER	7
II. OSMANLI MEDRESELERİ.....	10
A. Medresenin fizîki yapısı	12
B. Personel	13
1. Öğretim Üyeleri	13
a. Müderris	13
b. Muid	15
2. Talebeler	15
C. Ders Sistemi	16

İKİNCİ BÖLÜM

MAKEDONYA MEDRESELERİ

I. DEBRE	20
A. Hacı Abdi Ağa Medresesi	21
B. Yeni Cami-i Şerif Medresesi	21
C. Tekke Medresesi	21
D. Debre Medresesi	21
II. DOYRAN	21
A. Doyran Medresesi	22
B. Mehmed Fahreddin Efendi Medresesi	22
III. GOSTİVAR	23
A. Cami-i Cedid Medresesi	23
B. Saat Medresesi	24
IV. İŞTİP	24
A. Mehmet Emin Ağa Medresesi	25
B. Hüdavendigâr Medresesi	25

C. Hamidiye Medresesi.....	25
D. Çınarlı Medresesi	25
V. KALKANDELEN (TETOVA).....	26
A. Yukarı Çarşı Medresesi	26
B. Saat Medresesi.....	26
C. Oruç Paşa Medresesi.....	27
D. Köprü Medresesi	27
VI. KIRÇOVA.....	27
Hacı Ali Ağa Medresesi	28
VII. KOÇANA.....	28
Hasan Bey Medresesi	28
VIII. KUMANOVA	29
A. Eski Medrese.....	29
B. Yeni Medrese	29
IX. KÖPRÜLÜ (TİTOV VELES)	30
A. Havlular Medresesi.....	30
B. Köprübaşı Medresesi.....	30
C. Ali Bey Medresesi.....	30
D. Hacı Mehmed Medresesi	31
X. KIRATOVA	31
Mustafa Bey Medresesi.....	32
XI. MANASTIR.....	32
A. Kadı Mahmud Efendi Medresesi.....	33
B. Yeğen Ali Paşa Medresesi	34
C. Hacı Mahmud Bey Medresesi	34
D. İshakiye Medresesi:.....	34
E. Koca Kadı Medresesi	35
F. Sungur Çavuş Medresesi	35
G. Şehzade Hatun Medresesi.....	35
H. Şerif Bey Medresesi	36
İ. Dülbend Kadı Medresesi.....	36
J. Yeni Cami Medresesi.....	37
K. Türkler Medresesi.....	37
L. Tefikiye Medresesi	37

M.	Feyziye Medresesi	38
N.	Haydar Kadı Medresesi	38
O.	Atik Cami-i Şerif Medresesi	38
XII.	OHRİ	39
A.	Sultan Süleyman Han Tekke Medresesi	40
B.	Zeynelabidin Paşa Medresesi	41
C.	Şerif Bey Medresesi	41
D.	Eski Siyavuş Paşa Medresesi	42
E.	Hamza Bey Medresesi	42
F.	Ali Paşa Medresesi	42
XIII.	PALANKA (KRİVA PALANKA)	42
	Bayram Paşa Medresesi	42
XIV.	PIRLEPE (PRİLEP)	42
A.	Mehmed Bey Medresesi	43
B.	Cami-i Evsat Medresesi	43
C.	Osman Bey Medresesi	44
D.	Bekir Ağa Medresesi	44
XV.	RADOVIŞTE (RADOVIŞ)	44
A.	Cami-i Kebir Medresesi	44
B.	Cami-i Cedid Medresesi	45
XVI.	RESNE	45
XVII.	TİKVEŞ	45
A.	Tahir Ağa Medresesi	46
B.	Orta Medrese	46
C.	Peşte Medresesi	46
D.	Marine Medresesi	46
XVIII.	USTURGA (STRUGA)	46
XIX.	USTRUMCA (STRUMİTSA)	47
A.	Abdülhalim Bey Medresesi	47
B.	Hacı Abdullah Efendi Medresesi	47
C.	Mehmed Efendi Medresesi	47
XX.	ÜSKÜP	48
A.	Atiye Binti Yaşar Bey Medresesi	50
B.	Hacı Hasan İbn-i Ali Medresesi	51

C. Hacı İsmail Ağa Medresesi.....	51
D. İshak Bey Medresesi	51
E. Burmalı Medrese	55
F. İsa Bey Medresesi	56
G. Meddah Baba Medresesi	56
H. Mehmed Bey Medresesi.....	57
İ. Sultan Murad Medresesi	58
J. Mustafa Paşa Medresesi.....	58
K. Tophane Medresesi.....	58
L. Tütünsüz Medrese	58
M. Yahya Paşa Medresesi	58
N. Emir İsmail Medresesi	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSA BEY'İN HAYATI VE ESERLERİ

I. İSA BEY'İN HAYATI	60
II. İSA BEY'İN VAKFIYESİ.....	62
III. İSA BEY'İN ESERLERİ	63
A. İsa Bey Camii	63
B. İsa Bey Medresesi	64
1. Osmanlı Dönemi İsa Bey Medresesi	64
2. Osmanlı Sonrası İsa Bey Medresesi	67
C. İsa Bey Mescidi	72
D. Kapan Han	72
E. İsa Bey Hamamı	73
F. İsa Bey Hanikâhı.....	74
G. İsa Bey Su Yolu (Sakahane).....	75
H. İsa Bey Kütüphanesi	75
SONUÇ	78
EKLER	80
KAYNAKLAR	97
ÖZGEÇMİŞ.....	103

KISALTMALAR

a. g. e.	: Adı Geçen Eser
a. g. m.	: Adı Geçen Makale
a.g.mad.	: Adı Geçen Madde
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İA.	: İslâmi Araştırmalar
M.	: Miladi
M. Ö.	: Milattan Önce
No	: Numara
Ö.	: Ölüm Tarihi
s.	: Sayfa
T. D. V	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vs.	: Ve saire
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınevi, Yayınları

GİRİŞ

Balkan sözcüğü, Doğu Avrupa'da batıdan doğuya uzanan dağ sırası, sık ormanla kaplı dağ anlamlarına gelen Türkçe bir kelimedir¹. Avrupa kıtasının beş büyük yarımadasından biri olan Balkan Yarımadası, Asya, Afrika ve Avrupa'nın kavşak noktasında stratejik konumu itibariyle bölgede ve civarda kurulan imparatorlukların hem fetih açısından hem de diğer bölgelere uzanan bir geçit olarak hep ilgi odağı olmuştur². Bu da Balkanları tarih boyunca savaşların eksik olmadığı bir bölge haline getirmiştir³.

Bugünkü Makedonya bölgesi 1382-83'te Manastır, 1392'de Üsküp, 1395'te Pirlepe ve İştıp gibi şehirlerin fethiyle Paşa Yiğit Bey tarafından Osmanlı topraklarına katılmış 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Antlaşması ile Sırbistan'a verilmesine kadar beş asır Osmanlı hâkimiyeti altında kalmıştır⁴.

Osmanlı döneminde Selanik, Kosova ve Manastır vilâyetlerinin parçaları olan bölge için Makedonya adı kullanılmamıştır. XIX. yüzyıl sonunda Balkan Yarımadasının güney ve orta kesiminde yer alan Makedonya topraklarında Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Romanya hak iddiasında bulunmuştur. Günümüzde Yunanistan, Bulgaristan ve Makedonya Cumhuriyeti arasında paylaşılmıştır. Daha doğrusu bugünkü anlamda Makedonya bir ülkeden öte XIX. yüzyıldan itibaren neredeyse sadece coğrafi bir bölgeyi anlatmak için kullanılmıştır⁵. Ancak Balkan uluslarına göre bu bölge o kadar önemliydi ki Makedonya'ya kim sahip olursa yarımadadaki hâkim stratejik konum onun olacaktı⁶. Bölgenin coğrafi sınırlarını

¹ Tuğlacı, Pars, *Okyanus Türkçe Sözlük*, Pars Yay., İstanbul 1971, c. I, s. 228.

² Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi*, (çev. İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç), Küre Yay., İstanbul 2006, c. I, s. 3.

³ İbrahimgil, Mehmet, "Balkanlarda Osmanlı Mimarîsi", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, c. X, s. 499.

⁴ Popovic, Aleksandre, *Balkanlarda İslâm*, (çev. Komisyon), İnsan Yay., İstanbul 1995, s. 185; İbrahimgil, *a.g.m.*, XI/504.

⁵ Adanır, Fikret, *Makedonya Sorunu*, (çev. İhsan Catay), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2001, s. 2-3; Jelavich, *a.g.e.*, II/94-96.

⁶ Jelavich, *a.g.e.*, II/94.

kuzeyde Şar dağları, doğuda Rodop dağları; güneyde Ege denizi, Olimpos dağı ve Pindus dağ sırası ile batıda Ohri gölüyle sınırlandırılır⁷.

Bugünkü Makedonya'nın kuzeyinde Sırbistan, doğusunda Bulgaristan, güneyinde Yunanistan, batısında Arnavutluk ve Kosova bulunmaktadır. Makedonya, 1991 yılında Yugoslavya Federasyonu'nda ortaya çıkan karışıklıklardan sonra bağımsızlığını ilan etmiş olup, başkenti Üsküp'tür. Kalkandelen (Tetova), Gostivar, Kumanova, İştip, Pirlepe, Ohri, Manastır büyük şehirlerindedir.

Balkan Yarımadası, XIII. yüzyıl'ın ikinci yarısında Osmanlı Devletinin ilgi odağı haline geldi. O dönemden itibaren fetih faaliyetlerine girişilse de ilk fetihler ancak XIV. yüzyıl sonlarına doğru gerçekleştirilebilmiştir⁸.

Sofya, Niş ve Manastır Balkan fütuhatında stratejik açıdan önem taşıyan üç şehirdir. Bulgaristan'ı kontrol edebilmek bakımından çok önemli olan Sofya, Sırbistan'ın kapısı özelliğini taşıyan Niş ve Makedonya ile Arnavutluk'un kilidi durumunda olan Manastır şehirlerinin ele geçirilmesi Balkanlarda kalıcı bir hâkimiyet sağlamak noktasında çok önem taşımaktaydı⁹.

Osmanlı fütuhatı ilk önceleri gelip geçici bir yağma hareketi olarak görülmüş, ancak daha sonraları fetihlerin kalıcı olduğu ortaya konmuştur¹⁰. Hıristiyan prenslerinin birlikten uzak oluşları, aynı dine mensup olmalarına rağmen çoğunun Müslümanlarla ittifak halinde olmaları ve bölge halklarının feodalizmin sırtlarına yüklediği ağır yük yüzünden fethetilen orduyu sevinçle karşılama eğilimi fetih faaliyetlerini hızlandıran bir etken olmuştur¹¹. Fethin akabinde yerleşme çok düzgün ve hızlı olmuştur. Bunun sebeplerinden biri de asırlar önce Balkanlara gelerek yerleşen ve daha sonra Hıristiyanlığı kabul etmiş olan Peçenek, Kuman, Gagauz ve Vardar'ların da aynı soydan gelmeleridir¹². Samsa Çavuş'un Bizanslılara ait

⁷ Jelavich, a.g.e., II/94.

⁸ Jelavich, a.g.e., I/32.

⁹ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1947, c. I, s. 72.

¹⁰ Binark, İsmet, *Balkan Ülkelerinin Tarihi Kaynakları Bakımından Başbakanlık Devlet Arşiv'inin Önemi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1996, s. 5.

¹¹ Lemerle, Paul, *Bizans Tarihi*, (çev. Galip Üstün), İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 128; Jelavich, a.g.e., I/32; Sander, Oral, *Siyasi Tarih*, İmge Yay., Ankara 2005, s. 60.

¹² Uzunçarşılı, a.g.e., c. I, s. 74-75; Sander, a.g.e., s. 63.

topraklarda yayla ve kışlak tutması yahut dervişlerin uçları aşarak derbentlerde, köylerde yerleşmeleri gibi faaliyetler hem fethi kolaylaştırmış hem de hızlandırmıştır¹³. Fetihden sonra da bölgeye Anadolu'dan Türkmenler'in göç etmesini sağlayarak bölgenin etnik yapısının Türkleştirmesine çalışılmıştır¹⁴. Serbest göçler yanında mecburi yerleştirme ve ceza olarak sürgüne gönderme de Balkanlardaki iskân politikalarından biriydi. Değişik meslek guruplarına mensup ailelerin Balkanlara gönderilip, ev, arazi, işyeri verilip kendilerine çeşitli muafiyetler tanınmıştır¹⁵. Buralara yerleştirilen Müslüman Türk halklarla, İslâm toplumu modeli sunmak amaçlanmıştır. Nitekim bunun, Balkanların fetihlerle birlikte İslamlaşma sürecine çok büyük katkısı olmuştur. Osmanlı'ların fetih ve iskân politikasının geçici ve kısa vadeli olmadığı, buraları yurt haline getirmek, Balkanlardaki Hıristiyan nüfusla Müslüman Türk nüfusu dengeleyerek emniyet ve asayişini temin etmek, boş arazileri insanların yaşamasına elverişli hale getirip üretimi arttırmak ve İslamlaştırma olduğunu rahatça görülebilir¹⁶.

Yapılan fetihler sonucunda kısa zamanda Balkanlar öyle derinliğine Osmanlı ülkesi oldu ki, 805/1402'de Anadolu'nun siyasi birliği bozulmuş ve yıllarca hanedan kavgalarına sahne olmuşken, Balkanlar Osmanlı Devletine bağlılığını devam ettirmiştir. Daha Fatih devri gelmeden Balkanlar yüzlerce cami, medrese, tekke, han, hamam, kale ve daha nice şaheserle donatılmıştır¹⁷. XVI. yüzyıl ortalarına gelindiğinde ise hemen hemen bütün Balkan Yarımadası Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir¹⁸.

Balkanların İslamlaşmasında Osmanlı Devletinin tımar sistemi ile ilgili tutumu ve ortaya koyduğu siyaset önemli rol oynamıştır. Öyle ki, Osmanlılar eski Rum, Sırp ve Arnavut asil sınıfları ve askerî zümreleri itaat ve sadakatten başka hiçbir şart

¹³ Kösoğlu, Nevzat, *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, Ötüken Yay., İstanbul 1990, s. 181.

¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., c. I, s. 76.

¹⁵ Kösoğlu, a.g.e., s. 182.

¹⁶ Sevim, Sezai, "Türklerin Rumeli'ye İlk Geçişleri Ve İskân Faaliyetleri", *Balkanlar'daki Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını*, Uluslararası Sempozyum 26-28 Ekim 2001, (Haz. Hasan Basri Öcalan), Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Bursa 2002, s. 49.

¹⁷ Kösoğlu, a.g.e., s. 182.

¹⁸ Binark, a.g.e., s. 7.

koşmaksızın Osmanlı tımar ve idare kadrolarına almış ve bunlar zamanla İslâmiyet'i kabul ederek tam manasıyla sipahi ve bey aileleri teşkil etmişlerdir¹⁹.

Osmanlı Devletinin İslâmlaştırma faaliyetlerinde hoşgörü ve adaletin uygulanması o zamana kadar kendi krallıkları tarafında sömürülmüş bölge halklarının İslâm'a geçişinde etkili olmuştur. Bosna bölgesinin fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet (1444–1446 ve 1451–1481) tarafından Bosna ruhbanlarına verilen 883/1478 tarihli ahitnamede bu bölgede bulunan rahiplere ve kiliselere kimsenin rahatsızlık vermemesi, aksi davrananların cezaya çarptırılacağı, korkudan buraları terk etmiş yerli halkın rahatça dönebilecekleri Allah ve Peygamber üzerine yemin edilerek bildirilmiştir²⁰. Yine Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520–1566) ölümünden hemen önce 974/1566 tarihinde vuku bulan Zigetvar Seferi'ne çıkılırken Rumeli Beylerbeyliği'ne gönderilen fermanında, Osmanlı ordusunun geçeceği yollarda kimsenin malına zarar verilmemesi; karşılıksız kimseden bir şey alınmaması ve halka kötü davranılmaması bildirilip aksi şekilde davrananların cezaya çarptırılacağı ifade edilmiştir. Osmanlı Devletinin savaş esnasında dahi sivil halka yönelik tavrı, adalet ve hoşgürüsünün delilidir²¹.

Osmanlılar hiçbir zaman bölge halkının dinine, diline ve yaşantısına müdahale etmemiştir. Bölge halklarında olan Bogomillerin, Osmanlıların sergiledikleri hoşgörü ve adaletten değil de sırf mal varlıklarını kaybetmek istemedikleri için kitleler halinde İslâmiyet'e girmeleri bir tarihi vakıa değil, bir efsanedir²². Kitleler halinde İslâm'a giren Bogomillerin yanı sıra Arnavut ve Boşnaklar da Bizans, Bulgar ve Sırp Hıristiyan baskılarına karşın Osmanlı hoşgürüsünü beğenip İslâm'a girmişlerdir²³. Bugün birçok millet ve kültüre ev sahipliği yapan Balkanlar'da her milletin kendi din, dil ve kültürünü günümüze kadar rahat bir şekilde taşıyabilmiş olması Osmanlı hoşgürüsü ve adaletinin sonucudur.

¹⁹ İnalçık, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler Ve Vesikalar I*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1987, s. 164.

²⁰ Binark, a.g.e., s. 18.

²¹ Binark, a.g.e., s. 14-15.

²² İnalçık, a.g.e., s. 181.

²³ Tufan, Muzaffer, "Balkanlar'da Türk Kültürü", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, c. IX, s. 275.

Balkanların İslâmlaşma sürecine katkıda bulunan bir diğer etken de tasavvuf ve tarikatlardır. XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'dan Balkanlara Türk kültürünü ve İslâmiyeti yaymak için Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğrencisi Sarı Saltuk olmak üzere fetihlerden önce dervişlerin yerleştiği, fethine zemin hazırladığı ve fetihlerden sonra da İslâmlaşma faaliyetlerine çok önemli katkıları olduğu bilinmektedir²⁴. Dervişler buralarda bir yandan İslâm'ı anlatmış bir yandan da zulüm içinde yaşamış toplulukların alışık olmadıkları alternatif bir hoşgörü sunmuşlardır. Bu tarz faaliyetler Balkanların manevî fethine yönelik büyük mesafeler katedilmesini sağlamıştır²⁵. Söz konusu manevi fetih Osmanlıyla birlikte de devam etmiştir. Ordu ile bir yeri fetheden fatihler gibi manevi fatihler de Osmanlılarda önemli bir yere sahiptir. Nitekim Üsküp'ün fatihi Paşa Yiğit Bey'in yanı sıra kentin fethinde önemli hizmetlerde bulunmuş Şeyh Meddah Baba da Üsküp'ün manevi fatihi olarak görülmüş, adına cami, medrese ve tekke gibi müesseseler inşa edilerek büyük hürmet gösterilmiştir²⁶. Osmanlılar, her fethettiği yerde cami, medrese ve tekkeler inşa edip buradaki hâkimiyetini pekiştirecek ve sosyal hayatı organize edecek müesseseler inşa etmiştir. Gerek Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde ve gerekse Salname ve diğer Balkan tarihiyle ilgili kaynak ve belgelerde hemen hemen her caminin yanında bir de tekkenin yer aldığı görülmektedir. Tekke ve zaviyeler eğitim kurumu, sosyal güvenliği sağlayan, ilim-sanat ve kültür merkezleri gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır²⁷.

Tekkeler, halkı manevî yönde eğitmenin yanı sıra, kendilerine gelenlere hoşgörü ile yaklaştığından Balkan fetihleri süresince siyasi ve ideolojik depremler yaşayan toplulukların dikkatini çekmekle kalmamış onların İslâm'a girmelerini kolaylaştırmış²⁸ ve toplumda zararlı hale gelmiş birçok eşkıya ve suçluları bile eğiterek topluma kazandırmıştır²⁹. Tarikatlar, imparatorluğun hâkim olduğu bütün

²⁴ İbrahimgil, *a.g.m.*, X/499.

²⁵ İzeti, Metin, *Balkanlarda Tasavvuf*, Gelenek Yay., İstanbul 2004, s. 46.

²⁶ Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri-Yugoslavya*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1981, c. III/ 3, s. 247.

²⁷ İzeti, *a.g.e.*, s. 76.

²⁸ İzeti, *a.g.e.*, s. 46.

²⁹ Baltacı, Cahit, *Maarif Sistemimiz*, İslâm Medeniyeti Vakfı Yay., İstanbul 1980, s. 23.

ülkeleri etnik ve kültürel farklılıklara rağmen birbirine bağlayan manevî bir doku oluşturmuştur³⁰.

Fethedilen kentte cami, hemen yanında da medresenin inşa edilmesi gelenek olmuştur. Bu gelenek topluma ve devlete gerekli din, ilim ve eğitim hizmetleri yanında idarî ve adlî görevlerde bulunacak personelin yetiştirilmesi adına sürdürülmüştür³¹.

Osmanlıların fetihlerdeki amacının yağmalama, ganimet ve sırf toprak kazanma olmadığına en güzel örneklerinden biri de eğitim müesseseleri inşa edip halkın eğitime önem vermesidir. Nitekim Üsküp Sancağı dâhilinde İpek ve Yakova halkının bilgisizliğinden istifade eden bazı rahiplerin halkın inanç ve düşüncelerini etkilediklerinden halk arasında Müslüman-Hıristiyan evlilikleri baş göstermeye başlamış, halkı bu tür sapkınlıklardan korumak amacıyla da her iki kazada birer rüştiye mektebi ile köy ve nahiyelerde sıbyan mektepleri yapılmıştır³².

Şehirlerde cami, mescit, tekke, zaviye ve türbe gibi dini; han bedesten, arasta ve çarşı gibi ticari; imaret, hamam, köprü, su kemeri, çeşme ve saat kulesi gibi sosyal; mektep, medrese ve kütüphane gibi eğitim; kale, kule, burç ve tabyalar gibi askerî yapılar inşa etmek suretiyle Osmanlı şehir dokusu bölgeye hakim kılınmış, sözkonusu yapıların da Anadolu'da Bursa, Edirne, Amasya ve Manisa gibi şehirlerdeki mimarî eserlerle boy ölçüşebilecek bir düzeyde olması Osmanlı idaresinin bölgeye ne derece önem verdiğini göstermektedir³³.

³⁰ Kösoğlu, *a.g.e.*, s. 187.

³¹ İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 1998, c. II, s. 235.

³² *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilâyeti*, T.C., Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu. 87, İstanbul 2007, s. 300-303.

³³ İbrahimgil, *a.g.m.*, XI/500.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDRESELERİN TARİHİ

I. GENEL OLARAK MEDRESELER

Kelime olarak talebenin içerisinde ders okuduğu yer manasına gelen *medrese*, terim olarak orta ve yüksek seviyelerde eğitim ve öğretim yapılan yer demektir. Hadislerde *ders* ve *tedârus* kelimeleri geçtiği halde ders yapılan mekânlara ilk devirlerde medrese denilmemiştir³⁴.

İslâm'da ilk bina edildiği günden itibaren bir eğitim ve öğretim kurumu olarak da görev yapan Mescid-i Nebevî'yi ve orada bulunan Suffe'yi medresenin ilk modeli olarak kabul etmek mümkündür³⁵. Medine'deki bu eğitim merkezi bundan sonra tesis edilen cami içi ve cami dışı eğitim müesseselerine model teşkil etmiştir. Ayrıca Suffe'de eğitim gören sahabenin geçim ve masraflarının Müslümanlar tarafından karşılanması Hicretin ilk yıllarında tesis edilen vakıfların doğmasına sebep olmuştur³⁶.

Önceleri camiler aynı zamanda medrese olarak da kullanıldıkları halde daha sonra müstakil medrese binaları ve medrese mimarisi ortaya çıkmıştır. Küçük çocukların eğitim ve öğretimi, onların cami ve mescitleri temiz tutamayacakları düşüncesiyle ilk devirden beri *küttâb* denilen kurumlarda, daha çok mabetlerin dışında yürütülmüştür³⁷. Camiler herşeyden önce ibadet yerleri olduğundan buralarda ilim halkalarının kurulması ve genişlemesi sonucunda hem ders hem ibadet görevlerinin beraber yürütülmesinde sorunlar başgöstermiş, ayrıca ders esnasında ve ders gereği yapılacak münakaşa ve cedelin ibadet ve sükûnetin gerekli olduğu camileri bu gürültüden kurtarma ihtiyacı medreselerin doğmasına sebep olmuştur³⁸.

³⁴ Bozkurt, Nebi, "Medrese", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2003, c. XXVIII, s. 324.

³⁵ Bozkurt, *a.g.mad.*, c. XXVIII/326.

³⁶ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, s. 3.

³⁷ Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Bilge Yay., İstanbul 2004, s. 22-23.

³⁸ Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1984, s. 2.

Bununla beraber Dört Halife devrinde teşekkül eden ve henüz tedvin edilmeyen Kur'an, Tefsir ve Hadis gibi ilimlerin karakterleri icabı cami dışına çıkma gereği duyulmamış³⁹, hatta Osmanlıların son devrine kadar camilerin aynı hizmeti ifa ettikleri görülmüştür. XVII. yüzyılda Osmanlılarda ortaya çıkan *dersiyeler*, camilerdeki medreselerdi ki bunların müstakil binaları bulunmamaktaydı⁴⁰.

Camilerde yapılan eğitimin yetersiz oluşu, Şîf Fatımî hilafetinde bir nevi ihtisas okulu seviyesinde bir müessesenin doğmasına yol açmıştır. Vezir Yakub b. Killis'in Daru'l-İlm adını verdiği, araştırmaların yapıldığı ve zengin bir kütüphaneye sahip bir eğitim kurumu inşa edip Şîf propagandası yapması sonucu Sünnî doğuda medrese müessesesi meydana çıkmış, tarihî seyrinde Nizamiye, Mustansiriye ve Süleymaniye gibi medreselerle en mükemmel şekline ve en yüksek seviyesine ulaşmıştır⁴¹.

Emevî ve Abbasî dönemlerinde de eğitim faaliyetleri olmakla birlikte devlet tarafından teşkilatlanmış, önceki eğitim müesseselerinden farklı olarak müderris ve talebelere kurulan vakıflar aracılığıyla ücretlerin ödenmesi⁴² ve eğitimin ücretsiz verildiği⁴³ medreseler Selçuklular döneminde kurulmuş ve yaygınlaşmıştır. Bağdat, Merv, İsfahan, Nişapur, Musul, Dımaşk, Kahire, Halep, Amid, Konya, Kayseri ve Malatya gibi şehirler buralarda kurulan medrese ve kütüphanelerle mamur birer ilim merkezi haline gelmiştir⁴⁴.

Selçuklular, aynı şekilde Anadolu'da da bir şehri fethettiklerinde sonradan Osmanlıların da bu âdeti devam ettireceği üzere ilk iş olarak orada cami, medrese, zaviye inşa ederek tüccarları, din adamlarını ve Türk nüfusu buralara yerleştirmiştir⁴⁵.

447/1055'te Selçukluların Irak'ı fethedip Bağdat'a girişleri, Ehl-i Sünnetin Şii'lere galibiyetlerinin başlangıcı olarak kabul edilmiş, o tarihten itibaren, halk arasında Şiiliği yaymak ve onları buna zorlamak için Büveyhîler ve Fatımîlerin faaliyet

³⁹ Baltacı, *a.g.e.*, s. 4.

⁴⁰ Baltacı, *Maarif Sistemimiz*, s. 15-16.

⁴¹ Parmaksızoğlu, İsmet, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1966, s. 7-8.

⁴² Parmaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 8.

⁴³ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 7.

⁴⁴ İhsanoğlu, *a.g.m.*, II/226.

⁴⁵ Bozkurt, *a.g.mad.*, XXVIII/325.

gösterdikleri yollar tıkanmıştır⁴⁶. Selçuklular sapıklık ve dindışı gördükleri bu düşüncelerle en iyi mücadelenin, halkın zihinlerine doğru bilgiyi yerleştirmekle olacağı düşüncesinden hareketle Alparslan ve Melikşah'ın veziri Nizamülmülk sayesinde ilk medreseleri kurmuşlardır⁴⁷. Nizamülmülk'ün doğumundan 408/1017'den önce Nisabur, İrânşehr, Taberan ve Rey'de müstakil medreselerin kuruluşuna başlanmışsa da Nizamülmülk'ün medreseleri gerek bina ve gerekse teşkilat bakımından önceki medreseleri geride bırakacak seviyede geniş imkânlarla donatıldığından medrese tarihinin Nizamülmülk'le başlatılması âdetâ gelenek halini almıştır⁴⁸. Bu medreseler kurucusu Nizamülmülk'e nispet edilerek Medârisü'n-Nizâmiyye ismiyle tanınmıştır⁴⁹. Bu dönemde şehir, hatta köylere varacak kadar çok sayıda medrese kurularak Fatımîler'in Ezher ve Daru'lhikme aracılığıyla yaptıkları Şifî propagandalarının önü kesilmiştir⁵⁰. Nizamülmülk herhangi bir kasabada, ilimde isim yapmış ve derinleşmiş bir kimse bulduğunda, onun adına bir medrese inşa etmiş ve ona bir vakıf tesis ederek bir de kütüphane kurmuştur⁵¹. Irak ve Horasan'ın her şehrinde medreselerine rastlanan Nizamülmülk'ün Bağdat Nizamiyesi, medreselerin en önemlisiydi⁵². İnşasına 457/1065 senesinde başlanmıştır. Dicle kıyısında olup banisi Ebu Said es-Sufî'dir. 459/1067'de inşası tamamlanmış medresede Ebu İshak eş-Şirazi (ö. 476/1083) müderrislik yapmıştır⁵³.

Nizamülmülk'ten sonra medrese kurmakta en çok şöhret kazanan kişi Suriye, Filistin ve Mısır gibi İslâm ülkelerinde 566/1170 senesinde Şafîî'ler için Nasıriye ve Şerîfiye, Malikî'ler için Kemhiye ve 572/1176 yılında Hanefî'ler için Suyûfiye ve daha bir çok medreseyi kuran Salahuddîn Eyyubî olmuştur⁵⁴. Salahuddîn döneminde

⁴⁶ Çelebi, Ahmed, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, (çev. Ali Yardım), Damla Yay., İstanbul 1976, s.111; Bilge, a.g.e., s. 4.

⁴⁷ Çelebi, a.g.e., s.111-112.

⁴⁸ Parmaksızoğlu, a.g.e., s. 8.

⁴⁹ Çelebi, a.g.e., s. 112.

⁵⁰ Bozkurt, a.g.mad., XXVIII/324.

⁵¹ Çelebi, a.g.e., s. 114.

⁵² Pedersen, Jons, "Mescid", *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1979, c. VIII, s. 52.

⁵³ Çelebi, a.g.e., s. 114.

⁵⁴ Pederson, a.g.mad., VIII/54.

579/1183 senesinde Hicaz bölgesinin Mekke şehrinde de Hanefîler için, ertesi yıl da Şafîîler için birer medrese inşa edilmiştir⁵⁵.

631/1234 yılında halife Mustansır dört mezhep ile ilgili eğitimin verileceği Mustansiriye Medresesi'ni kurmuş, her birinin bir müderrisi, 75 talebesi olup, ayrıca bir Kur'ân ve Hadis hocası, bir de hekim görev yapmıştır⁵⁶.

Selçuklu döneminde Anadolu'da da 640/1242 'de Konya Sırçalı Medrese, 649/1251 'de Karatay Medrese'si ve 674/1275 'te İnce Minareli Medrese'si inşa edilmiştir⁵⁷. 733/1334 tarihinde Anadolu'dan geçen İbn Battûta her tarafta, hatta küçük kasabalarda bile medreselere rastlamıştır⁵⁸. Anadolu'da inşa edilen medreseler ve diğer ilmî ve kültürel faaliyetlerle oluşan birikim daha sonraları Osmanlı Devleti tarafından miras alınmış ve aslî fonksiyonları muhafaza edilerek devam ettirilmiştir⁵⁹.

Selçuklularda Medreseler, varlıklarını sultanların, nüfuzlu devlet adamlarının ve zenginlerin himayesinde kurulan vakıfların gelirleriyle sürdürmüştür⁶⁰.

II. OSMANLI MEDRESELERİ

Osmanlıda eğitim yüzyıllarca resmî ve gayri resmî müesseseler aracılığıyla yürütülmüş, bu farklı müesseseler arasında en önemlisi ve ilim ile ilgili faaliyetlerin başta gelen kaynağı hiç şüphesiz kuruluşundan XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar varlığını sürdüren medreselerdir⁶¹. Bunun dışında gayri resmî eğitimin daha çok halka dönük olarak cami, kütüphane, zengin devlet adamları ve ulema konaklarında ve tekke ve zaviyelerde yürütülmeye devam etmiştir⁶².

İslâm eğitim sisteminin temel kurumu olan medrese, Osmanlılar dönemindeki fiziki şartları, mimari özellikleri, programı ve temsil ettiği zihniyetle önemli gelişmeler

⁵⁵ Pederson, *a.g.mad.*, VIII/55.

⁵⁶ Pederson, *a.g.mad.*, VIII/52.

⁵⁷ Pederson, *a.g.mad.*, VIII/55.

⁵⁸ Parmaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 9.

⁵⁹ Bilge, *a.g.e.*, s. 4; İhsanoğlu, *a.g.m.*, II/229.

⁶⁰ Bilge, *a.g.e.*, s. 4-5; Bozkurt, *a.g.mad.*, XXVIII/326.

⁶¹ İhsanoğlu, *a.g.m.*, s. 229.

⁶² İhsanoğlu, *a.g.m.*, s. 230.

göstermiş olup, sibyan mektebinden sonra orta, lise, yüksek okul ve üniversite eğitimine tekabül etme özelliğiyle sadece Müslümanlara has bir kurum olma özelliğini taşımaktadır⁶³.

Osmanlılarda gerçek ilim hayatı Osman Gazî (1281 veya 1299-1324) dönemi sonları ve Orhan Gazî (1324-1362) döneminde ilme ve ülemaya verilen değer sonucunda bizzat kendilerinin öncülük ettikleri ilim müesseseleri olan medreselerin kurulmasıyla başlamıştır⁶⁴. Osmanlıların kurduğu ilk medrese İznik'in fethinden hemen sonra (731/1330–1331) Orhan Gazi'nin kurduğu medrese olup, müderrisliğine eğitimini Mısırda tamamlamış olan Dâvud el-Kayserî (ö. 750/1350–1351) tayin edilmiştir⁶⁵. Bu medrese, Bursa fethedilip, yeni medreseler inşa edilinceye kadar önemini korumuştur⁶⁶. Bursa fethinden sonra da II. Murad (1421–1451)'ın Edirne'deki Daru'l-Hadisi, Üç Şerefeli Medresesi ve Bursa'da inşa ettiği Muradiye Medresesi dönemin önemli medreselerindendir⁶⁷. Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Balkan şehirlerinde de devlete kadı, müderris ve müftü yetiştirmek ve İslâm dini ve kültürünü yaymak amacıyla medreselerin kurulmasına büyük önem verilmiş, Osmanlı hakimiyeti boyunca Bulgaristan'da 142 medrese 273 mektep, Yunanistan'da 182 medrese, 315 mektep, eski Yugoslavya'da 223 medrese, 1134 mektep ve Arnavutluk'ta 28 medrese 121 mektep olmak üzere toplam 575 medrese ve 1843 mektep inşa edilmiştir⁶⁸.

Osmanlı Devleti, eğitim politikasıyla müslüman ve müslüman olmayan halkları ne eğitimden mahrum bırakıp daha iyi yöneteceği düşüncesine kapılmış, ne de ideolojik eğitimle halkı asimile edeceği bir eğitim tarzına başvurmuştur. Aksine eğitim müesseselerinin çokluğu ve eğitimde eşitlik ilkesiyle hâkim olduğu bütün topraklarda halkın eğitim ve bilinç düzeyini yükseltmeyi amaçlamıştır⁶⁹. Fetihlerle genişleyen Osmanlı topraklarında baş gösterecek muhtemel karmaşık sorunlarla başa

⁶³ İpşirli, Mehmet, "Medrese", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2003, c. XXVIII, s. 327.

⁶⁴ Bilge, *a.g.e.*, s. 10.

⁶⁵ Âşıkpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1332, s. 42.

⁶⁶ Baltacı, *a.g.e.*, s. 15.

⁶⁷ Baltacı, *a.g.e.*, s. 15.

⁶⁸ İpşirli, *a.g.mad.*, XXVIII/328.

⁶⁹ Sofuoğlu, Ebubekir, *Kosova'da Osmanlı İdaresi*, Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği kültür Yayınları, İstanbul ts., s. 43-44.

çıkabilecek eğitimli bir kesimin yetişmesi ve her kesimden halkı memnun edecek bir hukuk sisteminin tesis edilmesi ve değişik etnik guruplardan oluşan Müslüman halklar mozaiğinin inanç, eğitim ve kültür birliğinin sağlanmasında medreselerin payı büyük olmuştur⁷⁰.

Aynı şehirde medrese sayısının artmasıyla⁷¹ve özellikle de İstanbul'da Sahn-ı Seman ve Musıla-i Sahn yani Tetimme medreseleri yapıldıktan sonra Osmanlı toprakları içindeki medreseler yeni bir derecelendirmeye tabi tutulmuş, bu suretle medreseler aşağıdan yukarıya Hâşiye-i Tecrîd, Miftâh, Kırklı, Hâric, Dâhil ve Sahn-ı Seman olarak beş sınıfa ayrıldı⁷². Müderrisin yevmiyesi yirmi veya yirmi beş akçe olan medreselere Hâşiye-i Tecrîd, yevmiyesi otuz ve otuz beş akçe olan medreseye Miftâh, yevmiyesi kırk akçeli medreseye Kırklı veya Telvîh, yevmiyesi elli akçe olan medreseye Hâric ve Osmanlı padişahları, şehzade valideleri ile şehzadeler ve padişah kızları tarafından yapılan, yevmiyesi altmış akçe olan medreselere ise Dâhil denilmiştir⁷³. Kurulan medreselerin ilk derecelerini oluşturan yirmili ve yirmibeşli medreseler pek çok şehir ve kasabaya yayılmış bulunmakla eğitimde fırsat eşitliği sağlanmış, otuzlu'dan altmışlı derecelere kadar varan medreseler de büyük şehirlerde kurulmuş, ilmî olarak kendisini geliştirmek isteyenler buralarda eğitimlerine devam etmişlerdir⁷⁴.

A. Medresenin fiziki yapısı

Önceleri camiler aynı zamanda medrese olarak da kullanıldıkları halde medreselerin müstakil birer eğitim müessesesi olarak ortaya çıkmasıyla medrese mimarisi doğmuştur⁷⁵. Başlıca iki medrese mimarisi üslubundan bahsedilebilir. Birincisi külliye kapsamında olanlar, ikincisi ise müstakil olarak inşa edilenlerdir. Her iki gurupta yer alan medreselerin temel yapı elemanları ise: dersane, talebe

⁷⁰ Belge, Murat, *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2005, s. 215.

⁷¹ İhsanoğlu, a.g.m., s. 237.

⁷² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1965, s. 11.

⁷³ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 11.

⁷⁴ Özergin, M. Kemal, "İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1974, Yıl 1973-74, Sayı 4-5, s. 269.

⁷⁵ Baltacı, a.g.e., s. 25.

hücreleri ve mescid olmakla birlikte vakfın maddî kaynaklarına göre avlu, eyvan, kütüphane, türbe, imaret, havuz, çeşme, helâ ve merdivenler de medresenin yapı elemanlarını oluşturmaktadır⁷⁶. Öğrenciler geceleri kendi hücrelerinde yatar, yemeklerini imarettten yer, derslerini de yakındaki camiden ve ya medresenin dershanesinde görürlerdi. Hücrelerde talebenin eşyalarını koyacağı gömme dolaplar da vardı⁷⁷.

B. Personel

1. Öğretim Üyeleri

a. Müderris

Belirli bir tahsilden sonra icazet, mülazemet ve beratla medresede ders veren kimselere denir⁷⁸. Terim olarak medresede veya camide talebeye ders okutan kişi demektir⁷⁹. İlk devirde medreselerden çok müderrisler daha önemli konumda olup, bir hükümdar veya devlet büyüğü bir medrese kurmak istediğinde müderris olarak Anadolu'nun belli başlı kültür merkezlerinden; Konya, Kayseri veya Aksaray'dan, İslâm dünyasındaki diğer kültür merkezlerinden, İran, Türkistan, Mısır ve Suriyeden âlimler davet ederek medreselerine şöhret katmışlardır⁸⁰. Sultan II. Murad zamanında İran'dan gelen Alaadin Tûsî (ö. 1482) ve Fahreddin Acemi (ö. 1469–61) gelişmekte olan Osmanlı medreselerinin şöhretlerini artırmışlar ve gelişmelerine yardımcı olmuşlardır.⁸¹

Müderrisle ilgili kurallar, kaç akçe yevmiye alacağı, görev yapacağı medresenin vakfiyesinde belirtilmiş, görevini en iyi şekilde yerine getirmesi şartı da ifade edilmiştir⁸². Müderrislere yevmiye yanında birtakım yan ödenekler de verilip,

⁷⁶ Akgündüz, Hasan, *Osmanlı Medrese Sistemi*, Ulusal Yay., İstanbul 1997, s. 476.

⁷⁷ Kazıcı, a.g.e., s. 110.

⁷⁸ Baltacı, a.g.e., s. 26.

⁷⁹ Bilge, a.g.e., s. 17.

⁸⁰ Bilge, a.g.e., s. 11.

⁸¹ Bilge, a.g.e., s. 11.

⁸² Baltacı, a.g.e., s. 28.

buna ek olarak da senelik veya mevsimlik arpa, buğday ve kışlık yakacak odun da vakıf tarafından temin edilmiştir⁸³.

Müdürrisler göreve bizzat padişahın, derecelerine göre de bazı medreselere sadrazam ve kazaskerlerin tevcihiyle tayin usulüyle getirilmiş⁸⁴, XVI. asır sonlarından itibaren ise yüksek seviyeli müdürrislerin tayini şeyhülislâmlara, aşağı dereceli müdürrislerin tayinleri de kazaskerlere bırakılmıştır⁸⁵. XVI. yüzyılın başlarında kaleme alınan “Fatih Kanunnamesi” yüksek derecede idealize edilmiş bir şekilde, bir müdürrisin kariyerinin nasıl ilerlemesi gerektiğini göstermektedir. Medreseden mezun olan talebe müdürrislik imtihanını kazandıktan sonra yirmili bir medreseye müdürris tayin edilir, sıra ile yükselerek yirmi beşli, otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı ve daha yüksek paye olarak sayılan kadılık, ardından kazaskerlik ve dolayısıyla Divan-ı Hümayun üyeliğine yükselbilirdi⁸⁶. Toplum içinde oldukça saygı gören müdürrislerin itibarlarının göstergesi olarak Vakfiyelerin çoğunda sonlardaki şahitler kısmında bölgenin kadısı ve kazaskerinin yanında isimleri yazılmıştır⁸⁷. Askerî sınıfın bazı kesimlerine idam dâhil her türlü ceza verilirken ilmiye mensuplarına tanınan imtiyazlar sonucu verilen en ağır ceza görevden azil veya sürgüne göndermek olmuştur⁸⁸.

Müdürrisler, ilmî yetersizlik, derslere devamsızlık, şeyhülislâm, kazasker, kadı, mütevellî ve diğer yönetici zümre ile geçimsizlik, talebe ile uyumsuzluk vs. sebepler ile normal süresinden önce görevinden azledilebilir⁸⁹, azledilmedikleri müddetçe son aldıkları yevmiye akçe üzerinden emekli olurlardı⁹⁰.

⁸³ Bilge, *a.g.e.*, s. 28.

⁸⁴ Baltacı, *a.g.e.*, s. 29.

⁸⁵ İpşirli, Mehmet, “İlmiye Teşkilâtı”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), Zaman Yay., İstanbul 1999, c. I, s. 261.

⁸⁶ Imber, Colin, *The Ottoman Empire, 1300- 1650*, Palgrave Macmillan Yay..New York 2002, s. 228; Baltacı, *a.g.e.*, s. 26.

⁸⁷ Bilge, *a.g.e.*, s. 23.

⁸⁸ İpşirli, *a.g.m.*, s. 255.

⁸⁹ İpşirli, *a.g.m.*, s. 262.

⁹⁰ Baltacı, *a.g.e.*, s. 30.

b. Muid

Müderresin derslerini talebeyle müzakere edip anlamadığı noktalarda yardım sunan kişi demektir⁹¹. Medrese tarihinde muidlerin ilk defa Selçuklular zamanında Nizamiye medreselerinde ortaya çıktığı bilinmektedir⁹². Muidler seçkin talebeler arasından seçilirdi⁹³. Muidleri müderresler tayin eder, yevmiye olarak da müderresin elli akçe aldığı bir medresede muid beş akçe, bunun bazen dörde düştüğü yada sekise de çıktığı olurdu⁹⁴.

Muidin müderres yardımcılığı dışında ek görevlerinden en önemlisi namaz vakitlerinde talebelere imamlik yapmasıdır⁹⁵. İlk devir Osmanlı medreselerinde muid, müderres yardımcılığı görevi yerine getiren için kullanılıyordu. Fâtih devrinden sonra ise ilk defa Sahn medreselerinde oda sahibi olanlar bu adı almaya başlamış ve eser telif edebilecek kadar ilmî bakımdan yükselmiştir.⁹⁶ Muidler medreselerdeki görevleri nedeniyle halk arasında müderresler gibi itibar görmüş, mahkemelerin danıştığı bilirkişiler ve şahitler arasında yer alıyorlardı⁹⁷.

Medreselerde personel konusu müderres ve muidle sınırlı değildir. Çünkü hemen her medrese vakfiyesinde müderres ve muid dışında mütevellî, cabî, katip, bevvab vb. personelden söz edilmekte ve her biri için gerekli meslekî ve şahsî vasıflar titizlikle tanımlanmıştır⁹⁸.

2. Talebeler

Medresedeki talebeye Araplar *tâlib*, Selçuklular *fakîh* ve *mülâzim*, Osmanlılar ise *danişmend*, *suhte* veya *talebe* derlerdi⁹⁹. Osmanlı Medreselerinde talebe sayısı medresenin büyüklük ve küçüklüğüne göre değişmekle birlikte, medreselerin en

⁹¹ Kazıcı, *a.g.e.*, s. 172.

⁹² Baltacı, *Maarif Sistemimiz*, s. 16.

⁹³ Kazıcı, *a.g.e.*, s. 174.

⁹⁴ Bilge, *a.g.e.*, s. 36.

⁹⁵ Bilge, *a.g.e.*, s. 37.

⁹⁶ Yaltkaya, M. Şerafettin, "Tanzimattan Evvel ve Sonra Medreseler", *Tanzimat*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, c. I, s. 463; Bilge, *a.g.e.*, s. 36-37.

⁹⁷ Hızlı, Mefail, *Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Esra Fakülte Kitabevi, Bursa 1997, s. 105.

⁹⁸ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 474.

⁹⁹ Baltacı, *a.g.e.*, s. 16.

büyüklerinde bile bir müderrisin okuttuğu talebe sayısı yirmiye geçmezdi¹⁰⁰. Talebeler eğitimlerini ücretsiz olarak görüp üzerine de vakıftan tayin edilen yevmiyeler ve günlük yiyecek imkânlarına da sahiptiler¹⁰¹. Bunun yanında geçimini kendi özel imkânlarıyla karşılayan talebeler de vardı¹⁰².

Talebeliğin son kademelerinde mudlikten sonra sıkı bir imtihandan geçen talebelere *icazetname* ve *temessük* denilen diploma verilirdi¹⁰³. İcazetnamelerde müderris esas olup, eğitim görülen medresenin adı değil okutulan derslerin tamamı ve icazeti veren müderrisin hocalarının silsilesi gösterilirdi¹⁰⁴.

Talebelerin medreseden mezun olduktan sonra kariyerleri açısından önlerinde üç seçenek vardı. Kariyer olarak önleri açık olan talebeler, büyük bir konağın katiplik görevi, müderrislik veya kadılık görevine getirilebilirlerdi¹⁰⁵.

C. Ders Sistemi

Medreselerde Okutulan dersler üç grupta toplanmaktadır. Cüz'iyat ki, bunlar matematik, hendese, hey'et ve hikmet dersleri, ikinci grup dersler ulûm-i âliye denilirdi ki bunlar kelâm, meâni, bedî ve beyandan oluşan belâgat, mantık ve Arap sarf ve nahv'i ve üçüncü grup dersler de tefsir, hadis ve fıkıh'tan ibarettir¹⁰⁶.

XVI. yüzyılın ilk yarısında yazılan "Kânûn-ı Talebe-i Ulum" a göre her öğrenci bir müderrisin karşısında bir dersi tamamladıktan sonra hocasından, her kitabın ne kadarını okuduğunu gösteren bir belge almalı ve bir üst kademeye geçtiğinde, yeni müderrisi bu belgeyi incelemeyen onu dersine kabul etmemelidir¹⁰⁷.

Osmanlı öncesi Anadolu medreselerinde uygulanan eğitim ve tatil günlerinin Osmanlılar zamanında da aynen devam ettirildiği kabul edilmektedir. Haftanın üç günü (Salı, Perşembe ve Cuma) ile bayram günleri tatil yapılıyor; diğer günler ise,

¹⁰⁰ Kazıcı, *a.g.e.*, s. 176.

¹⁰¹ Bilge, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁰² Hızlı, *a.g.e.*, s. 119.

¹⁰³ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 34.

¹⁰⁴ İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 233.

¹⁰⁵ Imber, *a.g.e.*, s. 229.

¹⁰⁶ Parmaksızoğlu, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁰⁷ Imber, *a.g.e.*, s. 228.

eğitime devam ediliyordu¹⁰⁸. Baltacı Osmanlı medreselerinde XV. yúzyılda günde dört ders, XVI. yúzyılda ise beş ders okutulduğunu; dersler arasında müderris ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamaları için bir ara verildiđini¹⁰⁹, Bilge ise, Osmanlı medreselerinde günlük ders adedinin değiştiğini; günde bir veya iki ders yapanların yanında, on ders yapanların da bulunduğunu belirtmektedir¹¹⁰.

Medreselerde sınıf taksimi okunan kitap ve derslere göre yapılmıştır. Fâth devrinde ait “Kânûn-ı Talebe-i Ulum” adı verilen talimatnâmeye göre müderrislerin derecelerine göre okutacakları derslerle ilgili řu esaslarlar getirilmiştir:

En alt seviyede bulunup günlük yirmi-yirmi beş akçe yevmiye alan müderrisler; şerh-i Metâlî, şerh-i Tavâlî, Mutavvel, Hâşiye-i Tecrîd okutacak, bir üst kademedede günlük otuz-otuz beş akçe yevmiye alan müderrisler; Miftâh’ı okutacak, bir üst kademedede kırk akçe yevmiye alan müderrisler Telvîh’i okutacak, üst seviyede bulunup elli akçe yevmiye alan müderrisler; şerh-i Adûd, Hidâye, Keşşâf, Kâdı Beydâvî ve kendi seçtikleri kitapları okutacaklardır¹¹¹.

Makedonya ve genel anlamıyla Balkan medreselerinde uygulanan müfredatın Anadolu medreselerinden farklı olduğuna dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak müfredatın aynısının uygulandığı delili olarak Taşköprüzâde (ö. 968/1561)’nin Eş-şekâyiku’n- Nu’maniyye adlı eserinin sonunda yazdığı otobiyografisinden öğreniyoruz. 956/ 1529’da Üsküp’teki İşhak Bey medresesinde müderrislik yaptığı dönemde hadisten Kitabu’l-Mesabih ve Kitabu’l-Meşarik’ı baştan sona, usulü Fıkıhtan Et-Tavzih’in tamamını, Fıkıhtan Sadru’ř-şerîa’nın şerhu’l-Vikaye adlı eserinin alışveriş kitabının başından sonuna kadar. Yine fıkıhtan Seyyit şerif’in şerhu’l-Feraiz’ini, Belâgattan’da şerhu’l-Miftah’ı Beyan sanatının başından kitabın sonuna kadar okuttuğunu bildirir¹¹². Üsküp İşhak Bey medresesinde okuttuğu bu eserlerle uyguladığı müfredatı müderrislik yaptığı Dimetoka, İstanbul, Edirne ve Bursa Medreselerinde de uygulamıştır. Medreselerde uygulanacak müfredatı çoğunlukla

¹⁰⁸ Baltacı, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁰⁹ Baltacı, *a.g.e.*, s. 44.

¹¹⁰ Bilge, *a.g.e.*, s. 22.

¹¹¹ Yaltkaya, *a.g.m.*, s. 463-467.

¹¹² Tařköprölüzâde, İsamüddin Ebi’l-Hayr Ahmed b. Mustafa, *eş-şakâiku’-Nu’mâniyye fi Ulemâi’d-Devleti’l-Usmâniyye*, (Thk. Ahmed Subhi Furat), Edebiyat Fakóltesi Basımevi, İstanbul 1985, s. 557.

medresenin derecesi belirlerdi. Dolayısıyla Üsküp İshak Bey medresesinde uygulanan müfredat bu medreseyle aynı derecede olan diğer Makedonya, daha geniş anlamda da Balkan medreselerinde ve Anadolu medreselerinde de uygulanan müfredatın aynıydı.

1180/1766 yılında Manastır Haydar Kadı Medresesinde ayrıca hendese ve hey'et dersleri de okutulmuştur¹¹³. 1282/1866 yılında Kosova Vilayetinin Karakapıcı Mahallesinde doğmuş Abdurreşid Efendi ilk eğitimini memleketinde tamamladıktan sonra Üsküp'e gelerek Meddah medresesinde Fenârî'ye kadar okumuştur¹¹⁴.

Bahaeddin Aydın Efendi 1286/1869 yılında Manastır vilâyetinin Kesriye kasabasında doğmuş, sıbyan mektebini ve rüştiyeyi bitirmiş ardından şehirdeki bir medresede Kâfiye ve Farsçadan Gülistan okumuştur¹¹⁵.

Osmanlı'nın Balkanlar'dan çekilişinden sonra da aynı müfredatı uygulamada kararlı olan medreselerden Meddah medresesi de yeniden kurulduğu 1920-1947 yılları arasında Fatih'teki Medreselerde uygulanan ders programını ihtiyaca göre yapılmış bazı ilavelerle birlikte bu medresede aynı uygulanmıştır. Buna göre ders programında Buhari'nin bir kısmı ile aruz ve kafiye dersleri, Emsile, Bina, Maksud, Merah, İzzi, Avamil, Emali, Halebi-i Sagir, Mülteka, Molla Camii, İsağuci, Mugni't-Tullab, Şemsiye ve Fenari'den bazı bölümler, tasavvurat ve tasdikat kitaplarının da sırayla okutulduğu bildirilmektedir¹¹⁶.

Salih Asım Bey de Emir İsmail ve Meddah Medreselerinde dini ilimlerin yanı sıra Arap Dili Gramer bilgileri, Hat Sanatı ve Matematik gibi derslerinde okutulduğunu bildiriyor¹¹⁷.

¹¹³ Tefik, Mehmed, *Manastır Vilâyetinin Târihçesi*, Beyne'l-Milel Ticâret Matbaası, Manastır 1327, s. 43.

¹¹⁴ Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul Büyükşehir Belediye Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 1996, c. I, s. 150.

¹¹⁵ Albayrak, a.g.e., I/386.

¹¹⁶ Aruçi, Muhammed, "Üsküpte Meddah Medresesi", *Balkanlarda İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, (ed. Ali Çaksu), Yıldız Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 191-192.

¹¹⁷ Âsım, Sâlih, *Üsküb Târihi ve Civârı*, Halil Kâzım Matbaası, Üsküp 1932, s. 9.

İKİNCİ BÖLÜM

MAKEDONYA MEDRESELERİ

Osmanlılar döneminde Makedonya'da bulunan medreselerin tamamını isimleriyle birlikte tespit edebilmek mümkün olamamıştır. Çünkü bazı kaynaklarda bir şehirde bulunan medreselerin sadece sayıları belirtilmiş olup ayrıca isimlerine yer verilmemiştir. Aşağıdaki tabloda Makedonya'da bulunan medreseler, bina edildikleri şehirlere göre gösterilmiştir:

Tablo: Hakkında Bilgi Bulunma Durumuna Göre Makedonya Medreseleri

	Medresenin Bulunduğu Şehir Adı	Hakkında Bilgi Bulunma Durumu		Toplam
		Bilgi Bulunanlar	Bilgi Bulunmayanlar	
1.	Debre	4	-	4
2.	Doyran	2	2	4
3.	Gostivar	2	-	2
4.	İştîp	4	-	4
5.	Kalkandelen	4	1	5
6.	Kırçova	1	-	1
7.	Koçana	1	-	1
8.	Kumanova	2	-	2
9.	Köprülü	4	-	4
10.	Kıratova	1	-	1
11.	Manastır	15	-	15
12.	Ohri	6	-	6
13.	Palanka	1	-	1
14.	Pirlepe	4	1	5
15.	Radovişte	2	-	2
16.	Resne	-	1	1
17.	Tikveş	4	-	4
18.	Usturga	-	1	1
19.	Ustrumca	3	-	3
20.	Üsküp	14	-	14
Toplam		74	6	80

Tabloda da görüleceği üzere, ulaşılabilen kaynaklardan tespit edilebildiği kadarıyla Makedonya'da toplam seksen medrese bulunmaktadır. Bunlardan yetmiş dördü hakkında birtakım bilgiye ulaşılabilmiş olmasına rağmen altısının ismi dâhil hakkında hiçbir bilgiye rastlanmamıştır.

I. Debre

Manastır'ın 90 km. Kuzeybatısında Radika nehrinin ve Kara Drin ırmağının döküldüğü bölgenin kuzeydoğusunda Duşat dağının güneybatı eteğinde yer almaktadır¹¹⁸.

Debre, Kastriotlara tabi olup Yuvan Kastriota'nın Osmanlılara gösterdiği bağlılık neticesinde bölgesel olarak genişleme kaydetmiş, Yuvan Kastriota'nın 847/1443 tarihinde ölümü üzerine de Osmanlı egemenliğine geçmiştir¹¹⁹.

Evrenesoğlu Ali Bey'in komutasındaki bir ordu Yuvan Kastriota'nın oğlu İskender Bey Kuvvetleriyle Debre'de çarpışmış, bunun sonucunda Osmanlılar çekilmek zorunda kalmışsa da İskender Bey'in yeğeni Hamza Bey'in Osmanlılar tarafını tutarak II. Murad'ı sefere teşvik etmesi ve yapılan savaş sonucunda Debre tekrar Osmanlı egemenliğine geçmiştir¹²⁰.

Osmanlı hâkimiyeti döneminde şehir 871/1466 'da Debre-i Bâlâ (Yukarı Debre) ve Debre-i Zîr (Aşağı Debre) bölgelerine ayrılmıştır¹²¹. Makedonya sınırları içinde kalan Debre ise Debre-i Bâlâ'dır.

Arnavutluk tarafından gelen ayaklanmalar ve I. Dünya savaşının patlak vermesi sonucunda 1912 yılında Debre'de Osmanlı Egemenliği sona ermiş, 1913 'te Sırbistan'a bağlanmıştır. II. Dünya savaşı sonrasında Debre bir dönem Arnavutluğa bağlanmışsa da savaştan sonra Tito tarafından birçok arnavut şehri gibi tekrar Yugoslavya'ya bağlanarak, 25 Aralık 1968 'den beri de Makedonya Cumhuriyeti şehri olarak kalmıştır¹²².

Osmanlılar burayı fethettiklerinden itibaren imar faaliyetlerine başlamışlar, burada dinî, sosyal, ekonomik ve eğitim müesseseleri inşa etmişlerdir.

Şemseddin Sami, Debre'de dokuz cami, beş tekke, bir rüşdiye, on bir iptidaiye, sibyan mektebi, dokuz han, iki hamam ve bir kışla olduğunu bildirmesi yanı sıra on medresenin de bulunduğunu kaydeder¹²³. Ancak Debre'deki medreselerin kaçınının

¹¹⁸ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l- A'lâm*, Mehran Matbaası, İstanbul 1891, c. III, s. 2117.

¹¹⁹ Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yay., İstanbul 1985, s. 337.

¹²⁰ Âşıkpaşazâde, *a.g.e.*, s. 133-134.

¹²¹ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 337.

¹²² Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 338.

¹²³ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, III/2117.

Debre-i Bâlâ'da ve kaçının Debre-i Zir'de olduğu tespit edilemediğinden biz 1321 tarihli Maarif Salnâmesindeki bilgilerden hareketle 4 medrese tespit ettik.

1308/1890 tarihli Manastır Vilâyeti Salnamesinde Debre halkının zeki oluşunun ve medreselerinin bir hayli talebeye sahip olduğu, medreselerde dinî ve sair ilimlerin büyük bir şevkle okunmakta olduğu zikredilmiştir¹²⁴.

A. Hacı Abdi Ağa Medresesi

Cami-i şerif avlusunda bulunan bu medresenin ismi tespit edilemediğinden tarafımızdan banisi Hacı Abdi Ağa'nın ismi verilmiştir. Müderrisi Mehmed Vehbi Efendi'dir. Talebe sayısı yirmidir¹²⁵.

B. Yeni Cami-i Şerif Medresesi

Yeni Cami avlusunda bulunan medresenin müderrisi Nureddin Efendi olup, talebe sayısı on'dur¹²⁶.

C. Tekke Medresesi

Medresenin banisi Kara Mustafa Paşa'dır. Tekke Camii Şerif avlusunda olup, müderrisi Seyfuddin Efendidir. Talebe sayısı da on'dur¹²⁷.

D. Debre Medresesi

Medresenin ismi ve banisi tespit edilemediğinden tarafımızdan bu şekilde isimlendirilmiştir. Müderrisi Hafız Celaledin Efendi olup, talebe sayısı yirmidir¹²⁸.

II. Doyran

Selânik Vilâyeti ve sancağında ve Selânik'in 50 km. kadar kuzeyinde olarak kentle aynı adı taşıyan gölün güneybatı sahilinde ve dağ eteğinde kaza merkezi bir kasaba olup Strumitsa, Tikveş ve Demirhisar şehirleriyle çevrilidir¹²⁹.

¹²⁴ *Salnâme-i Vilâyeti Manastır*, Vilâyet Matbaası, 1308, s. 192.

¹²⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, Asır Matbaası, Dar-ı Hilafet-i Âliye 1321, s. 669.

¹²⁶ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

¹²⁷ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

¹²⁸ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

¹²⁹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-Â'lâm*, Mehran Matbaası 1894, c. IV, s. 3028.

Doyran, Gazi I. Murad Hüdâvendigâr (1362–1389) döneminde Gazi Evrenos Bey eliyle fethedilmiş, fetih için gelen Osmanlı askerine yerli halkın yiyecek ikram edip askerleri doyurmaları üzerine de Doyran adını almıştır¹³⁰.

XVII. yüzyılda Evliya Çelebi, şehirde, cami, mescid, mektep, tekke, han, hamam ve dükkânların yanı sıra bir medresenin de olduğunu bildirmektedir¹³¹. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Şemseddin Sami, şehirde dört medrese olduğunu bildirmektedir¹³². Fakat bunlardan sadece ikisi tespit edilebilmiştir.

A. Doyran Medresesi

Bu medrese buraya müderrisliğe atanan Doyranlı İsmail Efendi biyografisi vesilesiyle öğrenilmiştir. Bu zat 1281/1864'te Selânik'e bağlı Doyran kazasının Kalçokva köyünde doğmuştur. İstanbul'a gelerek Kaba Halil ve Çelebi Mehmet Ağa medreselerinde on yıl tahsilinin ardından icazet almıştır. Memleketine döndükten sonra birtakım görevlerin ardından 1318/1900'de Doyran Medresesi müderrisi olmuştur. Vefat ettiği 1 Mart 1339/1917 tarihine kadar burada müderrislik yapmıştır¹³³.

B. Mehmed Fahreddin Efendi Medresesi

Kaynaklarda bu medresenin ismi geçmemektedir. Medreseyi Doyranlı müderrislerden Mehmed Fahreddin Efendi yaptırmıştır. Bu sebeple medreseye tarafımızdan banisinin ismi verilmiştir. 1285/1869 yılında Selânik'e bağlı Doyran kazasının Kalçakova köyünde doğan Mehmed Fahreddin Efendi, Doyran Medresesinde birkaç yıl eğitim gördükten sonra İstanbul'da Fâtiş Medresesinde eğitimini tamamlamış, ardından memleketine dönüp kendi yaptırdığı medresede müderrislik yapmaya başlamıştır¹³⁴.

¹³⁰ Evliya Çelebi, *Seyâhatnâme*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1928, c. VIII, s. 107.

¹³¹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VIII/108.

¹³² Şemseddin Sâmi, *a.g.e.*, IV/3028.

¹³³ Albayrak, *a.g.e.*, c. II, s. 242.

¹³⁴ Albayrak, *a.g.e.*, III/137-138.

III. Gostivar

Kosova vilâyetinin Prizren sancağına bağlı Kalkandelen kazasına bağlıdır. Kalkandelen'in 25 km. güneyindedir. Şar Dağlarının doğu eteklerinde olup üzerinden Vardar nehri geçmektedir. Üsküp, Kalkandelen ile Kırçova, Ohri, Struga ve Debre yolunun kesiştiği noktada yer almaktadır¹³⁵.

Rus asıllı seyyah İvan Jastrebov 1867–1879 yılları arasında bulunduğu Gostivar'ı değerlendirirken kentin tarih boyunca hiçbir yönüyle ve hiçbir zaman bölgede tanınan bir yer haline ulaşmadığı, geçmiş asırları yansıtan hiçbir tarihi binasının da olmadığını belirtir¹³⁶. Ancak kentin tanınmamış olması doğru olmakla birlikte geçmiş asırları yansıtan eserlerinin olmadığı izlenimi eksiktir. Çünkü 1054/1644'te inşa edilip 1950 'lere kadar ayakta olan Kaçanik Mustafa Paşa Cami, Ebu Bekir Paşa Camii, Saat Kulesi, hamam ve şehrin hastane yolunda günümüze kadar restore edilip korunmuş eski Osmanlı evi vardır. Medreseleri hakkında başka bilgiye ulaşamadığımız bu ilde Bugün sadece Saat Kulesi ve Osmanlı evi ayakta kalabilmiştir¹³⁷.

1314/1896 Kosova Vilâyeti Salnamesinde kasabada üç yüz otuz beş hane, gayet süslü üç camii şerifle bir mescid, iki medrese, iki kütüphane, iki tekke, bir saat kulesi, doksan dükkân, yedi han, bir hamam, bir rüşdiye ve iki sıbyan mektebin bulunduğu kayıtlıdır. Medreselerinin de talebelerle dolu olduğu ve gece gündüz ilim öğrenme çabası sarf edildiği belirtilir¹³⁸.

A. Cami-i Cedid Medresesi

Cedid Cami-i Şerifin yanında olan medresenin banisi Hacı Mustafa Efendidir. Müderrisi Mehmed Efendi olup talebe sayısı yetmiş üçtür¹³⁹.

¹³⁵ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-Â'lâm*, Mehran Matbaası, İstanbul 1896, c. V, s. 3300.

¹³⁶ Matkovski, Aleksandar, *Makedonija vo delata na Stranskite Patopisi 1879-1888*, Skopje 2002, s. 12.

¹³⁷ Bkz. Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3 s. 37.

¹³⁸ *Salnâme-i Vilâyeti Kosova 1314*, s. 551-552.

¹³⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

B. Saat Medresesi

Saat mahallesinde olup banisi Hüseyin Ağa olup müderrisleri Hacı Ömer ve İdris Efendilerdir. Talebe sayısı yüz on'dur¹⁴⁰. Bu saydığımız medreseler Ayverdi'nin zikrettiği Mustafa Ağa Medresesi ve Ebu Bekir Bey Medreseleriyle aynı olabilir. Çünkü başvurduğumuz kaynaklarda Gostivar'ın medrese sayısı ikiyi geçmiyor¹⁴¹.

IV. İştîp

Kosova vilâyetinin merkezi olan Üsküp sancağında kaza merkezi bir kasaba olup, Üsküp'ün 70 km. güneydoğusunda ve Köprülü'nün (Titov Veles) 23 km. doğusunda yer alır. Kuzeyde Kumanova, doğuda Koçana ve güneydoğusunda Radošta kazalarıyla, batı ve güneybatı yönünden Selânik vilâyetinin Köprülü ve Tikveş kazalarıyla çevrilidir¹⁴².

Ortaçağ'da Sırp Krallığının en önemli merkezlerinden biri iken Osmanlıların eline geçmesi ile birlikte 798/1395'ten sonra büyük bir türk cemaati kasabaya yerleştirilmiş, türk nüfusunun yoğun olduğu ve İslâmi hayatın etkili olduğu bir kaza haline gelmiştir¹⁴³.

Evliya Çelebi XVII. yüzyılda şehirde iki bin ikiyüz kırk hanenin, yirmi dört cami ve mescidi, iki hamam, yedi han ve yedi tekkenin bulunduğunu yazar. Seyahatnamede sadece bir medresenin zikri geçer. O da Gazi Mehmed Han önündeki medresedir¹⁴⁴. 1314/1896 tarihli Kosova Vilayeti Salnamesinde de şehrin bir medresesi olduğu bildirilir¹⁴⁵. Şehrin XIX. yüzyıldaki durumunu tasvir eden Şemseddin Sami ise üç medresenin bulunduğunu bildirir¹⁴⁶. Biz dört medrese tespit ettik.

¹⁴⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669; Zekaj, Ramiz, *Zhvillimi I Kultures Te Shqiptaret Gjate Shekullit XX*, İnstituti Shqiptar I Mendimit Dhe Qyteterimit İslamik, Tirane 2002, s. 86.

¹⁴¹ Bkz. Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3 s. 37-38; *Salnâme-i Vilâyeti Kosova 1314*, s. 551-552; *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

¹⁴² Şemsedin Sâmi, *Kâmûsu'l-Â'lâm*, Mehran Matbaası, İstanbul 1899, c. II, s. 972-973.

¹⁴³ Machiel, "İştîp", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2001, c. XXIII, s. 440-441.

¹⁴⁴ Evliya Çelebi, *Seyahât-nâme*, Dersaadet İkdâm Matbaası 1315, c. VI, s. 119-120.

¹⁴⁵ *Salnâme-i Vilâyeti Kosova 1314*, s. 234.

¹⁴⁶ Şemseddin Sâmi, *a.g.e.*, II/972.

A. Mehmet Emin Ağa Medresesi

Ayan-ı Sabık Mehmet Emin Ağa'nın mevcut bir medreseyi yeniden yaptığı zikredilir¹⁴⁷.

B. Hüdavendigâr Medresesi

Gazi Hüdavendigâr I. Murad Han camii önünde yer almaktaydı. Seyahatnamede Muradiye adıyla zikredilen medrese budur¹⁴⁸.

C. Hamidiye Medresesi

Yakın zamanda bir gece konu üzerinde bulunan kitabede II. Abdülhamit (1876–1909) döneminde 1902–1903 yılında inşa edildiği kaydına rastlanmıştır¹⁴⁹. İştîp Kaymakamlığından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 3 Şubat 1902 tarihli yazıda İştîp'in Tekke-i Bala mahallesinde harap durumda olan medresenin yerine halkın yardımıyla yeni bir medresenin inşası ve Sultan II. Abdülhamit'in isminin verilmesi, medresenin kargir ve sekiz oda ile bir dershaneden ibaret olmak üzere giderlerine katkı sağlamak amacıyla da üç dükkânın da medreseye tahsis edildiğini bildirir¹⁵⁰. Bu medrese Şemseddin Sami'nin zikrettiği üç medrese dışında biri olabilir. Çünkü 1902–1903 yıllarında inşa edilmiştir. Kamus ise 1889–1898 yıllarında basılmıştır. Dolayısıyla bu medreseyi sayması olanaksız olup topluca dört medrese olduğu sonucuna varılabilir.

D. Çınarlı Medresesi

1313/1897 yılında bu medreseye İştîpli Mehmet Esat Efendi müderrisliğe tayin edilmiştir. 1319/1903'da ilk olarak talebelerine icazet vermiştir¹⁵¹. Albayrak bu medresenin Hamidiye Medresesiyle aynı olabileceği ihtimalinden bahseder¹⁵². Ancak Hamidiye Medresesi 1902-1903'te inşa edilmiş, Çınarlı medresesi ise 1903'te

¹⁴⁷ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 65.

¹⁴⁸ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/120.

¹⁴⁹ Ağanoğlu, Yıldırım, *Üsküp Kitabı*, Fide Yay., Ocak 2008, s. 74.

¹⁵⁰ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilâyeti*, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁵¹ Albayrak, *a.g.e.*, III/131.

¹⁵² Albayrak, *a.g.e.*, III/131.

talebelerine ilk icazeti verdiğine göre tarih olarak Hamidiye Medresesinden önce olduğundan ayrı bir medrese olduğu sonucuna varılabilir.

V. Kalkandelen (Tetova)

Kosova vilâyetinin Prizren sancağına bağlı, Prizren'in 33 km. güneydoğusunda, Şar dağının doğu eteğinde Vardar nehrine tali bir çay'ın iki yanında olup kaza merkezi bir kasabadır. Batı'dan Loma, kuzeybatı cihetinden Prizren, kuzeydoğu ve doğudan Üsküp kazalarıyla, güneyden Manastır Vilayeti kazası Kırçova ile çevrilidir. Havası ve suyu temiz olan şehrin toprakları da mümbittir¹⁵³.

İçerdiği eserlerle burası mühim bir Osmanlı şehridir. 1314/1896 tarihli Kosova vilâyeti salnamesinde 1950 hane, bir hükümet konağı, bir telgraf hane, on iki cami ve mescidi şerif, yedi tekke, bir kütüphane, yedi müslim birkaç gayri müslim sıbyan mektebi, beş yüz yetmiş üç dükkân, on han, iki hamam, bir şadırvan, yirmi su değirmeni, bir kilise, bir saat kulesi, yüze yakın çeşme, iki debbağ hane, dördü tam ve biri nim kargı, beş köprü, bir belediye dairesi, bir eczane, bir gazhane ve kazada on beş abayı imal hanesi ve dört medresesi olduğu zikredilmekle birlikte isimlerinden sadece ikisine rastlanmaktadır¹⁵⁴. Kalkandelen tarihi ile ilgili yazılmış bir eserde ise 1874 yılında Kalkandelen'de yedi mektep ve beş medresenin olduğu, medreselerden birinin II. Dünya Savaşı'na kadar varlığını koruduğunu bildirir¹⁵⁵.

A. Yukarı Çarşı Medresesi

Medresenin sadece ismi bilinmektedir¹⁵⁶. 1299/1881'de burada Cafer Efendi müderrislik yapmıştır¹⁵⁷.

B. Saat Medresesi

Saat mahallesinde olan medresenin banisi Gostivarlı Behlül Ağa'dır. Müderssisi Selman Efendi olup, talebe sayısı yetmiş ikidir¹⁵⁸. Bu medresede

¹⁵³ Şemseddin Sâmî, .a.g.e., VI/3556.

¹⁵⁴ *Salnâme-i Vilâyeti Kosova 1314*, s. 545.

¹⁵⁵ Lape, Lyuben, *Tetovo i Tetovsko Niz İstoriyata*, Tetovo 1982, s. 326.

¹⁵⁶ Ayverdi, .a.g.e., c. III/3, s. 78.

¹⁵⁷ Albayrak, .a.g.e., IV/206.

Kalkandelenli Recep Cudi Efendi biraz okumuş, 1292/1875'te İstanbul'a gelerek Hafızpaşa Medresesinde ikametle Nevrokoplu Mahmut Hamit Efendiden, onun vefatı üzerine de Urfalı Mehmet Efendiden okumaya başlamış, 1310/1892'de icazet almış, bir yıl sonra da memleketine dönerek Kalkandelen'deki Saat Medresesinde müderrisliğe başlamıştır¹⁵⁹.

C. Oruç Paşa Medresesi

XVII. yüzyılın ortalarına ait bir Rumeli kazaskerliği Ruznamesinde yirmili medreselerden olduğu kaydı vardır¹⁶⁰.

D. Köprü Medresesi

Banisi Mehmed Efendi olup, yeri Köprü mahallesindedir. Müderrisi Abdo Efendi, 1321/1903'te talebe sayısı ise yetmiş birdir¹⁶¹.

VI. Kırçova

Üsküp'ün 110 km. güneybatısında ormanlık dağlarla çevrili verimli bir vadide kurulmuştur. Manastır vilâyeti sancağında Manastır'ın 70 km. kadar kuzeybatısında olup güneyden Manastır, batıdan Ohri ve Debre sancaklarıyla, kuzeyden ve kuzeydoğudan Kosova Vilayetiyle, güneydoğudan da Pirlepe kazalarıyla sınırlıdır¹⁶². Eski Osmanlı kroniklileri buranın fethinin Gazi I. Murad Hüdavendigâr dönemi 787/1385'te Lala Şahin Paşa tarafından yapıldığı ileri sürseler de Slav kaynakları Sultan Yıldırım I. Bayezid (1389–1402) dönemi 798/1395'te Prilep Prensi Marko'nun ölümünden sonra gerçekleştiğini ortaya koymaktadır¹⁶³.

Şemseddin Sami, şehirde beş cami, beş tekke, bir rüşdiye, bir iptidaiye, bir saat kulesi, bir kilise, dört Bulgar iptidaiye'si, yüz yetmiş dükkân, yedi han, bir hamam ve on sekiz fırının olduğunu ayrıca bir medresenin de olduğunu kaydeder¹⁶⁴.

¹⁵⁸ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 636.

¹⁵⁹ Albayrak, *a.g.e.*, IV/251.

¹⁶⁰ Özergin, *a.g.m.*, s. 284.

¹⁶¹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 636.

¹⁶² Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, V/3610; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 364.

¹⁶³ Machiel, "Kırçova", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2002, c. XXV, s. 440.

¹⁶⁴ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, V/3610.

Hacı Ali Ağa Medresesi

Cuma mahallesinde olan medresenin banisi Üsküplü Hacı Ali Ağadır. Müderrisi Ali Efendi, talebe sayısı da yetmiş üçtür¹⁶⁵. Medresede 1279/1862 tarihinde kazanın Tekke mahallesinde doğan Kırçovalı Abdülhamit Hamit Efendi okumuştur. Daha sonra 1299/ 1881 yılında İstanbul'a gelerek Fatih dersiamlarından Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'den ve Şirvani Mehmet Halis Efendi'den eğitim göyerek 1308/1890'da icazet almıştır¹⁶⁶.

VII. Koçana

Kosova vilayetinin Üsküp sancağına bağlı Üsküp'ün 80 km. doğusunda olarak Bregalnitsa nehrine tabi bir çayır üzerinde, temiz bir ovanın kenarında dağ eteğinde kaza merkezi bir kasabadır. Vilayetin güneydoğusunda son bulunduğu noktada olup, batı ve kuzeybatı yönünden İştip ve Kratovo kazalarıyla, kuzeydoğu tarafından Bulgaristan sınırlarıyla, doğu ve güneyde ise Selanik sınırlarıyla çevrilidir¹⁶⁷.

Koçana'da bir hükümet konağı, muazzam bir kışla¹⁶⁸, cami, bir kilise, bir rüşdiye ve bir iptidaiyye ile iki Müslüman bir Hıristiyan sıbyan mektebi, bir medresesi, saat kulesi ve civarında çelikli bir kaplıcası vardır¹⁶⁹.

Hasan Bey Medresesi

Banisi Maden Emimi Hasan Bey'dir¹⁷⁰. Müderrisi İştipli Mehmet Cemil Efendi'dir. 1279/1863 tarihinde İştip Kazasının Cuma mahallesinde doğmuştur. İlk eğitimini İştip rüştiyesinde tamamlamış, sonradan da İstanbul'a gelerek on dört yıl devamlı olarak Fatih Camiinde ilim tahsil ederek Fatih dersiamlarından Ödemişli Mustafa Fehmi Efendi'den 1311/1895'te icazet almıştır. 1322/1907'de de bu medreseye müderrisliğe tayin edilmiştir¹⁷¹.

¹⁶⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

¹⁶⁶ Albayrak, *a.g.e.*, I/124.

¹⁶⁷ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, VI/3715.

¹⁶⁸ *Salnâme-i Vilâyeti Kosova 1314*, s. 286.

¹⁶⁹ *Salnâme-i Vilâyeti Prizren 1291*, Prizren Vilâyet Maybaası 1291, 2. defa, s. 149; Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, VI/3715.

¹⁷⁰ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/ 3, s. 85.

¹⁷¹ Albayrak, *a.g.e.*, III/66-67.

VIII.Kumanova

Kosova Vilâyetinin Üsküp sancağına bağlı, Üsküp'ün 30 km. kuzeydoğusunda olup, Golma çayı kenarında merkezi bir kasabadır. 109 köyden oluşup Üsküp, İştip, Kratovo, Palanka ve Preşovo kazalarıyla çevrilidir¹⁷².

Evliya Çelebi şehrin, cami, tekke, medrese, mektep, han ve hamam, çarşılarının olduğu havasının ve suyunun gayet latif olduğunu aktarır¹⁷³.

Şemseddin Sami¹⁷⁴ ve Kosova Vilayeti Salnamesinde¹⁷⁵ aynı şekilde medrese sayısının bir olduğu bilgisine rastlamaktayız. Biz ise iki medrese tespit ettik.

A. Eski Medrese

Bu medrese, kasaba ahalisinin vakfettiği bir değirmen ve bahçeler münasebetiyle de zikredilmektedir¹⁷⁶.

B. Yeni Medrese

Müdürrislerinden Kosova Vilayetin Kumanovo kazasının Nikoştak köyünde 1287/1870 yılında doğan Kumanovalı Hayrettin Efendi'dir. 1313/1895 'te İstanbul'a gelerek Fatih Akdeniz Başkurşunlu Medresesinden 1318/1900 yılında icazet almıştır. Tahsilini tamamlamasının ardında memleketine Kumanova kazası müdürrisliğine tayin edilmiş, burada dokuz yıl görev yapmıştır¹⁷⁷.

Bir diğer müdürrisi de 1284/1867 doğumlu Preşovalı Nuh Efendi'dir. Bir müddet Kumanova'da Eski medresede eğitim görmüş, ardından İstanbul'a gelip Fatih'te Bahr-i Siyah Çifte Ayak Kurşunlu Medresesinde tahsilini tamamlayıp 1315/1897'de icazet almıştır. 1318/1900'de Kumanova kazası nasihliğine tayin edilmiş ve beş seneye kadar Yeni Medreseye geçip iki yıl da burada müdürrislik yapmıştır¹⁷⁸.

¹⁷² Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, VI/3768.

¹⁷³ Evliya Çelebi, *Seyahât-nâme*, Dersaadet İkdâm Matbaası 1315,.c. V, s. 563.

¹⁷⁴ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, VI/3768

¹⁷⁵ *Salnâme-i Vilâyeti Kosova 1314*, s. 255.

¹⁷⁶ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/ 3, s. 87.

¹⁷⁷ Albayrak, *a.g.e.*, II/97.

¹⁷⁸ Albayrak, *a.g.e.*, IV/153.

IX. Köprülü (Titov Veles)

Selanik Vilayeti sancağının 145 km. kuzeybatısında kaza merkezi bir kasabadır. Güneydoğu tarafından Tikveş kazasıyla, doğu kuzey ve kuzeybatı tarafından Kosova, batı ve güneybatı tarafından da Manastır vilayetleriyle çevrilidir¹⁷⁹.

Şehir, Gazi I. Murad Hüdâvendigâr döneminde 788/1386'de Timurtaş Paşa tarafından fethedilmiştir. Adını şehrin ortasından geçen Vardar nehri üzerine Timurtaş Paşa'nın inşa ettirdiği ahşap köprüden alır¹⁸⁰. Şehir bugün Tito Veles adıyla anılmaktadır.

Evliya Çelebi XVII. Yüzyılda dört cami, mescid, hamam, bir mektep ve bir medreseden bahseder¹⁸¹.

Şemseddin Sami şehirde, dokuz cami, iki mescid, yedi tekke, iki mektep, otuz iki han, on altı bin nüfus ve ayriyeten dört medresenin olduğunu kaydeder¹⁸².

A. Havlular Medresesi

Banisi Hacı Ali Bey olup yeri Cami-i Şerif mahallesindedir. Müderrisi Hacı Hüseyin Efendi, talebe sayısı da yirmi beştir¹⁸³.

B. Köprübaşı Medresesi

Banisi Hamza Efendi olup yeri Köprübaşı mahallesindedir. Müderrisi Hacı Hafız Hasan Efendi, talebe sayısı da yirmi beştir¹⁸⁴.

C. Ali Bey Medresesi

Banisi Emin Ağazâde Ali Bey olup yeri Tekke mahallesindedir. Müderrisi vekâleten Hacı Hafız Hasan Efendi, talebe sayısı da otuzdur¹⁸⁵.

¹⁷⁹ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, VI/3906.

¹⁸⁰ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/570.

¹⁸¹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/570.

¹⁸² Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, VI/3907.

¹⁸³ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 636.

¹⁸⁴ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 636.

¹⁸⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 636.

D. Hacı Mehmed Medresesi

Banisi Müftü Hacı Mehmed Efendi olup cami-i şerif yanındadır. Müderrisi Mustafa Efendi, talebe sayısı da yedidir¹⁸⁶. Ayverdi Said Bey Camii yanında olduğu bilgisini aktarır¹⁸⁷.

Albayrak'ın Köprülü Medresesi diye zikrettiği medresenin bunlardan birisinin olduğu düşünmekle birlikte, hangisi olduğu tespit edilememiştir. Köprülü'de 1272/1855 tarihinde doğan Köprülülü Hasan Fehmi Efendi bu medresede müderrisi Hacı Halil beyden icazet almıştır¹⁸⁸.

X. Kıratova

Kosova Vilayetinin Üsküp sancağında ve Üsküp'ün 70 km. kuzeydoğusunda olarak Vardar nehrine tali bir çay üzerinde, yüksek dağ eteklerinde kurulu kaza merkezi bir şehirdir. Kuzeyden Kriva Palanka, batıdan Kumanova, güneyden İştip ve Koçana kazalarıyla, doğudan Bulgaristan sınırlarıyla ve Selânik vilâyetinin Serez sancağıyla çevrilidir¹⁸⁹.

Evliya Çelebi buranın Gazi Evrenos Bey tarafından fethedildiğini ve kalesinin yıktırıldığını kaydeder¹⁹⁰.

Evliya Çelebi'de camileri, tekke, sıbyan, mektepleri, hanlar, çeşmeleri ve bir medresesi olduğu zikredilir¹⁹¹.

Şemseddin Sami¹⁹², Prizren Vilayeti Salnamesi ve 1291¹⁹³ ve 1314 /1896 tarihli Kosova Vilayeti Salnamesinde medrese sayısı birdir¹⁹⁴.

¹⁸⁶ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 636.

¹⁸⁷ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 92.

¹⁸⁸ Albayrak, *a.g.e.*, II/72.

¹⁸⁹ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, V/3639.

¹⁹⁰ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, V/563.

¹⁹¹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, V/563.

¹⁹² Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, V/3639.

¹⁹³ *Salnâme-i Vilâyeti Prizren 1291*, s. 146.

¹⁹⁴ *Salnâme-i Vilâyeti Kosova 1314*, s. 299.

Mustafa Bey Medresesi

Banisi Ahmed Efendi olup yeri Mustafa Bey mahallesindedir. Müderrisi Hacı Mahmud Efendi, talebe sayısı da yirmi altıdır¹⁹⁵.

XI. Manastır

Makedonya'nın güneybatısında, Selânik'in 180 km. kuzeybatısında, Pelister dağının kuzeydoğu eteklerinde bir ovanın kenarında Drahor nehri üzerinde Vilayet merkezi bir şehirdir. Doğudan Selânik, kuzeyden Kosova, kuzeybatı yönünden İşkodra, güneydoğu tarafından Yanya vilâyetleriyle ve güneyden Yunanistan sınırlarıyla çevrilidir¹⁹⁶.

M. Ö. 148'de Roma istilasından sonra Heralla koloni statüsü kazandı. M. Ö. 476'da Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra bir iki dönem hariç XIV. yüzyıl'a kadar Bizans İmparatorluğu yönetimi altındaydı¹⁹⁷.

Osmanlılar tarafından buraya yapılan ilk akın Umur Bey'in 733/1332 seferiyle gerçekleşmiş¹⁹⁸, ancak şehrin fethi Gazi I. Murad Hüdâvendigâr dönemi 784/1382'de Timurtaş Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir¹⁹⁹.

Osmanlı hâkimiyeti altında giren şehir kilise ve manastırlarıyla Hıristiyanlar için önemli bir merkezken Osmanlının imar ve iskân faaliyetleriyle yeni bir çehreye bürünmüştür. II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed döneminde Anadolu'dan özellikle de Toroslar'dan buraya Türkmen aşiretleri yerleştirilip, bölgenin İslâmlaşma süreci açısından önemli adımlar atılmıştır²⁰⁰.

Manastır, 1251/1835'te Rumeli vilâyet merkezi, 1260/1844–1285/1868 yıllarında sancak merkezi olmuştur²⁰¹. Zaman zaman Arnavut Bey'lerinin

¹⁹⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 635.

¹⁹⁶ Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-Â'lâm*, Mehran Matbaası, İstanbul 1898, c. VI, s. 4437.

¹⁹⁷ Prifti, Kristaq, "Manastır", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2003, c. XXVII, s. 562.

¹⁹⁸ Prifti, *a.g.mad.*, *DİA*, XXVII/562.

¹⁹⁹ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, VI/4437.

²⁰⁰ Prifti, *a.g.mad.*, *DİA*, XXVII/562.

²⁰¹ Prifti, *a.g.mad.*, *DİA*, XXVII/562.

yağmalamalarına maruz kalan bu şehir 1862 yılında çıkan büyük bir yangın şehrin üçte birini silip süpürmüştür²⁰².

Balkan savaşının başlaması üzerine 14–18 Kasım 1912 yılında Sırp işgali sonucu Osmanlı hâkimiyetine son verilmiş oldu²⁰³.

Osmanlı döneminde iktisadi, ilmi ve askeri yönden merkezi bir konumda olan bu şehir günümüzde hala devam eden Türk göçleri sonucunda eski konumunu kaybetmiş durumdadır. Günümüzde çoğu mimari eser yıkılmış, bir kısmı da amacı dışında restoran, depo gibi amaçlarla kullanılmaktadır.

Manastır'da mimari değeri büyük pek çok Osmanlı eseri inşa edilmiştir. XIX. yüzyılda şehirde bulunan İslâmi yapılar içerisinde en önemlileri İshakiye Camii'dir²⁰⁴.

Evliya Çelebi, İshak Paşa Camii, Gazi Haydar Paşa Camii, Hacı Bey Camii, Çavuş Camii, toplam yetmiş camii ve çarşısında dokuz yüz dükkân, kırk adet kahvehanesi, kale gibi demir kapılarla kubbelerle süslü bedesteni ve dokuz adet medresesiyle Manastır'ı büyük bir şehir olarak tanımlar²⁰⁵.

Şemseddin Sami'de de şehirde yirmi dört cami, beş kilise, dokuz havra, mülki askeri mektebi, erkek ve kız öğrencilere mahsus rüşdiyeler, altı iptidaiye vs. yapıların yanı sıra medrese sayısının dokuz olduğu kaydını görmekteyiz²⁰⁶. Salname-i Vilâyeti Manastır'da damedrese sayısı dokuzdur²⁰⁷.

Ekrem Hakkı Ayverdi'de ise medrese sayısının on dört olarak isimleriyle birlikte kaydını görmekteyiz²⁰⁸. Biz on beş medrese tespit ettik.

A. Kadı Mahmud Efendi Medresesi

Banisi Kadı Mahmud Efendi olup yeri Kadı Mahmud Efendi Camii avlusundadır. Müderrisi Receb Efendi olup, talebe sayısı on beştir²⁰⁹.

²⁰² Parmaksızoğlu, İsmet, "Manastır", *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1976..c. XXIII, s. 250.

²⁰³ Prifti, *a.g.mad.*, *DİA*, XXVII/562.

²⁰⁴ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 372.

²⁰⁵ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/573.

²⁰⁶ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, VI/4437.

²⁰⁷ Salnâme-i Vilâyeti Manastır 1308, s. 39.

²⁰⁸ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/ 3, s. 95-108.

B. Yeğen Ali Paşa Medresesi

Emir Bey mahallesinde Emir Bey Camiini büyüterek avluda bir medrese ilave eden Yeğen Ali Paşa 1164/1750 'de Rumeli Valisi olup bir buçuk yıl kadar bu mevkide kalan zattır²¹⁰.

C. Hacı Mahmud Bey Medresesi

Banisi Hacı Mahmud Bey olup Eski Cami-i Şerif yakınındadır²¹¹. Bu zatın inşa ettiği cami ve medresesi ayrıca Duâgû Hüseyin Efendi'nin vefatıyla yerine Şaban Efendi'nin getirilmesi münasebetiyle geçtiği bildirilerde kaydedilir²¹². Müderrisi Mehmed Efendi'dir²¹³. Ondan sonra göreve gelen diğer müderrisi Kırçovalı Abdülhamit Efendi, İstanbul'da Fatih dersiamlarından Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'den ve Şirvani Mehmet Halis Efendi'den 1308/1890'da icazet alıp, ardında memleketine dönerek 1327/1909 yılında bu medreseye müderrisliğe tayin edilmiştir²¹⁴.

D. İshakiye Medresesi:

Şehirde en eski caminin de banisi olan İshak Çelebi, II. Bayezid (1481-1512) zamanında Manastır'da oturan en eski Selanik kadısı²¹⁵ İsa Fakih'in oğludur²¹⁶. Vakfettiği eserleri ve Medresesi hakkında bilgiye Hasan Kaleşi'nin yayımladığı arapça İshak Çelebi 914/1508 tarihli Vakfiye'den alıyoruz²¹⁷.

Medrese, banisinin adını taşıdığı İshakiye Camii yanında inşa edilip XVI. yüzyıl başlarında faaliyete açılmıştır. 1321/1903 tarihli Maarif Salnamesine göre 1903 yılında müderrisi Yahya Efendi, talebe sayısı da yirmidir²¹⁸.

²⁰⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

²¹⁰ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 96.

²¹¹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

²¹² Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 96.

²¹³ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

²¹⁴ Albayrak, *a.g.e.*, I/124.

²¹⁵ Tevfik, *a.g.e.*, s. 40; Prifti, *a.g.mad.*, *DİA*, XVII/563.

²¹⁶ Kaleşi, Hasan, *Najstiji Vakufski Dokumenti u Jugoslaviji Na Arapskom Jeziku*, Priştina 1972, s. 174.

²¹⁷ Kaleşi, *a.g.e.*, s. 174.

²¹⁸ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669; Tevfik, *a.g.e.*, s. 45; Vishko, Ali, "Fillimet E Kultures İslame Ne Treven E Manastirit", *Hena Ere*, Yıl VII, No. 54, 1 Mayıs 1993, s. 19.

Vakfiye'den medresenin on hücrelik olduğu, medrese içinde tefsirlerin, fıkıh ve lügat olmak üzere iki yüz yetmiş beş cilt kitabın, üç Kur'an-ı Kerim'in ve Kur'an-ı Kerim cüzlerinin vakfedilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Cami, medrese, mektep ve zaviyenin tamiratı için senede on bin dirhem, müderrise yirmi ve medrese sakinlerine on dirhem ayırmaktadır²¹⁹.

Medresenin İshakiye Camii ve Külliyesinin güneybatısında olduğu sanılmaktadır. Bina I. Dünya savaşının ardından müftülük ve kütüphane olarak kullanılmıştır. 1945'ten sonra yıktırılan binanın gerçekten söz konusu medrese binası olup olmadığı tespit edilememiştir. Vakfiye'ye göre medrese müderrislerinin yevmiyesi yirmi dirhem, öğrenci yevmiyeleri on talebeye on dirhem olduğu anlaşılmaktadır²²⁰.

E. Koca Kadı Medresesi

Kadı Ahmed Efendi tarafından yine kendisinin inşa ettirdiği camiinin yanında inşa edilmiştir. Medrese XVI. yüzyılın başlarında eğitime başlamıştır. Müderrisi İkcizâde Abdullah Kadir Efendi'dir²²¹.

F. Sungur Çavuş Medresesi

Sungur Bey hakkında kaynaklarda az bilgiye rastlanmaktadır. İnşa ettiği cami ise Balkanlarda en eski cami olma özelliğini taşıyan "Eski Cami"dir. Seyahatname'de bu camiden cemaati çok olan diye bahsedilir²²². Medresesi cami bitişiğinde olup, müderrisi Hacı Mehmed Ali Efendi'dir²²³.

G. Şehzade Hatun Medresesi

Ayverdi, Cami ve Medresenin Şehzade Hatun Vakfı mütevellisi hastalığına binaen vazifesinden çekilip yerine bir diğerinin tayini münasebetiyle bir belgede yer

²¹⁹ Kaleşi, *a.g.e.*, s. 175-182.

²²⁰ Eyice, Semavi, "İshakiye Camii Ve Külliyesi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000, c. XXII, s. 547.

²²¹ Tefvik, *a.g.e.*, s. 47; Vishko, "Fillimet...", No. 54, s. 19.

²²² Evliya Çelebi, *a.g.e.*, V/573.

²²³ Tefvik, *a.g.e.*, s. 46; Vishko, "Fillimet...", No. 54, s. 19.

aldığını bildirmektedir. Medresenin, Zaimzâde Seyyid Ali Bey tarafından yapıldığı da bildirilmektedir²²⁴.

H. Şerif Bey Medresesi

Banisi Şerif Bey olup, Şerif Bey Camii yanında kurulmuştur. Müderrisi İbrahim Ethem Efendi'dir²²⁵. Bu zat Prilep'te Cami-i Evsat Medresesinde müderrislik yaptıktan sonra 1306/1888'de Şerif Bey Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir²²⁶. Talebe sayısı otuz beştir²²⁷. Bu yapıların giderlerini karşılayacak bir dizi vakfın tahsis edilmiş, müteveli olarak da Kenan Bey vazifelendirilmiştir²²⁸.

İ. Dülbend Kadı Medresesi

Seyahatname'de bu medrese mükellef olarak tanımlanır²²⁹. Bu medrese İslam Hukuku öğretimiyle meşhurdur. Seyyah Lorenzo Bernardo 1000/1591'de Manastırı ziyaretinde Manastırda bütün Osmanlı topraklarında görev yapacak kadıların eğitim gördükleri bu medreseden bahsetmektedir²³⁰.

Banisi Dülbend Kadızâde İshak Efendi'dir. Hayatı hakkında pek bilgi bulunmayan bu zat hakkında Yavuz Sultan Selim (1512–1520) ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşamış olduğu tahmin edilmektedir²³¹. Müderrisi, Emir Şah Biraderi Mehmed Efendi, mülazemetle kırk akçe ile Manastırdaki Kadı Dülbend Medresesinde müderrislik yapmış, ayrıca Edirne, İstanbul ve Bursa medreselerinde de müderrislik yapmıştır. 977/1569–70 tarihinde vefat etmiştir²³². Diğer müderrisi Ali

²²⁴ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III, /3, s. 105.

²²⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

²²⁶ Albayrak, *a.g.e.*, c. II, s. 196.

²²⁷ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

²²⁸ Tevfik, *a.g.e.*, s. 46; Vishko, Ali, "Fillimet E Kultures İslame Ne Treven E Manastirit", *Hena E Re*, Yıl VII, No. 55, 1 Haziran 1993, s. 19.

²²⁹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/573.

²³⁰ Vishko, "Fillimet...", No 55, s. 19.

²³¹ Baltacı, *a.g.e.*, s. 96.

²³² Baltacı, *a.g.e.*, s. 297.

Denî Efendi bir dönem Kadı Dülbend medresesinde kırk akçe ile müderrislik yapmıştır²³³.

J. Yeni Cami Medresesi

Ayverdi, medreseyi Kadı Mahmud Efendi medresesi diye kaydeder²³⁴. Ancak 1321/1903 tarihli Maarif Salnamesinde Kadı Mahmud Efendi ve Yeni Cami medreseleri ayrı ayrı zikredildiği için bizi iki ayrı medrese oldukları düşüncesine sevk etmiştir²³⁵. Adını da aldığı Yeni Cami'nin bitişiğindedir. Banisi Kadı Mahmud Efendi, müderrisi de Nazif Efendi'dir²³⁶. Yapım tarihi 966/1558 olarak gösterilir²³⁷.

K. Türkler Medresesi

İlk defa Hacı Bey tarafından yapılmıştır. Bu zatın Hacı Bey isminde bir de camisi vardır. Daha sonraki dönemlerde bazı eklemeler ve tadilatla Salih Bey Efendi tarafından genişletilmiştir. İlk müderrisi Tırnoçcalı Muhammed Efendi'dir²³⁸. Medrese ilk faaliyetine XVI. yüzyılın başlarında başlamıştır²³⁹. XVII. Yüzyılın ortalarına ait bir Rumeli kazaskerliği Ruznamesi'ne göre medrese yirmi beşli medreseler arasında zikredilir²⁴⁰.

L. Tefikiye Medresesi

Banisi Fatıma Hatun'dur. Müderrisi Manastırlı Hacı Ahmed Efendi olup, talebe sayısı yirmidir²⁴¹. Rabia Hatun isminde bir kadının evini vakfetmesi üzerine bu evde kurulmuştur²⁴².

²³³ Baltacı, *a.g.e.*, s. 162.

²³⁴ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/ 3, s. 105.

²³⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

²³⁶ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669; Tefik, *a.g.e.*, s. 46.

²³⁷ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/ 3, s. 105.

²³⁸ Tefik, *a.g.e.*, s. 46.

²³⁹ Vishko, "Fillimet...", No. 55, s. 19.

²⁴⁰ Özergin, *a.g.m.*, s. 286.

²⁴¹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

²⁴² Tefik, *a.g.e.*, s. 47.

M. Feyziye Medresesi

Banisi Defterdar Ali Paşa'dır²⁴³. Hamza Bey mahallesinde Üç Şeyh'ler Camisinin yanında kurulmuştur²⁴⁴. Daha sonraki tarihlerde bölge ahalisinin yardımlarıyla tamirata yapılmıştır. Müderrisi Yeniceli Muhammed Efendi olup, talebe sayısı on sekizdir²⁴⁵. Medresenin vakıfları çoktur²⁴⁶.

N. Haydar Kadı Medresesi

Banisi Kadı Haydar Efendi'dir. Müdrese, Haydar Kadı Camii yanında Debbağ mahallesindedir²⁴⁷. Müderrisi Abdulkadir Efendi Hazretleridir. Bu medrese 1100/1688 yılında Manastırın en meşhur medresesi olarak görülürdü. Talebe sayısının çokluğundan medrese dolup taşar vaziyetteydi. 1180/1766 yılında bu medresede ayrıca hendese ve hey'et dersleri de okutulmuştur²⁴⁸. Açıldığı tarih olan XVI. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılına kadar beş defa tamir görmüştür²⁴⁹.

O. Atik Cami-i Şerif Medresesi

Banisi bilinmeyen medrese Atik Camii yanında kurulmuştur. Müderrisi Hacı Mehmed Ali Efendi olup talebe sayısı on beştir²⁵⁰.

Müderrislerinden ayrıca Taşköprülüzâde Şakayık'ında medrese ismini zikretmediği Manastır medresesi müderrisi olarak Molla Manastırlı Çelebi'yi de kaydedilmiştir. Sultan Süleyman Han döneminde yaşamış bir zattır. Dönemin âlimlerinden okuduktan sonra Molla Seyyidi Karamani'nin hizmetine girmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra Rumeli Vilayetindeki Manastır kasabasının medresesine müderris olara tayin edilmiş, ancak bu görevden azledilmiştir. İkinci kez buraya müderrisliğe tayin edilse de müderrisliği bırakıp uzlete çekilmiştir. Daha sonraları kendisine Halebî Medresesi müderrisliği teklif edilse de kabul etmemiştir.

²⁴³ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669; Vishko, "Fillimet...", No. 55, s. 19.

²⁴⁴ Tefvik, *a.g.e.*, s. 47.

²⁴⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

²⁴⁶ Tefvik, *a.g.e.*, s. 47.

²⁴⁷ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

²⁴⁸ Tefvik, *a.g.e.*, s.47-48.

²⁴⁹ Vishko, "Fillimet...", No. 55, s. 19.

²⁵⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

Kendisine yirmi dirhem yevmiye bağlanmıştır. 945/1538 veya 949/1542 yıllarında vefat etmiştir²⁵¹.

XII. Ohri

Manastır Vilâyeti sancağına bağlı kaza merkezi bir kasabadır. Manastırın 52 km. batısındadır. Kasaba gölün içine girmiş bir tepenin eteklerinde bulunmaktadır. Doğudan Manastır kazasıyla, kuzeyden Debre, batıdan Elbasan ve güneyden Korça sancaklarıyla çevrilidir²⁵².

Şehir Osmanlı fethinden önce de büyük öneme sahip bir yerleşim alanıdır. M.Ö. yaklaşık 4000 sene önce Pelaj kavimlerinden Desaretler'ce iskân edilmiş, Balkanlarda ilk inşa edilen şehirdir²⁵³.

M. Ö. 349 Makedonya Kralı II. Philip tarafından ele geçirildi. M. Ö. 169'da Roma İmparatorluğu sınırları içerisine dâhil edilmiştir²⁵⁴. Balkanlara yönelik Slav göçleri sonucunda M. 879'da Ohri Slavların yoğun olarak yaşadığı bir şehir haline aldı. Buraya gelen Kiril ve Metodi öğrencileri olan Aziz Klement ve Aziz Naum'un çabalarıyla şehirdeki Slavlar Ortodoksluğu benimsemiş, şehir 1000 yıllarında başpiskoposluk statüsünde Slav Hıristiyanlığının merkezi konumuna gelmiştir²⁵⁵.

976/1018 yılları arasında batı Bulgarların eline geçip başşehir konumuna yükselmiştir. 1018 yılında Ohri, Bizans'ın eline geçti ve bir buçuk asırlık bir süre boyunca Bizan'sın elinde kaldı. Ancak 1186'da Bulgarlar tarafından çıkarılan bir isyan sonucunda şehir tekrar Bulgarların eline geçti²⁵⁶.

Osmanlı'nın eline geçişi Sultan Yıldırım I. Bayezid döneminde 798/1395 yılında olmuştur. Osmanlı idaresine girdikten sonra sancak merkezi haline

²⁵¹ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 499.

²⁵² Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, II/1066.

²⁵³ Tefik, *a.g.e.*, s. 86-87.

²⁵⁴ Aruçi, "Ohri", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2007, c. XXXIII, s. 330.

²⁵⁵ Aruçi, *a.g.mad.*, XXXIII/331.

²⁵⁶ Jelavich, *a.g.e.*, I/19.

gelmiştir²⁵⁷. Bu şehirde Fatih Sultan Mehmet iki, II. Murad ise üç gün ikamet etmişlerdir²⁵⁸.

Şehirde bulunan Aya Sofya Camisi Osmanlılar tarafından camiye çevrilmeden önce milattan önce Hz. Süleyman'ın oğlu Rec'îm zamanında inşa edilip milattan sonra Hıristiyanlığın buraya yayılmasıyla birlikte kiliseye çevrilmiş, Evliya Çelebi'nin Doğu için Kudüs ne ise Balkanlar için de Aya Sofya odur diye buyurduğu, her yerden Hıristiyanların ibadet ve ziyaret için akın akın geldikleri kutsal mabet haline gelmiştir. Hatta Osmanlılar döneminde camiye çevrildikten sonra dahi Hıristiyanlar teberrüken burayı ziyarete devam etmişlerdir²⁵⁹.

Şehir, Safranbolu tipi evleriyle Makedonya'nın diğer şehirlerine kıyasen ayrı bir görüntü sunmaktadır. Aynı zamanda gölü sebebiyle ve tarihi dokusuyla Makedonya turizminin kalbi konumundadır. Şehrin Sancak merkezi statüsüne yükselmesi şehirde imar faaliyetlerini hızlandırmıştır. Şehirdeki medrese sayısı altıdır.

A. Sultan Süleyman Han Tekke Medresesi

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Ohri'nin medrese sayısı ikidir. Biri de bu medresedir²⁶⁰. Sultanın, Ohri'de aynı ismi taşıyan camisi de vardır²⁶¹.

Horasan'dan, Anadolu, Edirne ve Serez üzerinden Ohri'ye gelen Mehmet Piri Hayati hazretleriyle Halveti tarikatı şehirde yayılmaya başlamış, tarikat müntesiplerinin artması sonucunda İstanbul'da Padişah'tan Ohri'deki Sultan Süleyman Camisi ve medresesinin, Halvetilerin ayin ve merasimlerinde kullanacakları bir tekkeye dönüştürülmesi talebinde bulunmuşlardır. İstekleri kabul buyrulup Cami Piri Hayati Tekkesi adını almıştır. Medrese ise eğitim faaliyetine devam etmiş, daha sonraları ise tekkenin dışında ama yine yakında bir yerde eğitime devam etmiştir²⁶².

²⁵⁷ Aruçi, *a.g.mad.*, XXXIII/331.

²⁵⁸ Tefik, *a.g.e.*, s. 87.

²⁵⁹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VIII/737.

²⁶⁰ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VIII/740.

²⁶¹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VIII/740.

²⁶² Vishko, Ali, "Objektet İslame Ne Oher E Rethine", *Hena E Re*, Yıl VIII, No. 74, 1 Nisan 1994, s. 30.

B. Zeynelabidin Paşa Medresesi

Banisi Zeynelabidin Paşa'dır²⁶³. Hayratı, Ohri'de İskender Bey mahallesinde cami ve ona bitişik tekke ve yakınında beş talebe için medrese hücresi ve bir matbahtır. Bu yapıların giderleri için de Ohri ve Struga'da çok sayıda dükkân, değirmen vs. vakfetmiştir. Bu vakıflardan elde edilecek gelirlerden camide vaaz edip talebelere müderrislik yapacak olana günlük otuz akçe ve değirmen mahsulünden 50 kg. un tahsis edilmiştir. Talebelere ise iki kişi bir hücreye yerleşip camide müezzinlik ve kayyumluk yapıp günlük altışar akçe ve 10'ar kg. un tahsis edilmiştir. Diğer üç hücrede üç talebe oturacak ve yalnız camide Kur'an okumakla görevlendirilip günlük ikişer akçe ve 10 kg. un alacaklardır²⁶⁴.

C. Şerif Bey Medresesi

Banisi Şerif Bey olup yeri Hacı Hamza mahallesindedir. Müderrisi Mustafa Efendi'dir²⁶⁵. Ohri'de bulunan evkafın ferağ, intikal, mahlulat ve icraatı hakkındaki muhasebe defterinde isimleri geçen bir dizi vakfın yanı sıra Şerif Bey Medresesi ve imareti vakfı da geçmektedir²⁶⁶. Vakfiyesi mevcut olup şunları vakfetmiştir. Medreseye bitişik beş dükkân ve karşısından üç dükkân, diğer mahallelerde dükkânlar, değirmenler, arsalar, sebze bahçeleri vs. vakfedilenlerden elde edilecek gelirden medreseye giderlerine, aşure gününde yapılacak aşureye, mevlit, Kur'an ve kelime-i tevhit okuyana, artanı da tamirata ayrılacaktır. Medreseden geriye kalan, Hacı Hamza Caminde muhafaza altına alınan sekiz satırlık medreseye ait kitabedir. Medresede dokuz odada on dört talebe ikamet edecek²⁶⁷. Müderrislerinden Debreli Şahin Efendi²⁶⁸ ve Sultanyerli Osman Hilmi Efendi'dir²⁶⁹.

²⁶³ Sarınay, Yusuf, *Osmanlı Belgelerinde Ohri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006, s. 48.

²⁶⁴ Ayverdi, a.g.e., c. III/3, s. 143.

²⁶⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669; Zekaj, a.g.e., s. 86.

²⁶⁶ Sarınay, a.g.e., s. 76.

²⁶⁷ Ayverdi, a.g.e., c. III/ 3, s. 144-145.

²⁶⁸ Albayrak, a.g.e., II/354.

²⁶⁹ Albayrak, a.g.e., IV/163.

D. Eski Siyavuş Paşa Medresesi

Seyahatname'de bu medrese göl kenarında, Hacı Kasım Camiinin solunda, yol aşırısında bulunmaktadır²⁷⁰.

E. Hamza Bey Medresesi

Medresenin sadece ismi tespit edilebilmiştir²⁷¹.

F. Ali Paşa Medresesi

Banisi Ali Paşa olup, yeri Ali Paşa Camii yanındadır. Müderrisliğini 1285/1868 doğumlu, Alipaşa Camii imam ve hatibi Hafız Osman Efendi yapmıştır²⁷².

XIII.Palanka (Kriva Palanka)

Kosova vilâyeti Üsküp sancağında, Üsküp'ün 75 km. kuzeydoğusunda, Bulgaristan sınırına yakın bir kazadır. Doğudan Bulgaristan, kuzeyden Sırbistan sınırları, batıdan Preşova ve Kumanova ve güneyden Kıratova ve Koçana kazalarıyla çevrilidir. Şehrin iki camii, bir rüşdiyesi, bir hamamı, bir çalar saati, eski bir kalesi, yüz elli dükkânı ve bağ ve bahçeleri²⁷³ ve bir de medresesi vardır²⁷⁴.

Bayram Paşa Medresesi

Banisi Hacı Hüseyin Efendi olup yeri Bayram Paşa mahallesindedir. Müderrisi Mustafa Efendi, talebe sayısı da ondur²⁷⁵.

XIV. Pirlepe (Prilep)

Manastır vilâyeti ve sancağında, Manastır'ın 40 km. kuzeydoğusunda kaza merkezi bir kasaba olup, Manastır ovasının bitişiminin kuzeydoğusunda, Babun'a dağının eteğinde Vardar'a tabi olan Karasu'ya dökülen bir küçük çayın kenarında bulunur. Kuzeyden Kırçova kasabası ve Kruşevo nahiyesiyle, doğudan Selânik vilâyetinin Tikveş ve Köprülü kazalarıyla, güneyden Manastır vilâyetinin Florina

²⁷⁰ Evliya Çelebi, a.g.e., VIII/740.

²⁷¹ Ayverdi, a.g.e., c. III/ 3, s. 145.

²⁷² *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669; Albayrak, a.g.e., IV/163.

²⁷³ Şemseddin Sâmî, a.g.e., II/1530..

²⁷⁴ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 635.

²⁷⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 635.

kazası ve batıdan Manastır kazasıyla çevrilidir²⁷⁶. Asıl Prilep şehri bu günkü şehrin uzağında yalçın kara kaya üzerinde kale civarında ve güney tarafında meşhur Kral Marko'nun ikamet ettiği yerdedir. Ancak burada su kaynaklarının kurumasıyla Hıristiyan ahali yavaş yavaş Osmanlıların fethettikten sonra Cerne nehrinin yakınlarında ikamet ettikleri yere gelerek bugünkü Prilep şehri inşa edilmiştir²⁷⁷. Şehrin fethi Gazi I. Murad Hüdâvendigâr dönemi sene 784/1382'de Timurtaş Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir²⁷⁸.

Evliya Çelebi XVII. yüzyılda burada on mahalle, bin adet kargîr bina, Alaybey Cami, Arslan Paşa Camii, mescidler, bir medrese, tekke, mektep ve handan bahseder²⁷⁹.

Şemseddin Sami, XIX. yüzyılda on sekiz bin üç yüz yetmiş sekiz ahaliyle on cami, üç tekke, beş medrese, iki kilise, iki hamam, bir rüşdiye, iptidaiye, yedi sıbyan ve altı Hıristiyan iptidaiyesi olduğunu aktarır²⁸⁰. Aynı şekilde 1308/1890 yılına ait Salname-i Vilâyeti Manastır'da da diğer eserlerin yanı sıra medrese sayısı beştir²⁸¹. Onlardan biri dışında dördü tespit edilebilmiştir.

A. Mehmed Bey Medresesi

Banis Mehmed Bey'dir. Müderrisleri Selim ve Salih Efendiler olup, talebe sayısı ellidir²⁸².

B. Cami-i Evsat Medresesi

Bu medreseyi müderrisi, 1244/1828 tarihinde Pirlepe kazasının Debreşte köyünde dünyaya gelen Pirlepeli İbrahim Ethem Efendi biyografisi aracılığıyla öğreniyoruz. Eğitim için İstanbul'a gelerek tahsilini tamamlamış, icazetini aldıktan sonra memleketine dönerek burada müderrislik yapıp icazet vermiştir²⁸³.

²⁷⁶ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, II/1500.

²⁷⁷ Tefik, *a.g.e.*, s. 93.

²⁷⁸ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/571.

²⁷⁹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/571.

²⁸⁰ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, II/1500.

²⁸¹ *Salnâme-i Vilâyet-i Manastır*, Vilâyet Matbaası, 2. Seri 2. Defa 1308, s. 66.

²⁸² *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.; Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 152.

²⁸³ Albayrak, *a.g.e.*, II/196.

C. Osman Bey Medresesi

Banisi Osman Bey'dir. Müderrisi Şerif Efendi olup, talebe sayısı da ellidir²⁸⁴.

D. Bekir Ağa Medresesi

Banisi Hacı Bekir Ağa olup yeri Akmescit mahallesindedir. Müderrisi Yüsuf Efendi, talebe sayısı da otuzdur²⁸⁵.

XV. Radovişte (Radoviş)

Kosova vilâyetinin Üsküp sancağında ve Üsküp'ün 107, İştîp'in 37 km. güneydoğusunda olarak Ustrumca nehrine dökülen bir derenin üzerinde olup kaza merkezi bir kasabadır. Kuzeydoğu yönünden Bulgaristan sınırları, güneydoğu, güney ve güney batı yönlerinden Selânik vilâyeti ve kuzeybatı yönünden İştîp ve Koçani kazalarıyla çevrilidir²⁸⁶.

Evliya kasabada dört yüz ev, beş mahalle, beş cami ve mescid, softa hücreleri, bir mektep, bir tekke, bir hamam ve üç hanın olduğunu kaydeder²⁸⁷. Ayverdi, Seyahatnamede softa hücrelerinden kastın medrese olup olmadığını anlaşılmadığını dile getiriyor²⁸⁸. Şemseddin Sami de yedi bin nüfuslu kasabada altı cami ve mescid, bir medrese, bir kütüphane, bir kilise, bir rüşdiye, üç sıbyan mektebi, bir çalar saat, yedi han ve yüz elli dükkânı olduğunu bildirir²⁸⁹. 1321/1903 tarihli Maarif Salnamesinde iki medresesi olduğu kayıtlıdır²⁹⁰.

A. Cami-i Kebir Medresesi

Cami-i Kebir mahallesinde olup, müderrisi Ali Efendi, talebe sayısı da on dokuzdur²⁹¹.

²⁸⁴ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669; Zekaj, a.g.e., s. 86.

²⁸⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 669.

²⁸⁶ Şemseddin Sâmî, a.g.e., III/2240.

²⁸⁷ Evliya Çelebi, a.g.e., VIII/748.

²⁸⁸ Ayverdi, a.g.e., c. III/3 s. 34.

²⁸⁹ Şemseddin Sâmî, a.g.e., III/2240.

²⁹⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 635.

²⁹¹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 635.

B. Cami-i Cedid Medresesi

Banisi Ali Hıfzi Paşa, yeri cami-i cadid mahallesinde, müderrisi de Tayyib Efendi'dir²⁹².

XVI. Resne

Manastır vilâyeti, sancağı ve kazasının ve Manastırın 30 km. kuzeybatısında, Prespa gölünün kuzeydoğu yönünde olup nahiye merkezi bir kasabadır. Doğudan Manastır, kuzeyden Ohri, batıdan Starovo ve Görice kazalarıyla ve güneyden Prespa nahiyesiyle çevrilidir²⁹³.

XVII. yüzyılda Evliya Çelebi yüz seksen evi, iki mahallesi, iki camisi, bir de Savurzade hayratı olan bir tekke bir hamam ve bir medresesi olduğunu kaydeder²⁹⁴. Ayrıca 1326/1908'de Manastırlı Zekeriya Efendi Resne kazası müderrisliğine tayin edilmiştir²⁹⁵.

XVII. Tikveş

Selanik vilâyeti ve sancağında bir kaza olup vilâyetin kuzeybatısındadır. Kuzeyden Köprülü, doğudan Strumitsa, Doyran, güneyden Vodine kazaları, batıdan Manastır vilâyeti ve sancağının Prilep kazasıyla çevrilidir²⁹⁶.

Âlimler, meşâyih, mühendisler ve tabib yetiştiren bu şehir, bir taraftan şehrin demiryolu istasyonu Negotin, bir taraftan Kavadar şehirleri nedeniyle zamanla konumunu yitirmişti²⁹⁷. Evliya, âyân ve kibarının çok olduğunu, üç yüz evi, üç cami, iki mescid, bir medrese, bir mektep, bir hamam ve iki hanın olduğunu bildirir²⁹⁸. Biz dört adet medrese tespit ettik.

²⁹² *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 635.

²⁹³ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, II/2278.

²⁹⁴ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VIII/744; Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 152.

²⁹⁵ Albayrak, *a.g.e.*, IV/392.

²⁹⁶ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, III/1663.

²⁹⁷ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 222.

²⁹⁸ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VIII/749.

A. Tahir Ağa Medresesi

Banisi Hacı Tahir Ağa olup yeri Negotin köyündedir. Müderrisi İsmail Efendi, talebe sayısı da on dokuzdur²⁹⁹.

B. Orta Medrese

Bölge halkın yardımlarıyla inşa edilen medresenin yeri Tikveş'in Kavadar bölgesindedir. Müderrisi Halil Efendi, talebe sayısı yirmi altıdır³⁰⁰.

C. Peşte Medresesi

Banisi Mustafa Bey olup yeri Peşte bölgesindedir. Müderrisi Hayro Efendi, talebe sayısı da on üçtür³⁰¹. Ayverdi'nin, banisi Tikveş ahalisinden Mustafa Bey b. Kontor İsmail Ağa olup, yeni yaptığı medrese için çiftlik, değirmen, iskele kayığı, kahvehane, dükkânlar vakfetmiştir³⁰² dediği medrese Peşte Medresesi olabilir.

D. Marine Medresesi

Banisi Hacı Ali Bey olup yeri Marine bölgesidir. Müderrisi Mehmed Efendi, talebe sayısı da beştir³⁰³.

XVIII. Usturga (Struga)

Manastır vilâyeti sancağının Ohri kazasında nahiye merkezi bir kasabadır. Ohri gölünün bitiminin kuzeyinde ve bu gölün ayağı mesabesinde olan Drin nehrinin doğu tarafında Manastır'dan Ohri ve Elbasan'a uğrayarak Draş'a giden yolun üzerindedir³⁰⁴.

Evliya Çelebi şehirde Ohrizâde hayratı olan cami, bir han, bir imaret ve bir medreseden bahseder³⁰⁵. Biz üç medrese tespit ettik.

²⁹⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 522.

³⁰⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 522.

³⁰¹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 522.

³⁰² Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 222.

³⁰³ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 522.

³⁰⁴ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, II/890.

³⁰⁵ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VIII/738.

XIX. Ustrumca (Strumitsa)

Selânik vilâyeti sancağında, Selânik şehrinin kuzeybatısında kaza merkezi bir kasabadır. Kuzeyden Kosova vilâyetiyle, batıdan Köprülü ve Tikveş, güneyden Doyran ve doğudan ise Serez sancağının Petriç kazasıyla çevrilidir³⁰⁶.

Evliya Çelebi buranın Gazi I. Murad Hüdâvendigâr döneminde Gazi Evrenos Bey'in eliyle fethedildiğini³⁰⁷, şehirde iki bin ev, birkaç cami ve mescid, hamam, altı tekke ve bir medresenin olduğunu kaydeder³⁰⁸. Biz üç medrese tespit ettik.

A. Abdülhalim Bey Medresesi

Banisi Abdülhalim Bey olup yeri Cami-i Atik mahallesindedir³⁰⁹. Müderrisi Salih Efendi'dir. Onun vefatından sonra Hafız Şakir Efendi müderrisliğe geçmiştir³¹⁰. Telebe sayısı on beş olan medrese Çalı Medresesi olarak da geçer³¹¹.

B. Hacı Abdullah Efendi Medresesi

Banisi Abdullah Bey olup yeri Sultan Selim mahallesindedir³¹². Medreseyi ayrıca Haziran 1318/1900'da Ustrumca'nın Sultan Selim mahallesinde bulunan bu medreseye fermanla müderris tayin edilen Ustrumcalı Nasuh Efendi'nin biyografisi vesilesiyle bilmekteyiz. Bu zat, 1283/1866'da Selanik'e bağlı Ustrumca Kazasının Eblovice köyünde doğmuştur. Talebelik yıllarında diğer medrese olan Abdülhalim Medresesinde 2-3 yıl okuduktan sonra eğitimini İstanbul'da tamamlamış, memlekete döndüğünde de Hacı Abdullah Efendi Medresesinde müderrisliğe başlamıştır³¹³.

C. Mehmed Efendi Medresesi

Banisi Mehmed Efendi olup, yeri Cami-i Atik mahallesindedir³¹⁴.

³⁰⁶ Şemseddin Sâmî, a.g.e., II/890.

³⁰⁷ Evliya Çelebi, a.g.e., VIII/754.

³⁰⁸ Evliya Çelebi, a.g.e., VIII/756.

³⁰⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 522.

³¹⁰ Albayrak, a.g.e., IV/148.

³¹¹ bkz. *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 522.

³¹² *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 522.

³¹³ Albayrak, a.g.e., II/148.

³¹⁴ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 522.

XX. Üsküp

Rumeli’de, Kosova vilâyetinin merkez sancağı olup bu vilâyetin en büyük sancağıdır. Vardar nehri üzerinde, Selânik’in 180 km. kuzeybatısındadır. Kuzeyden Priştine sancağıyla, doğudan Bulgaristan sınırıyla ve Selânik vilâyetiyle, güneyden yine Selânik ve batıdan Manastır vilâyetiyle çevrilidir³¹⁵.

Geçmişini iki bin yıl öncesine dayanan kent, yaklaşık 3 km. kuzeybatısındaki “Aşağı Vodno” ve “Nerez” semtleri arasındaki antik sahada kurulmuştur³¹⁶. Batlamyus’un II. yüzyılda “İskopi” olarak bahsettiği şehir M. Ö. IV. ve V. yüzyıllarda İliya’lıların idaresinde olup “Skupi” adıyla bilinmektedir³¹⁷. Yapılan arkeolojik kazılar bu bilgileri destekler mahiyettedir³¹⁸. Roma tarihçisi meşhur Tit Liyo tarafından “Sinita” olarak isimlendirilmiş şehir IV. yüzyılda Dardan’ların eline geçmiş, M. Ö. 210 yılında III. Filip tarafından ele geçirilmiştir³¹⁹. Bizans İmparatoru Justinianos’un M. 527-565 yıllarında nüfusun kalabalıklaştığı şehri genişletip düzenli bir hale getirmiş, getirdiği su ve yaptığı mimari eserlerden dolayı şehre “Justiniana Prima” adı verilmiştir³²⁰.

Slavlar VI. yüzyılda buraya yaptıkları birçok baskın sonucunda M. 696 yılında şehri alıp Skupi olan eski adını Skoplje, Skopie, Skope, Skopija vs. olarak değiştirip buraya yerleşmişlerdir³²¹. Çar Samoil (Samuel) M. 976–1014 zamanında şehir ticari merkez olup büyük gelişmeler kaydetmiş, bu devletin yıkılışından sonra Bizanslıların eline geçmiş, M. 1282 yılına kadar Bizans’ın yönetiminde olan şehir ardından Sırp’ların eline geçmiştir. 110 yıl sürecek Sırp hâkimiyeti süresince şehir, en parlak dönemini Çar Stefan Duşan M. 1331–1355 yıllarında geçirmiş, onun ölümüyle de de Sırp Devleti gücünü yitirmiştir³²².

³¹⁵ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, II/932-933.

³¹⁶ Hoca, Nazıf, “Üsküb”, *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1986, c. XIII, s. 122; Özer, Mustafa, *Üsküpte Türk Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2006, s. 12.

³¹⁷ *Salnâme-i Vilayeti Kosova 1314*, s. 185; Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, II/933.

³¹⁸ Özer, *a.g.e.*, s. 12.

³¹⁹ *Salnâme-i Vilâyeti Kosova 1314* s. 175; Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, II/933.

³²⁰ Hoca, *a.g.mad.*, *İA*, XIII/122.

³²¹ Hoca, *a.g.mad.*, *İA*, XIII/122.

³²² Lemerle, *a.g.e.*, s. 127; Özer, *a.g.e.*, s. 13.

Üsküp'ün Osmanlı idaresine geçiş tarihi ve fatihi hakkında farklı rivayetler aktarılmış, kesin olmamakla birlikte 795/1392 tarihinde Yıldırım I. Bâyezid Han'ın emriyle Paşa Yiğit Bey tarafından fethedildiği kabul edilmektedir³²³. Fetihten sonra padişah'ın emriyle Anadolu'dan Müslüman aileler getirilip buraya yerleştirilmiş, gerek Müslüman nüfusun burada iskân ettirilmeleri ve gerekse akabinde inşa edilen dini, idari, ilmi, iktisadi vs. müesseseler sayesinde Rumeli'de ilk Osmanlı ve Müslüman şehri rengini alan şehir Üsküp'tür³²⁴.

1101/1689 yılında ihtilalci Skoplarla işbirliği yapan Avusturyalıların eline geçen şehir, veba korkusu veya askeri sebeplerle General Piccolomini tarafından yakılmış, diğer şehirlerde olduğu gibi Üsküp de ciddi tahribatlara uğramıştır. İki gün süren yangında şehir halkı Üsküp'ü terk etmiş bir kısmı da İstanbul'a göç edip "Üsküp Mahallesini" kurmuşlardır³²⁵. Üsküp, Fazıl Mustafa Paşa sadareti zamanında, Mora bölgesi seraskeri Halil Paşa ile Kırım Han'ı Selim Giray Han'ın 1102/1690'da Kaçanik boğazı ile Kosova'da Avusturyalıları yenerek yeniden Osmanlı idaresine kazandırılmıştır³²⁶. Yaklaşık 520 yıl Türk hâkimiyeti altında olan Üsküp 23–24 Ekim 1912 tarihinde Sırp larca işgal edilmiş, 1915 yılında Bulgarlar tarafından işgal edilen şehir 1918 tekrar Sırlara verilmiştir. 1941'de Almanlar tarafından müttefikleri Bulgarlara verilmesi üzerine 1945'te tekrar Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti, Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinin idare merkezi olmuştur³²⁷. Bugün de Makedonya Cumhuriyetinin başkentliğini yapan Üsküp 26 Temmuz 1963 yılında geçirdiği deprem sonucunda Osmanlı dönemi eserleri büyük oranda zarar görmüş, uzun bir dönem onarımı yapılmayıp yok olmaya terk edilmiştir³²⁸.

Evliya Çelebi şehirde yetmiş mahalle on bin altmış ev, yüz yirmi cami ve mescid ki bunlardan sadece kırk beşinde cuma namazı kılındığı, medreseler, dokuz Daru'l-Kurrâ, yetmiş mektep, yirmi tekke, yüz on çeşme, hamamlar, kervansaraylar, iki bin yüz elli dükkânlık bir çarşı, bir bedesten ve on dört gözlü bir köprü zikreder³²⁹.

³²³ Özer, *a.g.e.*, s. 14.

³²⁴ Şemseddin Sâmî, *a.g.e.*, II/933; Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 403.

³²⁵ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 402; Hoca, *a.g.mad.*, XIII/124.

³²⁶ Özer, *a.g.e.*, s. 16.

³²⁷ Özer, *a.g.e.*, s. 16.

³²⁸ Özer, *a.g.e.*, s. 16.

³²⁹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/556.

Şemseddin Sami, sayısını vermediği cami, medreseler, imaretlerin çokluğu, Selâtin camileri, hamamlar, birçok ulema, üdeba, meşâyih ve evliya türbelerinden hareketle bütün bu yapıların Üsküp'ün eskiden beri Osmanlı'da haiz olduğu önemi ve Rumeli'de birinci derecede ilim merkezi olduğunun delili olduğunu ifade eder³³⁰. Şehirde birçok İslâmi yapı bulunmasına rağmen Osmanlı, diğer din mensuplarına karşı da adil ve hoşgörülü davranmış, dini ve eğitim haklarını koruma altına alıp dini ve eğitim müessesesi inşa etmelerine izin vermekle kalmamış bizzat maddi desteklerde de bulunmuştur³³¹.

1314/1896 tarihli Kosova Vilayeti Salnamesinde de şehirde kırk dokuz cami, sekiz medrese, on yedi mektep, kırk dört han, dört hamam, on dokuz türbe, üç çeşme, bir matbaa, bir saat kulesi, yüz kırk bir dükkân ve mağaza vs. yapılar zikredilir³³².

Üsküp Tarihi ve Civarı kitabının yazarı Salih Asım Bey 1869-1935 ise, Üsküp'te toplam on iki medrese olduğunu, dördünün daha önce kullanılamaz ve çalışmaz bir halde kaldığını, sekizinde de yirmi sene öncesine kadar dini ilimlerin okutulup faaliyette olduğunu, kitabını yazdığı yıllarda ise sadece Eski-Yeni Hamam yakınındaki Emir İsmail ile Meddah medreselerinin mevcut olup faaliyette olduğunu bildirir³³³.

A. Atiye Binti Yaşar Bey Medresesi

Ayverdi'de medresenin ismi zikredilir³³⁴. Müderrislerinden Üsküp'ün Vizikçe köyünde 1273/1856 yılı doğumlu Üsküplü Hasan Fehmi Efendi'dir. Üsküp Müderrislerinden Hacı Şakir ve bölgenin müftüsü İsmail Hakkı Efendiden bir müddet ders gördükten sonra İstanbul'a gelerek Fatih Camii dersiamlarından Kalkandelenli Recep Efendiden icazet almış, ardından Üsküp Atiye Hanım Medresesine müderris tayin edilmiş, burada da 1314/1896'da icazet vermiştir³³⁵.

³³⁰ Şemseddin Sâmî, a.g.e., II/932-933.

³³¹ Tuğlacı, a.g.e., s. 403.

³³² *Salnâme-i Vilâyeti Kosova 1314*, s. 211.

³³³ Âsım, a.g.e., s. 9.

³³⁴ Ayverdi, a.g.e., c. III/3, s. 290.

³³⁵ Albayrak, a.g.e., II/74.

B. Hacı Hasan İbn-i Ali Medresesi

Hacı Hasan Bey tarafından yapıлып giderlerini karşılması için de oğlu Mehmed Ali Bey tarafından vakıflar tahsis edilmiştir. Mehmed Ali Bey dervişan mahallesindeki evlerini babasının Lonca yanında yaptırdığı medreseye vakfetmiştir. Hayatta olduğu müddetçe evde ikamet edip vefatından sonra ev medrese müderrisinin oturacağı yer olarak vakfedilmiştir³³⁶. Medreseyle ilgili diğer bir vakfiyede ise Mehmed Ali Bey'in tekke civarında Kovacı ile Küreler köyünde bir hanın gelirlerini medreseye tahsis ettiği kayıtlıdır³³⁷.

C. Hacı İsmail Ağa Medresesi

Medrese, Sultan Murad Camii ile kuzeydoğusundaki saat kulesi arasındadır. Banisi Hacı İsmail Ağa 1284/1867 yılın vefat etmiştir. Medresenin onuncu müderrisi Ahmed Süleyman'dır³³⁸.

D. İshak Bey Medresesi

Banisi II. Murad Devri ümerasından İshak Bey³³⁹, Timurtaş Paşa'nın oğlu, İsa Bey'in de babasıdır. Yiğit Paşa'dan sonra Arnavutluk, Sırbistan ve Bosna bölgelerinin kumandanı olup idare merkezi Üsküp'tür³⁴⁰. İshak Bey'in Üsküp fatihi Paşa Yiğit Bey'in oğlu olduğu yönünde görüşler dile getirilse de çoğunluk evlatlığı olduğu yönünde görüş bildirmiştir³⁴¹.

İshak Bey, Üsküp'te Alaca Camii, han, hamam, türbe ve Evliya Çelebi'nin, şehrin meşhur medreseleri yanında zikrettiği İshak Bey medresesini kurmuştur³⁴².

Camii imareti ve medresenin giderleri için birçok vakıf tahsis etmiştir. Vakfiyesi de 9–18 Şubat 1445 tarihini taşımaktadır³⁴³. Vakfettikleri arasında köyler, araziler, hamamlar, dükkânlar ve yirmi üç adet kitaptır. Üsküp kadısına nezaret ücreti bir

³³⁶ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 290.

³³⁷ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 290.

³³⁸ Özer, *a.g.e.*, s. 291.

³³⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 635.

³⁴⁰ Âsım, *a.g.e.*, s. 22.

³⁴¹ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 255.

³⁴² Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/556.

³⁴³ Kaleşi, *a.g.e.*, s. 95.

dirhem, müderrise günlük on iki dirhem, medresede okuyan, ikamet eden talebelere sekiz dirhem, imaret şeyhine beş, imama dört, müezzine üç, kâtime iki, nakibe ve kapıcıya birer, Kur'an'dan günde on cüz okuyan hafızlara birer dirhem olmak üzere on dirhem ve arta kalan gelirlerden de imarette bulunan misafirlere, medreselerde okuyan talebelere ve fakirler için yemek harcamalarında kullanılması şartını bildirir³⁴⁴.

Derece bakımından medrese 918/1512–13 yılına kadar kırklı, 955/1548–49 yıllarında da ellili medreseler arasında bulunmaktadır³⁴⁵.

Cami'nin 842/1438–39 yıllarında yapıldığı ve vakfiyenin 848/1444–45 tarihli olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda medresenin de XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde yapıldığı sonucuna varılabilir³⁴⁶. Eskiden caminin arsası büyük olup depremden sonra bir kısmı üzerinden yol geçirilmiştir. Medrese de büyük ihtimalle bu sahada olacaktır. Ancak bugün medreseden hiç bir iz bulunmamaktadır³⁴⁷.

Müderrisleri:

Üsküp Şeyhi Şücaeddin İlyas: II. Murad devrinde İshak Bey Medresesinde kırk yıl müderrislik yaptığı için Üsküp şeyhi diye tanınmıştır³⁴⁸.

Molla Ahmet Paşa: Hızır beyin oğlu olup, kardeşi Sinan Paşadır. Kardeşi Sinan Paşa'nın, Fatih Sultan'la arasının açılması üzerine padişah Sinan Paşa'yı Sivrihisar'a, Ahmet Paşa'yı da müderrislik yaptığı Semaniyeden Üsküp İshak Bey müderrisliğine tayin edilmiştir³⁴⁹.

Sarı Gürz Hamza Efendi: Karasili'dir. Hatipzâde ve Sinan Paşadan ders okudu. Edirne, İstanbul, Bursa müderrislikleri yanı sıra Üsküp İshak Bey Medresesinde de müderrislik yapmıştır. En son İstanbul'da kadılık görevini yerine getirdiği 928/1521-23 yılında vefat etti³⁵⁰.

Şeyhülislâm İbn Kemal Paşazade: Ümeradan Hüseyin Bey'in oğlu olup Tokatlıdır. II. Bayezid döneminde yaşamıştır. Edirne ve İstanbul medreselerinin yanı

³⁴⁴ Kaleşi, *a.g.e.*, s. 100.

³⁴⁵ Baltacı, *a.g.e.*, s. 260; Özergin, *a.g.m.*, s. 280.

³⁴⁶ Özer, *a.g.e.*, s. 292.

³⁴⁷ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 258.

³⁴⁸ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s.108; Baltacı, *a.g.e.*, s. 260.

³⁴⁹ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s.178; Baltacı, *a.g.e.*, s. 105.

³⁵⁰ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s.298-299; Baltacı, *a.g.e.*, s. 354-355.

sıra dönemin Osmanlı hükümeti tarafından değişik ve farklı ilim dallarının gösterilmesi ve yayılması için kırk akçe yevmiyeye İshak Bey Medresesine müderrisliğe gönderilmiştir³⁵¹. “Tevârih-i Âl-i Osmâni” adıyla bir Osmanlı tarihi yazmıştır³⁵². Kanuni Sultan Süleyman döneminde 932/1525 tarihinde İstanbul’a Şeyhülislâm olmuş, Fıkhî meselelerindeki yetkinliğinden dolayı Mufti’s-Sakaleyn adını almıştır. 940/1534 yılında vefat etmiştir³⁵³.

Taşköprülü Muslihiddin Mustafa b. Halil Efendi: 857/1453 tarihinde Taşköprülü’de dünyaya gelmiştir. Şakayık’in müellifi Taşköprülüzâde İsamüddin Ahmed Efendi’nin babasıdır. Bursa, Ankara, Edirne, Kastamonu, Amasya ve Erzurum medreselerinin yanı sıra İshak Bey Medresesinde de müderrislik yapmıştır. 935 /1528–29 tarihinde vefat etmiştir³⁵⁴.

İshak Çelebi b. İbrahim Üskübî: eğitimini tamamladıktan sonra Edirne, Bursa ve İznik müderrisliğinin yanı sıra İshak Bey Medresesi müderrisliğinde de bulunmuştur. Kadılık görevini yerine getirdiği Şam’da 942/1535–36 yılında vefat etmiştir³⁵⁵.

Leyszâde Pir Ahmed Çelebi mülazemetle bazı medreselerde müderrislik, Üsküp’te İshak Bey ve İstanbul’da Mustafa Paşa Medresesinde müderrislikten sonra bir müddet Üsküp kadılığı yapmış, ardından da tekrar müderrisliğe dönmüştür. Bir müddet daha müderrislikten sonra Mısır kadılığından emekli olmuştur. 952/1545–46 yılında vefat etmiştir³⁵⁶.

Mimarzade Muhyiddin Mehmed Efendi: Dönemin müderrislerinden ve Hacı Hasan Zade’den ders görüp ilk önce Üsküp’te İshak Bey Medresesinde, ardından İstanbul, Bursa, Edirne medreseleri müderrislikleri ve Haleb’de kadılık görevi yapmıştır. 934/1527- 28 tarihinde vefat etmiştir³⁵⁷.

³⁵¹ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 377; Âsım, *a.g.e.*, s. 22; Baltacı, *a.g.e.*, s. 166.

³⁵² Yüksel, *Osmanlı Mimarîsinde Kanunî Süleyman Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay. İstanbul 2004, c. VI, s. 219.

³⁵³ Baltacı, *a.g.e.*, s. 166.

³⁵⁴ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 388-389; Baltacı, *a.g.e.*, s. 260.

³⁵⁵ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 474; Baltacı, *a.g.e.*, s. 366.

³⁵⁶ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 406; Baltacı, *a.g.e.*, s. 375.

³⁵⁷ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 464.

Kirtaszâde Muhyiddin Efendi: Kirtaszâde lakabıyla bilinir. Sultan Süleyman döneminde yaşamıştır. Babası İran'dan gelip Anadolu'nun bazı şehirlerinde kadılık yapmıştır. Kirtaszâde, dönemin âlimlerinden Molla Müeyyedzade, Molla Mehmed b. Hacı Hasan gibi değerli âlimlerden tahsilini tamamladıktan sonra muhtelif medreselerde müderrislik yapmıştır. Görev yaptığı medreselerden biri de Üsküp İshak Bey medresesidir. Görevde iken 935/1528 yılında vefat etmiştir³⁵⁸.

Taşköprülüzade İsamuddin Ahmed Efendi: 11 Rebiulevvel 901/1495 tarihinde dünyaya gelmiştir. İlk medrese eğitimini babasından almaya başlamış, muhtelif medreselerde eğitim görerek eğitimini tamamlamış, ilk olarak 931/1524–25 senesinde müderrisliğe başlamıştır. 936/1529 yılında ise Üsküp İshak Bey Medresesinde müderrislik yapmıştır³⁵⁹. E'ş-Şakaiku'n-Nu'maniyye ve Mevzuatu'l-Ulûm'u önemli eserleri olup Tarih-i Kebir ve Eş'Şakaik adlı eserlerini Üsküp'te yazmıştır³⁶⁰. 968/1561 tarihinde vefat etmiştir³⁶¹.

Karasili Hüsameddin Hasan Çelebi: Medrese eğitimini tamamladıktan sonra Üsküp İshak Bey Medresesinde müderrislik, ardından da Bursa ve Trabzon medreselerinde müderrislik yapmıştır. Edirne ve İstanbul'da da kadılık yapmıştır. 957/1550-51'de vefat etmiştir³⁶².

Zeyrekzâde Paşa Çelebi: Zamanın âlimlerinden tahsilini tamamlayıp bazı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra Üsküp İshak Bey medresesinde, ardından Bursa, Edirne ve İstanbul medreselerinde görev yapmıştır. Yavuz Sultan Selim döneminin başlarında vefat etmiştir³⁶³.

Küçük Hayreddin: Adı Hayreddin Hızırdır. Ankara'da doğmuştur. Eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'da medrese müderrisliği yapmış, ardından Üsküp İshak Bey Medresesine ve ardından da Çorlu medresesine tayin edilmiştir. 945/1538 yılında vefat etmiştir³⁶⁴.

³⁵⁸ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 469; Baltacı, *a.g.e.*, s. 261.

³⁵⁹ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 557.

³⁶⁰ Âsım, *a.g.e.*, s. 23.

³⁶¹ Baltacı, *a.g.e.*, s. 363.

³⁶² Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 482.

³⁶³ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 407; Baltacı, *a.g.e.*, s. 391.

³⁶⁴ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 514.

Şeyh Hüsam Efendi: Medrese eğitimini tamamladıktan sonra Üsküpte İsa Bey, Bosna'da Gazi Hüsrev Bey ve 955/1548–49'da Üsküp'te İshak Bey Medresesinde müderrislik yapmıştır. 960/1552–53 tarihinde vefat etmiştir³⁶⁵.

Molla Nihani: Medrese eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'da Molla Ömer b. Hacı Hasan Efendi'nin talebesi olmuş, yanında eğitimini tamamladıktan sonra hocasının İstanbul'da yaptırdığı medresede müderrislik yapmıştır. Oradan Üsküp İshak Bey Medresesi, oradan da İstanbul'daki Vezir Paşa Medresesine tayin edilmiştir. Müderrislikten ayrıldıktan sonra Hac Farızasını yerine getirdiği Hicaz'da hastalanıp 926/1519 yılında vefat etmiştir³⁶⁶.

Molla Ahîzâde Aydınî: Ahizade lakabıyla meşhur Molla Sinanuddin Yusuf Ahizade Aydınîdir. Zamanın âlimlerinden okuduktan sonra İran'a girmiş, orada tahsilini tamamlamış, müderris olmuş ve evlenmiştir. Bir müddet sonra Anadolu'ya dönerek bazı medreselerde müderrislik yapmıştır. İstanbul Murat Paşa Medresesi ve Edirne Halebî Medresesi yanı sıra Üsküp İshak Bey Medresesinde de müderrislik yapmıştır. Son olarak Trabzon müderrisliği ve kadılığı görevinden emekli olmuş, 935/1528 veya 936/1529 yıllarında vefat etmiştir³⁶⁷.

E. Burmalı Medrese

Banisi Karlı İli bey'i Mahmut Bey'dir³⁶⁸. Vardar köprüsü başında sol sahilde olan Burmalı Caminin de banisi olan bu zat hanedana mensuptur. Seyahatnamede Karlızâde olarak ve şehrin meşhur medreseleri arasında zikredilen medrese olma ihtimali vardır³⁶⁹. Bu zatın Üsküp'te türbesi de vardır. Cami 1925'te yıktırılmış, yerine askerî kışla yapılmıştır³⁷⁰.

³⁶⁵ Baltacı, *a.g.e.*, s. 261.

³⁶⁶ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 424.

³⁶⁷ Taşköprülüzâde, *a.g.e.*, s. 469-470.

³⁶⁸ Süreyya, Mehmet, *Sicill-i Osmânî*, (Haz. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülagü), Sebil Yay., İstanbul 1996, c. IV, s. 109.

³⁶⁹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, V/556.

³⁷⁰ Popovic, *a.g.e.*, s. 240; Ayverdi, *a.g.e.*, s. 248.

F. İsa Bey Medresesi

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ele alınacağı için burada sadece ismen zikredilmiştir.

G. Meddah Baba Medresesi

Meddah Baba'nın Üsküp fethinde büyük hizmetleri geçmiştir. Üsküp fatihi Paşa Yiğit'in yanında Meddah Baba'nın konumu İstanbul fatihi Fatih Sultan Mehmed'in yanında Akşemseddin'in konumu gibidir. Dolayısıyla Üsküp'ün manevi fatihi olarak görülmüştür³⁷¹. Medresenin yanı sıra Meddah baba camii ve tekkesi de vardır. Ancak bu yapıların banisi bizzat kendisi değil, yaptırınlar tarafından hürmeten Meddah Baba'ya nispet edilmiştir³⁷². Medresenin Üsküp fatihi Paşa Yiğit döneminde yapıldığını göz önünde bulundurduğumuzda en eski medreselerden olduğu sonucuna ulaşabiliriz. İlk inşa edildiği dönemin Meddah Medresesiyle ilgili bilgi yoktur. Ancak, 1282/1866 yılında Kosova Vilayetinin Karakapıcı Mahallesinde doğmuş Abdurreşid Efendi ilk eğitimini memleketinde tamamladıktan sonra Üsküp'e gelerek Meddah Medresesinde Fenârî'ye kadar okuduğu bilgisi medresenin XIX. yüzyılın ikinci yarısında faal olduğunu gösterir³⁷³. Medresenin kaydına bir de 1321/1903 yılına ait Maarif-i Umumiye Salnamesinde rastlanır. Banisinin bölge halkı olarak gösterilen medresenin yeri Şahin mahallesi, müderrisi Abdülbaki Efendi, talebe sayısı da on sekizdir³⁷⁴.

Asım Bey, kendi döneminde sadece iki medresenin mevcut olduğunu, ikisinin de Eski-Yeni Hamam yakınındaki Emir İsmail ve Meddah medreseleri olduklarını bildirir, dini ilimlerin yanında Arap dili grameri, hüsnü hat ve matematik dersleri de okutulduğunu kaydeder³⁷⁵. Sözkonusu Maarif Salnamesindeki Meddah Medresesi büyük ihtimalle Osmanlı hâkimiyetinin son yıllarında kapanmış, Osmanlı sonrası da tekrar aynı yerinde 1920 ya da 1921 yılında Üsküplü Ataullah Kurtiş Efendi tarafından kurulmuştur³⁷⁶. İlk müderrisi medresenin kurucusu Ataullah Kurtiş Efendi'dir³⁷⁷.

³⁷¹ Ayverdi, a.g.e., s. 247.

³⁷² Ayverdi, a.g.e., s. 247.

³⁷³ Albayrak, a.g.e., I/150.

³⁷⁴ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 635.

³⁷⁵ Âsım, a.g.e., s. 9.

³⁷⁶ Aruçi, "Üsküpte Meddah Medresesi", s. 191.

1948'de vefat etmiştir³⁷⁸. İkinci müderrisi, Fettah Efendi'dir. Asıl adı Abdulfettah Rauf'tur. İlköğrenimi Üsküp'te yaptıktan sonra Ataullah Kurtiş tarafından kurulan medresede eğitim görmeye başlamış, 1933 yılında düzenlenen ilk icazet töreninde icazet almıştır. 1933–1938 yılları arasında medresede müderrislik yapmıştır. 24 Nisan 1963'te Üsküp'te vefat etmiştir³⁷⁹. Üçüncü nesil öğrencilerinden Kemal Aruçi'nin 11 yaşında 1931'de başlayıp icazet aldığı 1944'e kadar yıl sayısına göre medresede 12–13 yıl eğitim veriliyordu³⁸⁰. Ayrıca üçüncü nesil başarılı öğrencilerinden Bekir Sadak'ı da zikretmek gerekiyor³⁸¹. Sonradan İstanbul'a yerleşmiş ve akademik hayatına Marmara Üniversitesine devam etmiştir³⁸².

1945'te Yugoslavya'ya komünizm hâkim olunca Meddah Medresesi de kapatılmış Fettah Efendi arkadaşlarıyla birlikte yargılanıp hapse mahkûm edildiler³⁸³. Osmanlı sonrası kurulan Meddah Medresesi kısa bir dönem faaliyet göstermesine rağmen döneme damgasını vuracak ilim adamları yetiştirmesi medresenin önemini ve kalitesini kanıtlamıştır. Onlardan Abulfettah Rauf ve Kemal Aruçi değişik dönemlerde Makedonya Milli Tarih Enstitüsü (Institut Za Nacionalna Historija) ve Makedonya arşivinde (Arhiv Na Makedonija) uzman akademisyen olarak çalışmışlar, Bekir Sadak ise yıllarca İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü ve daha sonraları Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde hocalık yapmış, IRCICA'da da akademik çalışmalarını sürdürmüştür. Ayrıca Ataullah Kurtiş Efendi, Fettah Efendi ve Kemal Aruçi'nin şair yönleri de dikkate şayan bir husustur. Üçünün de şiirleri günümüze kadar ulaşmıştır³⁸⁴.

H. Mehmed Bey Medresesi

Tapu defterinde 609–77 no. Altında kayıtlıdır. Banisi belirtilmemiştir³⁸⁵.

³⁷⁷ Aruçi, *a.g.m.*, s. 191.

³⁷⁸ Aruçi, *a.g.m.*, s. 192.

³⁷⁹ Aruçi, "Fettah Efendi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1995, c. XII, s. 483-484.

³⁸⁰ Aruçi, "Üsküp'te Meddah Medresesi", s. 190.

³⁸¹ Aruçi, *a.g.m.*, s. 190.

³⁸² Aruçi, "Fettah Efendi" *DİA*, c. XII, s. 484.

³⁸³ Aruçi, *a.g.mad.*, XII/484.

³⁸⁴ Aruçi, "Üsküpte Meddah Medresesi", s. 196.

³⁸⁵ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 290.

İ. Sultan Murad Medresesi

Sultan Murad Camii Medresesi: bu medrese caminin inşa edildiği dönemde XV. yüzyılın ilk yarısında kurulmuştur. Kargir bir bina olan medrese taş tuğladan yapılmış, kalıntıları bugüne kadar ulaşmış tek medresedir³⁸⁶. Evliya Çelebi, Üsküp medreselerini sayarken Sultan Murad Camii ve Medresesini de zikrediyor³⁸⁷.

J. Mustafa Paşa Medresesi

Üsküp'te cami, imaret, mektep ve türbesi bulunan Mustafa Paşa tarafından yaptırılan medrese 20 Zilkade 1128 (6 Teşrin Sani 1716) tarihini taşıyan vakfiyede zikredilmektedir³⁸⁸. Evliya Çelebi'de de Üsküp'ün en meşhur medreseleri arasında zikredilir³⁸⁹. Yeri Mustafa Paşa mahallesinde olup, müderrisi Halid Efendi, 1321/1903'te talebe sayısı da on üçtür³⁹⁰.

K. Tophane Medresesi

1314/1896 Kosova Vilâyeti Salnamesinde zikrolunan bu medrese Mustafa Paşa ile bir olabileceği düşünülmektedir³⁹¹.

L. Tütünsüz Medrese

Banisi, Tütünsüz lakabıyla bilinen Hüseyin Paşa'dır. Bu zatın ismini taşıyan bir de camisi vardır³⁹².

M. Yahya Paşa Medresesi

Sultan II. Bâyezid dönemi ricalinden olan Yahya Paşa, Hatice sultanın kocasıdır. Birçok defalar Rumeli beylerbeyi olmuştur. Oğulları meşhur akıncı beylerinden Bâli, Mehmed, Mahmud, Yusuf ve İskender Bey'lerdir. Yahya Paşa Bosna Bey'i, Rumeli ve Çankırı valisi, tekrar Rumeli beylerbeyi, Anadolu beylerbeyi

³⁸⁶ Kumbaracı-Bogoyeviç, Lidiya, *Üsküp'te Osmanlı Mimarî Eserleri*, (Çev. Suat Engüllü), İstanbul 2008, s. 52.

³⁸⁷ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/556.

³⁸⁸ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 263.

³⁸⁹ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/556.

³⁹⁰ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 635.

³⁹¹ *Salnâme-i Vilâyeti Kosova 1314*, s. 191; Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 290.

³⁹² Özer, *a.g.e.*, s. 293.

ve 910/1504'te vezir olmuştur³⁹³. Yahya Paşa'nın Vakfiyesinde medresesinin ismi geçmiyor. Yeri ve durumu hakkında bilgimiz yoktur. Belki daha sonra başka bir vakfiye ile başka bir yerde inşa edilmiş olmalıdır³⁹⁴. Evliya Çelebi bu medreseyi de zikreder³⁹⁵.

N. Emir İsmail Medresesi

Bu medreseden, Asım Bey eserini yayımladığı 1932'lerde Üsküp'te mevcut ve faal olan iki medreseden biri diye bahseder³⁹⁶.

³⁹³ Yüksel, *Osmanlı Mimarisinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 2006, c. V, s. 397.

³⁹⁴ Yüksel, *a.g.e.*, c. VI/404.

³⁹⁵ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/556.

³⁹⁶ Âsım, *a.g.e.*, s. 9.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSA BEY'İN HAYATI ve ESERLERİ

I. İsa Bey'in Hayatı

Kaynaklarda İshak Beyoğlu İsa Bey³⁹⁷ ve Gazi İsa Bey diye geçer. Babası Üsküp fatihi Paşa Yiğit Bey'den sonra Üsküp'ün idaresini üstlenen İshak Bey'dir³⁹⁸. Balkan yarımadasında Osmanlı hâkimiyetinin tesis edildiği ve genişlediği dönemin en önemli kişilerindendir³⁹⁹. Doğduğu tarih ve yaşamı hakkında kaynaklarda pek az bilgiye rastlanılan bu zatın babası İshak Bey'in, Timurtaş Paşanın mı, Paşa Yiğit Bey'in mi oğlu olduğu tartışmalıdır. Bunun yanı sıra köken olarak da büyük bir Hıristiyan aileden geldiği⁴⁰⁰, bazı balkan tarihçilerinin görüşlerine göre Hırvatistan'ın Dubrovnik şehri arşivinde bulunan bir belgeye göre İshak Bey'in, Hramuşić kabilesinden Slav kökenli olduğu iddiası yer almaktadır. Söz konusu belgede İsa Bey'in adı, onun kardeşi olarak Herceg ve oğlu olarak Petre isimleri geçmektedir⁴⁰¹. Ayrıca Dubrovnik beyleriyle olan yazışmalarında ailenin Bosna'nın aristokrat sülalelerinden Kesaç ve Pavlovişler'le akraba olduğundan söz edilmektedir⁴⁰². Ancak kaynaklarda hayatıyla ilgili bilgilere çok az rastlandığı ve Rumeli'de diğer İsa Bey'lerle zaman zaman karıştırıldığı için bu iddiaya karşı ihtiyatlı davranmak gerekmektedir.

Üsküp sancak beyi olan babası İshak Bey'le birlikte Balkanlardaki fütuhata katılan İsa Bey kardeşleriyle birlikte Kosova, Arnavutluk, Makedonya, Sırbistan ve Bosna bölgelerinde mücadele etmiştir⁴⁰³. İsa Bey selefleri gibi Osmanlı fetihlerinde aktif rol oynamış, Osmanlının bölgedeki hâkimiyeti ve genişlemesi için önemli katkılarda bulunmuş, çok büyük bir bölgenin hâkimi olmuş, ayrıca sultanın geniş yetki

³⁹⁷ Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, (Haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, c. III, s. 720.

³⁹⁸ Kumbaracı, *a.g.e.*, s. 91.

³⁹⁹ Kumbaracı, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁰⁰ İnalçık, *a.g.e.*, s. 149.

⁴⁰¹ Bajrami, Musli, *Periudha Historike E Medrese Se İsa Beut*, Shkup 2005, s. 46.

⁴⁰² Pelidija, Enes-Emecen, Feridun, "İsa Bey", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000, c. XXII, s. 475.

⁴⁰³ Pelidija-Emecen, *a.g.mad.*, XXII/475.

ve haklarına sahip veziri olduğu düşünölmektedir⁴⁰⁴. 860/1456'daki başarısız Belgrad kuşatmasında Osmanlı ordusunda bozgunluk ve geri çekilme emareleri baş göstermiş, padişah II. Mehmed'in, yanında olup savaşı terk etmemesi, savaşın şiddetlendiği ve padişahın Macar askerleri tarafından çevrenemeye yaklaştıkları bir anda orduyu toparlamış ve yaptığı hamleyle Macar askerlerini püskürtmeyi başarmıştır⁴⁰⁵.

Kalkandelen (Tetova) hariç diğer nahiyelerde yüz seksen dokuz tıardan yüz altmış kadarı onun taallukatı elindedir. Fakat bu tımarlar umumiyetle çok küçük miktarda olup onun haslarından kırı bir tımar, hizmetkârları elindedir. İsa Bey'in, Üsküp hariç haslarının yılda yedi yüz altmış üç bin akçaya yükselmektedir. İsa Bey'in taalluku olarak zikredilen tımar sahipleri gulam statüsünde olmayıp hizmetkâr statüsündeydi. Muhtemelen bir tımar bulamayıp İsa Bey'in hizmetine girmiş askerlerdi⁴⁰⁶. Sahip olduğu büyük zenginliği Üsküp, Saraybosna, Yeni Pazar (Novi Pazar)'de diğer yerlerde çok sayıda yapının inşa edilmesi için harcanmıştır.

İsa Bey, Saraybosna ve Yeni Pazar (Novi Pazar) şehirlerinin kurucusudur⁴⁰⁷. Üsküp'teki eserleri yanı sıra Saraybosna'da yaptırdığı sarayın ihtişam ve güzelliğinden dolayı şehre Sarayova adı verilmiştir⁴⁰⁸. Saraybosna vakfiyesi 867/1462 yılında, Üsküp vakfiyesi Saraybosna vakfiyesinden daha eski olmasına rağmen, buradan birkaç yıl sonra, 874/1469 yılında tescil edilmiştir⁴⁰⁹. Üsküp'te kendi adını taşıyan cami, mescit, kervansaray, hanikâh, hamam ve medrese, ayrıca bir de şehrin su ihtiyacını karşılamak için su yolu inşa etmiştir.

Vefat tarihi de doğum tarihi gibi bilinmemekle birlikte Sicill-i Osmanî'de İshakbeyoğlu İsa Bey'in Novaberde kalesini fethedip 870/1466'da Saraybosna valisi

⁴⁰⁴ Kumbaracı, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁰⁵ İbn Kemal, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, (Haz. Şerafettin Turan), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1954, s. 133-134.

⁴⁰⁶ İnalçık, *a.g.e.*, s. 149-150.

⁴⁰⁷ Kumbaracı, *a.g.e.*, s. 91.

⁴⁰⁸ Pelidija-Emecen, *a.g.mad.*, XXII/476.

⁴⁰⁹ Kumbaracı, *a.g.e.*, s. 91.

olduğu, az müddet sonra da vefat ettiği kaydını görmekteyiz⁴¹⁰. Ayrıca caminin giriş kapısındaki kitabede 880–81/1475–76 tarihi ve İsa Bey'den merhum diye bahsetmesi o tarihten önce vefat ettiğini gösterir⁴¹¹.

II. İsa Bey'in Vakfiyesi

İsa Bey'in vakfiyesi ilk defa Gliša Elezoviç tarafından yayımlanmıştır. Vakfiye tarihi 874 Sefer başlarında (1469 Temmuz ortaları)'dır. Boyu 6. 72 m., eni 26 cm. ve yazı 19 cm., satır sayısı 305'tir⁴¹². Gliša Elezoviç dili Osmanlıca olan vakfiyenin orijinaline İsa Bey vakfının eski mütevellisi Kemal Osman Kumbaracı Bey'den ulaşıyor⁴¹³. Gliša Elezoviç *Turski Spomenici* adlı kitabında Sırpça tercümesini veriyor. Ayrıca Gliša Elezoviç *Turski Spomenici u Skloplyu* adlı bir diğer eserinde vakfiyenin orijinalinin fotokopisini 85-101 sayfaları arasında vermektedir. Bu vakfiyeyi de çalışmamızın ekler bölümünde verdik⁴¹⁴.

İsa Bey vakfiyesini, Ayverdi de Gliša Elezoviç'in kitabından özet olarak *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri Yugoslavya* adlı kitabında yayımlamıştır⁴¹⁵. Ayrıca Mustafa Özer de, vakfiyenin bir nüshasının Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde olduğunu bildirmektedir⁴¹⁶.

Vakfiye uzun bir Arapça girişten ve vakfetmeye ve hayır işlerinde bulunmanın faziletinden bahseden Hadis-i Şerifleri zikrettikten sonra Osmanlıca vakfın konusu olan Medrese ve Hanikâh'a gelir sağlamak için vakfettiklerini ayrıntılı bir şekilde verir. Sonu Arapça biten vakfiyeyi otuz sekiz şahit imzalamıştır.

Ayverdi'ye göre vakfiyeden, o dönemlerde mülk sahiplerinin çoğunun Türk olduğu, İsa Bey'in kardeşi Paşa Bey'in vefatı üzerine İsa Bey'in kendisini varis tayin ettiği, bir kardeşinin Mustafa Bey olduğu, İsa Bey'in Kebir ve Sagir Mehmed Bey isminde iki oğlu olduğu, bunlarda Sagir Mehmed Bey'in hem Saraybosna'da hem de

⁴¹⁰ Süreyya, a.g.e., III/800.

⁴¹¹ Kumbaracı, a.g.e., s. 92.

⁴¹² Ayverdi, a.g.e., c. III/3, s. 251.

⁴¹³ Elezoviç, Gliša, *Turski Spomenici*, Srpska Kraljeva Akademija Yay., Belgrad 1940, s. 79.

⁴¹⁴ Bkz. Elezoviç, *Turski Spomenici U Skloplyu*, Rodolyub Yay., Beograd ts., s. 85-101.

⁴¹⁵ Ayverdi, a.g.e., c. III/3, s. 250-251.

⁴¹⁶ Özer, a.g.e., s. 2.

Üsküp'teki vakfa mütevellî olduğu, Zaviye yerine hanikâh isminin kullanılması gibi bazı önemli hususları öğrenmekteyiz⁴¹⁷.

III. İsa Bey'in Eserleri

A. İsa Bey Camii

Sultan Murad Camii'nin kuzeyine düşen Bitpazarı yakınlarında bulunan alanda yer alan cami imar edildiği yıllarda medrese, kütüphane, saka hane, matbah, han, hamam ve hanikâhtan oluşan bir külliye'nin merkezi konumunda olup⁴¹⁸ İsa Bey'in kardeşi Mustafa Bey'in hediye ettiği arazide⁴¹⁹ İsa Bey'in isteği ve emri üzerine inşa edilmiştir.

Camini inşa tarihi girişinde bulunan kitabede yazılıdır. Kitabenin dili Arapça olup üzerindeki metin şöyledir: "Bu değerli ve kutsal imaretin yapımı saltanat daim olsun, Sultan Murad Han oğlu Sultan Mehmed Han'ın hükümdarlığı zamanında, Allah rızasını kazanması için mehum, mağfur, mücahid Hacı İshak Beyoğlu Gazi İsa Bey'e emrolundu. 880/1475 yılında inşa edildi"⁴²⁰.

İnşa malzemesi olarak düzgün kesme taş ve tuğlanın almaşık düzende kullanıldığı yapıda; portalde mermere, kapı ve pencere kapakları ile minberde ahşaba yer verilmiştir. Cami eş büyüklükteki ard arda iki kare ünite, ilk mekânın doğu ve batı kanatlarındaki zaviye hücreleri ve kuzeyindeki beş bölümlük son cemaat yeri ile erken Osmanlı mimarisinde çok yaygın olarak görülen "zaviyeli cami"lerin önemli bir temsilcisidir⁴²¹. Bu tarz mimari Fatih sultan Mehmet döneminde yapılan camilerden 877/1472 tarihli İstanbul Murad Paşa Camii'ni andırmaktadır⁴²². Genel görünüş olarak mimari tipinden kaynaklanan ters "T" biçiminde bir kütleyle sahip eserin kuzeybatı köşesinde tek şerefeli minare ile avluda şadırvan yer almaktadır⁴²³.

⁴¹⁷ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 251.

⁴¹⁸ Özer, *a.g.e.*, s. 62.

⁴¹⁹ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 251.

⁴²⁰ Kumbaracı, *a.g.e.*, s. 91-92.

⁴²¹ Özer, *a.g.e.*, s. 62.

⁴²² Ertuğrul, Selda, "İsa Bey Camii", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000, c. XXII, s. 479.

⁴²³ Özer, *a.g.e.*, s. 62.

Evliya Çelebi İsa Bey Camisinden gayet ferahlık verici diye bahseder⁴²⁴. 1886 yılında Üsküp'te bulunan Sırp gezgin Stojan Novakoviç camiyi güzelliği ve büyüklüğüyle Üsküp'ü süsleyen mimari bir değer olarak nitelendirir, cami avlusundaki şadırvandan da övgüyle bahseden gezgin Üsküp'ün Osmanlı için önemini bu yapılarıdaki mimaride ve sanatta gördüğünü ifade etmektedir. Ayrıca o dönem Üsküp'te 14 ila 16 cami olduğunu kaydetmektedir⁴²⁵. Bugün ayakta ve ibadete açık olan bu cami Makedonya'nın en önemli mimari eserlerinden biridir⁴²⁶.

B. İsa Bey Medresesi

Osmanlı'dan önce de önemli bir şehir olan Üsküp, Osmanlı döneminde ilmî, ticarî ve siyasî yönden daha da önem kazanan bir merkez konumuna yükselmiştir. Üsküp, Makedonya'nın diğer şehirlerine kıyasen medreselerinin çokluğu ve ilim adamlarıyla önemli bir ilim merkezi olduğunu kanıtlamış, Osmanlı'nın çekikişinden sonra da bu konumunu bir müddet korumuştur.

1. Osmanlı Dönemi İsa Bey Medresesi

İsa Bey Medresesi Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Üsküp'ün en meşhur medreselerinden biri olarak zikredilir⁴²⁷.

İsa Bey'in düzenlediği 874/1469 tarihli vakfiyede kayıtlı olan medrese, cami ve hanikâh gibi İsa Bey'in Tekkeci Şücâ'dan satın aldığı diğer yarısını da kardeşi Mustafa Bey'in hediye ettiği arsada inşa edilmiştir⁴²⁸. Medrese inşa edildiği tarih 874/1469'dan Avusturyalı General Piccolomini Üsküp'ü ateşe verdiği 1101/1689'a kadar 221 yıl faaliyet göstermiştir⁴²⁹. Müderrisi ehliyet sahibi, dini ilimleri ve kullanımda olan muteber kitaplar konusunda yetkin olup, mütevellî tarafından seçilmeyip vasıta ve dilekle göreve gelecek, vazifeye karşılık günlük yirmi akçe yevmiye alacaktır⁴³⁰.

⁴²⁴ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/556.

⁴²⁵ Matkovski, *a.g.e.*, s. 238.

⁴²⁶ Kumbaracı, *a.g.e.*, s. 91.

⁴²⁷ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/556.

⁴²⁸ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 251-252.

⁴²⁹ Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 402; Bajrami, *a.g.e.*, s. 5.

⁴³⁰ Elezoviç, *Turski Spomenici*, s. 118.

Müderri ile ilgili vakfiyede verilen bu bilgi dışında müderriilerinden biri tespit edilmiştir. Şeyh Hüsâm Efendi, mülazemetten sonra Üsküpte İsa Bey, Bosna'da Gazi Hüsrev Bey ve 955/1548–49'da Üsküp'te İshak Paşa medresesinde müderriilik yapmıştır. 960/1552–53 tarihinde vefat etmiştir⁴³¹.

Vakfiyede medresenin yapı olarak on hücreden oluştuğu bildirilir⁴³². On hücrede oturan on talebeye günde on akçe, hücre başına iki ekmek ve içinde etiyle iki çanak yemek verilmesi kararlaştırılmıştır⁴³³.

Medresenin müfredatıyla ilgili de herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Bununla birlikte vakfiyede Hikmet⁴³⁴ ve Hey'et⁴³⁵ ilimlerinin okutulmaması şartının yer alması vakfiyeyi ve medreseyi ilginç bir konuma taşımaktadır.

İsa Bey vakfiyesindeki benzer bir şartı II. Murad'ın Edirne'de inşa ettirdiği Daru'l-Hadis medresesinde görmekteyiz. Vakfiyede hangi derslerin okutulacağı belirlenirken müderriinin ders günlerinde hadis ilmi ve onunla ilgili diğer ilimleri öğreteceği ancak özellikle felsefi ilimlerle meşgul olmayacağı kayıtlıdır⁴³⁶. Dolayısıyla bazı medreselerde bu gibi şartların varlığı anlaşılmaktadır.

İsa Bey vakfiyesinde yer alan ilgili şartın felsefe karşıtlığı adına değil de muhtemelen bölgenin İslâmlaşma sürecinde İslâmî anlayışın ve yaşayışın sağlam temellere oturtulması ve burada yetişecek imam, müderri ve kadıların dinî ilimlere vâkıf olmalarını sağlamak adına bu ilimlerin okutulmaması uygun görülüp, İslâmî

⁴³¹ Baltacı, *a.g.e.*, s. 261.

⁴³² Elezoviç, *a.g.e.*, s. 83.

⁴³³ Elezoviç, *a.g.e.*, s. 119.

⁴³⁴ Hikmet, din ve felsefe alanında kullanılan geniş kapsamlı bir terimdir. Hikmet kelimesi İslâm dünyasında felsefenin karşılığı olarak ilk defa İbnu'l-Mukaffa (Ö. 142/759) 'nın Kelile ve Dimne tercümesinde "felsefi bilgi" karşılığı olarak kullanılmış, ondan sonraki asırlarda Kindi, felsefe için "hikmet sevgisi", filozoflar için ise "hükemâ" kelimelerini kullanmıştır. Osmanlı dönemi düşünürleri ve eserlerinde de hikmet, felsefenin karşılığı olarak kullanılmıştır..Bkz. Kutluer, İlhan, "Hikmet", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1998, c. XVII, s. 506, 510.

⁴³⁵ Hey'et de ilm-i felek olarak İslâm bilim tarihinde astronomi karşılığında kullanılmıştır. Astronomi, hesabı esas alırken astroloji tabiat olaylarından çıkarılan işaretlere ve bir takım spekülasyonlara dayanır. Hey'et ilmi ile ilgili İslâm öncesi dönemde de sonrasında da İslâm düşünürleri tarafından kitaplar yazılmış ve rasathaneler inşa edilmiştir. Bkz. Fehd, Tefik, "İlm-i Felek", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2000, c. XXII, s. 126, 128.

⁴³⁶ Bilge, *a.g.e.*, s. 229.

ilimlere ağırlık verilmesinden kaynaklandığı fikrini doğurmaktadır. İhsanoğlu'ya göre Selçuklu ve Fâti̇h öncesi Osmanlı medreselerinde eğitim, Nizamiye medreselerinin geleneği üzerine devam etmekte olup asıl amacı dinî ilimlerin okutulması ve özellikle de fıkıh öğretiminin yaygınlaştırılmasıdır⁴³⁷.

Gerçekten de vakfiye dışında medrese ile ilgili bilgi-belgeye ulaşılamamıştır. Bunun yanında vakfiyede medrese ve hanikâh için onca vakfın var olmasına rağmen medresenin yıkılışından sonra tekrar inşa edilmediğini var saymak düşündürücüdür. İsa Bey Vakfına gelir sağlayan Kapan Han, Çifte Hamam gibi kurumların günümüze kadar ayakta olması, 1305/1888'de kütüphanesine atanan Yenikapıcı vesilesiyle kütüphanenin o tarihlere kadar faaliyette olduğunu ve caminin günümüze kadar hala ibadete açık olması, 1689'dan sonra medresenin neden tamir edilmediği ya da edildiyse Osmanlı döneminde hangi tarihlerde tekrar faaliyet gösterdiği sorularını aklımıza getirmektedir. Mesela Albayrak *Son Devir Osmanlı Uleması* adlı eserinde Kosova Vilayetinin Komanovo kazasının Nikoştak köyün de 1287/1870 yılı doğumlu Hayreddin Efendi'nin Mart 1302/1884'te Üsküp Gazi İsa Bey Medresesinde ders okumaya başladığını 1313/1895 tarihinde de İstanbul'a gidip orada eğitimini tamamladığını kaydeder⁴³⁸. Bu da bizi o tarihlerde İsa Bey Medresesinin faaliyette olabileceği düşüncesine götürmektedir. 1321/1903 yılına ait Maarif Salnamesinde de İsa Bey Medresesi kayıtlıdır. Banisinin İsa Bey olduğu, müderrisi Nabi Efendi ve talebe sayısının da otuz dokuz olduğu kaydedilir⁴³⁹. Aynı şekilde Asım Bey 1932 yılında yayımladığı eserinde Üsküp'te on iki medrese olduğunu, bunlardan dördünün daha önce kullanılamaz hal geldiğini, sekizinin de yirmi yıl öncesine kadar faaliyette olduğunu bildirir⁴⁴⁰. Asım Bey sekiz medreseden birinin İsa Bey Medresesi olabileceğini aklımıza getiriyor.

Şehrin, 1537-38'de yangın, 1555'te deprem, 1689'da yine yangın⁴⁴¹, Osmanlı sonrasında 1945'ten itibaren Yugoslavya Komünist Partisi iktidarı zamanında şehirle ilgili uygulanan altyapı ve imar planlarıyla, 26 Temmuz 1963'da vuku bulan Üsküp

⁴³⁷ İhsanoğlu, *a.g.m.*, s. 236.

⁴³⁸ Albayrak, *a.g.e.*, II/97.

⁴³⁹ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, s. 635.

⁴⁴⁰ Âsım, *a.g.e.*, s. 9.

⁴⁴¹ Kumbaracı, *a.g.e.*, s. 52.

depremi ve buna benzer olaylar sonucunda Osmanlı kültürü ve izlerinin tahrib edildiğini görmekteyiz⁴⁴².

2. Osmanlı Sonrası İsa Bey Medresesi

Beş yüz yıldan fazla Osmanlı ülkesi olan Balkan yarımadası XIX. yüzyıla gelindiğinde derin sarsıntılar yaşıyordu. Fransız ihtilalinin getirdiği ve özellikle de milliyetçilik fikri, o zamana kadar etnik yapıdaki zenginliğe karşın birliğin sağlandığı Balkanlarda Osmanlı'dan ilk kopuş hareketleri başlamıştır. İlk bağımsızlık teşebbüsü Sırp'lar tarafından 1804'te görülmüş ancak başarıya ulaşamamıştır. 1878'de imzalanan Berlin antlaşmasıyla da Romanya ve Karadağ bağımsız birer ülke olarak Balkanlarda yerini almıştır. Yunanistan'ın 1815'teki bağımsızlık teşebbüsü başarısız olmuş, 1829'da ise bağımsızlığını kazanmıştır. Aynı şekilde Bulgaristan ve Bosna'da 1908'de Osmanlı idaresinden çıkmışlardır. 1912–1913 Balkan harplerinden sonra Osmanlıların Balkan hâkimiyeti sona ermiştir⁴⁴³. Osmanlı'nın Üsküp'ten 1912'de çekilişinin ardından siyasi ve iktisadi kargaşa, savaş ve çatışmalar ve Müslüman nüfusun ezilmesi Osmanlı'nın eğitim faaliyetlerini sekteye uğratmıştır. Yıkılan mektep ya da medreseler tamir edilmemiş, yerine yenisi de yapılmamıştır. Bu da ister istemez Müslüman halkın dini yaşantı ve kültür düzeyine yansımıştır. Asım Bey eserinde kendi döneminde (1869–1935) eğitiminden mahrum bölgelerde, köylerde Müslüman çocukların kelime-i şهادeti dahi doğru dürüst söyleyemediklerini, bazılarının ise hiç bilmediklerini üzüntüyle aktarıyor⁴⁴⁴. Bu, tabii ki o dönemde Osmanlı'dan kalan eğitim kurumlarının tamamen faaliyet dışı kaldığı anlamına gelmiyor. Fakat gerçek olan bu kurumların Osmanlı dönemindeki gibi yürütülememiş olmasıdır. Özellikle medreseler Osmanlı'nın çekilmesinden sonra da halkı bilinçlendirmede, dini kadrolar yetiştirmede ve Osmanlı kültür mirasını korumada önemli roller üstlenmiştir. Ancak bu faaliyetler büyük mücadelelerle yürütülmeye çalışılırken özellikle de Müslüman nüfusa yapılan zulüm ve baskılar sonucunda göç bir kurtuluş yolu olarak görülmüş ve Türkiye'ye göçler başlamıştır. Bunun sonucunda da Müslümanların azınlık durumuna düşme tehlikesine karşın ulema sınıfının gayreti zikre şayandır. Özellikle de 1920'de tekrar kurulan Meddah Medresesi müderrisi

⁴⁴² Eyice, "Üsküp'te Türk Devri Eserleri", *Türk Kültürü*, Yıl I, Sayı 11, Ankara 1963, s. 20.

⁴⁴³ Binark, a.g.e., s. 12-13.

⁴⁴⁴ Âsım, a.g.e., s. 7.

Ataullah Kurtiş ve talebelerinin öncülüğünde göçü durdurma faaliyetlerine girişilmiş, göçün dini açıdan caiz olmadığı fetvasını verip göçten vazgeçilip Osmanlı mirasını korumanın ne derece önemli olduğu vurgusu yapılmıştır⁴⁴⁵. O dönem faal olan Meddah Medresenin en önemli özelliklerinden biri de Osmanlının çöküşünden sonrasına rastlansa da klasik medrese eğitimi ve müfredatına sadık kalarak faaliyet göstermesidir. Bölgede önemli ilim adamları da yetiştirmiş olan medrese halkı bilinçlendirme ve mücadele ruhunu canlı tutma gayretleri nedeniyle bir takım çevreleri rahatsız etmiş, 1920’de faaliyete açılan medrese 1947’de kapatılıp müderrisi ve talebeleri mahkemelere sevk edilip cezalandırılmışlardır⁴⁴⁶.

O dönemlerde Yugoslavya hükümeti tarafından dini hayata eğitim aracılığıyla müdahil olma amacıyla kurulan bir medrese de vardır. 1924’te krallık izni ile kurulan Kral Aleksandar (Velika Medresa Kralja Aleksandra I u Skoplju) Medresesidir⁴⁴⁷. O dönem eğitim reformları sonucu lise seviyesinde eğitim verdiği için Asım Bey medreseyi mektepler başlığı altında zikretmiştir⁴⁴⁸. İki yüzden fazla öğrenciye sahip olan bu medrese’de eğitim Sırpça veriliyordu. Bütün harcamaları devlet tarafından karşılanan⁴⁴⁹ bu medreseyle aynı zamanda sonraları kurulacak olan medreselere örnek teşkil etme amacı güdülmüştür. Devletin siyasi misyonuna hizmet edecek bu medresede Balkanların Kosova, Sancak, Kara Dağ ve Makedonya bölgesinden talebeler okuyordu⁴⁵⁰. Okul müdürü Ahmed Mehmedbaşiç tarafından Yugoslavya güneyindeki Müslümanların sadece klasik medrese usulüyle eğitim görmeleri onları cehalete iteceği beyan edilmiş, geleneksel eğitime alternatif olarak çağdaş bir medrese modeli tasarlandığı açıklanmıştır⁴⁵¹. İlk başta eğitimin Türkçe yapılacağı

⁴⁴⁵ Aruçi, *a.g.m.*, s. 196.

⁴⁴⁶ Aruçi, *a.g.m.*, s. 194.

⁴⁴⁷ Memiç, Mustafa, *Velika Medresa I Njeni Uçenici U Revolucionarnom Pokretu*, IPZRO Fonografika Yay., Skopje 1984, s. 346.

⁴⁴⁸ Âsım, *a.g.e.*, s. 9.

⁴⁴⁹ Âsım, *a.g.e.*, s. 9.

⁴⁵⁰ Bajrami, *a.g.e.*, s. 77.

⁴⁵¹ Aruçi, “The Muslim Minitory In Macedonia And Its Educational Institutions During The Inter-War Period”, *Islam In Inter-War Europe*, (ed. Nathalie Clayer, Eric Germain), Hurst&Company Yay., London 2008, s. 346.

kararlaştırılmışsa da bu gerçekleştirilememiş Sırpça yapılmıřtır⁴⁵². Bölgede dinî kadrolar yetiştireceği iddiasında olan bu medrese müfredatında dinî ilimlere % 11,5 gibi bir oranda yer vererek geri kalan kısmında da çağdaşlık adına sosyal, sayısal ve fen bilimlerine ağrılık vererek bölgede eğitim alanındaki eksikliği gidermede ve beklentileri karşılamada başarılı olamamıştır. Ayrıca, hocaların büyük bir kısmının gayr-ı Müslim olması ve öğrenciler arasında Komunist Partisi taraftarlarının yaygın olması halkın medreseye şüphe ile yaklaşmasına sebebiyet vermiřtir⁴⁵³. 1941’de II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle medresedeki eğitim faaliyeti son bulmuřtur⁴⁵⁴.

Meddah Medresesinin klasik medrese müfredatında ısrarlı olması, sadece dinî ilimlere yer vermesi ve Devlet ve İslām Birliği Teşkilatıyla iyi geinmemesi, diğer yandan Kral Aleksandar Medresesinin ağdaş eğitim tarzıyla Makedonya Türkleri ve Arnavutlarından gereken ilgiyi görmemesi yeni bir medrese ihtiyacını doğurmuştur. Yeni kurulacak olan medrese dinî ilimlerin yanında diğer ilim dallarını da okutacak, dini görevlerde bulunacak nitelikli din adamları yetiştirecek ve bu alandaki eksikliği giderecek nitelikte olması gerekiyordu. Nitekim bu amaçlar doğrultusunda 1936’da bir medrese kurulmuş, dönemin İslam Birliği teşkilatı tarafından kurulan bu medrese İsa Bey Camii yanında inşa edilmiş ve İsa Bey Medresesi ismi verilmiřtir⁴⁵⁵. Bir anlamda Osmanlı dönemindeki İsa Bey Medresesi hayat bulmuştur. Medresenin tarihten gelen şanına yakışır bir açılış töreni için plan yapılması kararlaştırıldı. Plana göre 02. 10. 1936 tarihinde Cuma günü İsa Bey Camiinde sabah saat 9’dan 10’na kadar hafızlar tarafından Hatm-i şerif okundu. Ardından cami avlusuna çıkılıp medrese binasının önünde günün anlam ve değerine ilişkin bir dizi konuşmalar yapıldı. Cuma namazından sonra da Sultan Murad Camiinde bölgenin hafız ve mevlithanları tarafından Mevlid-i şerif okundu. Törene davet edilen misafirler dışında yurdun dört tarafından o kadar çok insan vardı ki İsa Bey Medresesinin tekrar açılmasının halk nezdinde ne derece kabul gördüğü ve sevinç yaşattığı ortadaydı⁴⁵⁶.

⁴⁵² Bajrami, *a.g.e.*, s. 78.

⁴⁵³ Aruçi, *a.g.m.*, s. 347.

⁴⁵⁴ Bajrami, *a.g.e.*, s. 78.

⁴⁵⁵ Ahmeti, Nuredin, “Sholla Me E Vjeter Ne Ballkan”, *Hena E Re*, Yıl VII, No.49, 1 Mart 1993, s. 19; Bajrami, *a.g.e.*, s. 79.

⁴⁵⁶ Bajrami, *a.g.e.*, s. 83-85.

Eğitim süresi dört yıl olup lise seviyesindeydi. Kuruluş amacı İslam Birliği teşkilatı kontrolünde çalışacak İmam, vaiz, muallim vs. din adamları yetiştirmektir⁴⁵⁷. Müfredat, Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Medresesinden alınıp ufak değişikliklerle İsa Bey Medresesine uyarlanmıştır⁴⁵⁸. Okutulan dersler Kıraat-ı Kur'ân, Tefsir, Hadis, Akaid, Fıkıh, Ahlak, İslâm Tarihi, Pedagoji, Arap Dili, Türk Dili, Sırpça-Hırvatça, Coğrafya, Matematik, Tabiat Bilimi, Yönetim Bilgisi, Fizik, Kimya, Temizlik Bilgisi, Alman Dili veya Fransız Dili, Vatandaşlık Bilgisi, İmamlık Bilgisi, Hüs-n-ü Hat, Resim ve Beden Eğitimi desidir⁴⁵⁹. Diğer medreselere kıyasen nisbeten dengeli bir müfredat sunan medrese klasik ülema ve halk tarafından herhangi olumsuz bir tepkiyle karşılaşmamış, aksine kabul görmüştür⁴⁶⁰.

İsa Bey Medresesi müdürlüğüne Kral Aleksandar Medresesi müderrislerinden Hamdi Hacibegiç tayin edilmiştir⁴⁶¹. Müderrisleri arasında Üsküp'lü Hacı Badri Hamid, Hajri Şeçeragiç, Fettah Sulaymanpaşıç, Hafiz Çamil Ibrahimoviç, Aşki Suleyman, Hafiz Muzafer Suleymanoviç, Nihat Adzemoviç, Nazif Resuloviç, Nijaz Resuloviç, Suleyman Maşoviç, Abdullah Receb Remzi, Fahrudin Başçeli, Vido Latkoviç, Avdo Tankoviç ve Stipçeviç Fuad bulunmaktaydı⁴⁶². Medrese talebelerinin kurduğu Edebiyat, Tiyatro ve Mevlid kolları faaliyetleriyle büyük beğeni toplamıştır⁴⁶³. Medresede aynı zamanda talebeler tarafından fakir öğrenciler için kullanılmak üzere oluşturulan bir yardım fonu olup gözlüğe ihtiyacı olan bir talebeye yardım fonu aracılığıyla gözlük temin edilmiş, bir diğerine ise para yardımında bulunulmuştur⁴⁶⁴.

II. Dünya savaşı patlak vermesi sonucunda 1936'da açılan medrese 1941'de kapatılmış, 1984'e kadar bir daha açılmamıştır⁴⁶⁵. İsa Bey Medresesinin Osmanlı sonrası ikinci defa açılışına kadarki süreçte dinî eğitim, gayri resmî olarak camilerde, ulema evlerinde yürütölmeye çalışılmıştır. Üsküp'ün girişinde bulunan Kondovo

⁴⁵⁷ Bajrami, *a.g.e.*, s. 96.

⁴⁵⁸ Bajrami, *a.g.e.*, s. 88.

⁴⁵⁹ Bajrami, *a.g.e.*, s. 93.

⁴⁶⁰ Aruçi, *a.g.m.*, s. 349.

⁴⁶¹ Ahmeti, *a.g.m.*, s. 19.

⁴⁶² Bajrami, *a.g.e.*, s. 110-113; Ahmeti, *a.g.m.*, s. 19.

⁴⁶³ Ahmeti, *a.g.m.*, Yıl VII, No 50, 15 Mart 1993, s. 19.

⁴⁶⁴ Ahmeti, *a.g.m.*, s. 19.

⁴⁶⁵ Aruçi, *a.g.m.*, s. 349.

köyünde 1980 yılında temelleri atılmış, 1984'te tamamlanmış ve eğitime başlamıştır⁴⁶⁶. Açılışına kalabalık halk, ve davetlilerin yanı sıra dönemin İslâm Birliği başkanı Naim Hacıabdiç de bulunmuş tekbir ve salavâtlarla açılışı yapılmıştır⁴⁶⁷. Günümüze kadar faaliyette olan İsa Bey Medresesi bölgede Müslümanlar için önemli hizmetlerde bulunmaktadır. Sadece erkek talebelerin okuduğu medresede 1990–91 yıllarında kız talebeler için de açık öğretim tarzı eğitim eklenmiştir⁴⁶⁸. Günümüzde İsa Bey Medresesi şubeleri olarak Üsküp, Kalkandelen (Tetova) ve Gostivar'da kız medreseleri faaliyet göstermektedir. Yakın zamanda tekrar açılan İştip Hamidiye medresesini de saydığımızda Makedonya'da üçü kız beş medrese dinî hayatı organize etmede önemli hizmetler sunmaktadır. Özellikle İsa Bey medresesi Osmanlı sonrasında günümüze kadar bölgenin dinî kadrolar ve dinî hayatı organize etmede en büyük paya sahiptir. Talebelerin tecrübe edinmeleri ve halkla iletişimleri gelişmesi açısından Ramazan ve Bayramlarda ülkenin birçok şehri ve köylerine medrese talebeleri gönderilerek imamlık, vaizlik ve mukabele okumak gibi önemli görevler ifa edilmiştir. Kutlu doğum ve mübarek gün ve gecelerde ayrıca talebeler tarafından Mevlid-I Şerif, İlahi konserleri, tiyatrolar vs. faaliyetler günümüze kadar etkisini artırmaktadır. Özellikle de medrese hocalarından Mahir Hasan'ın yazdığı "Hz. Bilal'in Ezanı" adlı tiyatro dramı talebeler tarafından birçok şehirde sahnelenmiş ve büyük beğeni toplamıştır. Günümüz İsa Bey Medresesinin yeri Üsküp girişinde Kondovo köyündedir. 7000 metre karelik alana inşa edilmiştir. Birinci binada sınıfların yanı sıra, müdür ve hocaların odaları, mescid, lavabolar, abdest alma yeri, kitap satış yeri, kütüphane, panel-konferans salonu, yabancı dil ve biyoloji laboratuvarları bulunmaktadır. İkinci binada yemekhane ve üçüncü binada yatakhane bulunmaktadır. Üçü de müstakil binalar olup koridorlarla birbirine bağlanmıştır. Ayrıca bahçesinde de bir spor sahası da bulunmaktadır⁴⁶⁹. Dört yıl süren eğitimde okutulan dersler şunlardır: Kıraat, Akaid, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Tefsir, Hadis, Ahlak, İmamat/Da've, Tarih, İslam Tarihi, Osmanlı Tarihi, İslam Kültür ve Medeniyeti Tarihi, Hat Sanatı, Türk,

⁴⁶⁶ Popovic, *a.g.e.*, s. 250.

⁴⁶⁷ Ahmeti, *a.g.m.*, s. 19; Bajrami, *a.g.e.*, s. 126.

⁴⁶⁸ Zekaj, *a.g.e.*, s. 92.

⁴⁶⁹ Bajrami, *a.g.e.*, s. 127.

Arnavut, Makedon, İngiliz ve Arap dil ve edebiyatları dersleri, Coğrafya, Bijoloji, Psikoloji, Mantık, Sosyoloji, Pedagoji, Felsefe ve İslâm Felsefesi dersleridir⁴⁷⁰.

C. İsa Bey Mescidi

İsa Bey vakfiyesinde, Ali Bey mahallesi yakınında, Yeni mahallede Serava Deresi yakınında şimdi Çayır denilen mahallede ahşap çatılı büyük ve geniş bir mescittir. Mescit üç vakit namazda açık, gündüz kapalıdır⁴⁷¹.

İsa Bey Camii, mescidi ve medresesinde görev yapan imam ve müezzinlerin yevmiyeleri vakfiyede tahsis edilir. Yevmiyeler şöyledir; Hanikâh imamına beş, iki müezzinine dört; Yeni mahalle mescidi imamına üç, müezzinine iki; Medrese mescidinin imamına iki ve müezzinine bir akçe'dir⁴⁷².

D. Kapan Han

Vardar Nehri kuzey sahilinde, Davut Paşa hamamının kuzeydoğusunda yer almaktadır. Batı cephesi dükkânlarla kapatılmış olan hanın diğer cepheleri caddelere bakmaktadır.

Evliya Çelebi'de İsa Bey hanının şehrin meşhur hanlarından biri olduğunu kaydeder⁴⁷³. İlk yapıdan hiçbir şey taşımayan han tamamen yenilenmiştir. İnşaat malzemesi olarak kaba yontu taş ile tuğlanın almaşık teknikte kullanıldığı handa, ahşap malzeme de oldukça fazla kullanılmıştır. Örtü sistemi olarak içten düz ahşap tavanın kullanıldığı yapıda, dıştan kiremit kaplı kurma çatı kullanılmıştır. Han avlulu, iki katlı ve iki katı da revaklı, kareye yakın dikdörtgen planlıdır⁴⁷⁴. Yapılış tarihinden günümüze kadar birçok defa tahrip olduğu tahmin edilen Hanın 963/1555 yılında Üsküp'te meydana gelen depremde ve 1101/1689'daki yangın birçok Osmanlı mimarı eseri gibi büyük hasar görmüştür⁴⁷⁵. Vakıf mütevellileri tarafından zaman içerisinde

⁴⁷⁰ Bajrami, a.g.e., s. 139.

⁴⁷¹ Ayverdi, a.g.e., c. III/3, s. 254.

⁴⁷² Elezoviç, a.g.e., s. 120.

⁴⁷³ Evliya Çelebi, a.g.e., V/557.

⁴⁷⁴ Özer, a.g.e., s. 127.

⁴⁷⁵ Özer, a.g.e., s. 129.

tamir edilmiştir. 1963 yılındaki depremden sonra tahribata uğramış, tamire başlandığı 1971'e kadar da terk edilmiştir. 1975'te restorasyonu tamamlanmıştır⁴⁷⁶.

İsa Bey'in 874/1469 tarihli vakfiyesinde belirttiği vakıf eserleri camii, hanikâhı ve medresesi yanı sıra Kapan Han'dan kervansaray olarak zikri geçmektedir⁴⁷⁷.

Han İsa Bey vakfına gelir sağlamak ve böylece vakıf görevlileri ve eserlerin bakımı, onarım ve sürekli yaşatılması için gerekli maddi kaynağın sağlanması amacıyla inşa edilmiştir.

Bugün Kapan Han mevcut ve kullanılabilir halde olup çeşitli seyahat acenteleri, bürolar ve işletmelerin faaliyet gösterdiği bir ticaret merkezidir. Makedonya Eski Eserleri koruma Enstitüsü sorumluluğundadır.

E. İsa Bey Hamamı

İsa bey'in Üsküp'teki medrese ve hanikâhına gelir sağlamak amacıyla kurduğu vakıf eserlerinden Kapan Han'ın yanı sıra halk arasında ve 874/1469 tarihli vakfiyede geçtiği üzere "Çifte Hamam" da vardır.

Evliya Çelebi Seyahatname'de hamamdan İsa Bey Hamamı diye bahseder, havasının gayet latif, duvarları ve kubbesinin asla terlemediğini ve bir damla terin düşmediğini övgüyle anlatır⁴⁷⁸.

Üsküp'ün çarşı merkezinde Murad Paşa Camii'nin kuzey-batı sınırındadır. Güney-kuzey doğrultusunda uzanan, dikdörtgen bir kütleyle çekip güney kanadı "erkekler kısmı", kuzey kanadı ise "kadınlar kısmı" nı oluşturmaktadır.

Her iki kısma girişler yan yana değil de karşılıklı olarak uzunlamasına, uc uca yerleştirilmiştir. İç kısmında her iki bölüm de karşılıklı olarak sırayla soyunmalık, ılıklik, sıcaklık ve halvet hücreleri şeklinde düzenlenmiştir. İnşa malzemesi olarak kalan yönü, moloz taş ve tuğla almaşık düzende kullanılmıştır⁴⁷⁹.

Yapıldığı dönemden günümüze kadar birçok kere maruz kaldığı yangın ve depremler sonucunda tahribe uğramıştı. Dönem dönem yapılan tamiratlar sonucunda hamam 1912 yılına kadar asli fonksiyonunu sürdürmüştür. En son 1963 yılı

⁴⁷⁶ Özer, *a.g.e.*, s. 129.

⁴⁷⁷ Elezoviç, *a.g.e.*, s. 120; Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 251.

⁴⁷⁸ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, V/557.

⁴⁷⁹ Özer, *a.g.e.*, s. 148.

depreminde zarar görmüş, ardından tamir edilmiştir⁴⁸⁰. Bugün Makedonya Eski Eserleri Koruma Enstitüsü ile Üsküp belediyesine ait olan bu eser sanat eserlerinin sergilendiği bir müze olarak kullanılmaktadır.

F. İsa Bey Hanikâhı

İsa Bey Camii'nin içinde iki yanında misafirhane niteliğindeki tabhane odalarıyla zaviye bulunmaktadır. Osmanlıların ilk devirlerinde İznik, Bursa ve Edirne'de çok sayıda inşa edilen zaviyeli cami tipinin kırkı aşan örneğinden biridir⁴⁸¹.

Vakfiye'de zaviyeden "hanikâh" olarak bahsedilmektedir⁴⁸². Osmanlı döneminde aynı fonksiyondaki yapılar için bazen zaviye bazen de hanikâh tabirini kullanıldığı anlaşılmaktadır⁴⁸³.

Bu tesiste misafir ağırlaması, yatırılması, yedirilmesi gibi hizmetler yapılır. Bu tür yapılarda gecelenecek yer çoğu zaman merkezi binanın dışındadır; bazısında yanlarda hücreler bulunur. Matbah ise genellikle dışarıdadır⁴⁸⁴.

Evliya Çelebi'de de "İsa Bey İmareti" tabiri kullanılmıştır⁴⁸⁵. Vakfiyede, hanikâh'ta görevli kişilerin alacağı yevmiye ile burada pişirilecek yemek ve dağıtılacak erzakın cinsi ve miktarı ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir⁴⁸⁶. Asım Bey de yaşadığı yıllarda buradan günlük pişirilen ekmeğin büyük miktarda özürülü ve muhtaçlara ücretsiz olarak dağıtıldığını bildirir⁴⁸⁷.

Caminin zaviye odalarında XV-XVI. yüzyılda Nakşibendi tarikatı tekkesi kurulmuştur. Bu tekke Kalkandelenli Şeyh Mustafa Efendi tarafından vakfedilmiştir⁴⁸⁸.

⁴⁸⁰ Özer, *a.g.e.*, s. 152-153.

⁴⁸¹ Ertuğrul, *a.g.mad.*, XXII/479.

⁴⁸² Elezoviç, *a.g.e.*, s. 83. Ayrıca Glişa Elezoviç Sırçasını verdiği vakfiyede "hanikâh" kelimesinin yerine tercümede misafirhane kelimesini kullanmış, dipnotta da vakfiyenin orijinalinde "hanikâh" kelimesinin olduğunu bilgisini de vermiştir.

⁴⁸³ Ertuğrul, *a.g.mad.*, XXII/479.

⁴⁸⁴ Ayverdi, *a.g.e.*, c. III/3, s. 252.

⁴⁸⁵ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, VI/557.

⁴⁸⁶ Elezoviç, *a.g.e.*, s. 119-120.

⁴⁸⁷ Âsım, *a.g.e.*, s. 11.

⁴⁸⁸ Özer, *a.g.e.*, s. 285.

G. İsa Bey Su Yolu (Sakahane)

Vakfiyede “Sakahâne” diye geçmektedir. Çarşıda Serava suyu üstünde yapılmış görevliye de günlük bir akçe tayin edilmiştir⁴⁸⁹. Şehrin su ihtiyacını karşılamış olan bu yapı Seyahatname’de de şehrin bütün imaretlerine gelen suyun İsa Bey’in yaptırdığı kemerler aracılığıyla Kaçanik kalesinden geldiği ifade edilir⁴⁹⁰.

H. İsa Bey Kütüphanesi

Abbasiler döneminde fıkıh âlimleri kitapların da vakfedilebileceği beyanında bulunarak kitap vakfetme geleneğinin oluşmasını sağlamışlar, kütüphaneler de büyük ölçüde zenginleşmiştir⁴⁹¹. Balkanlarda XV. yüzyıldan itibaren kütüphanelerin kurulduğu ve medrese talebelerine ve ilim ehline hizmete sunulduğunu kaynaklarda görmekteyiz. Yugoslavya’da en eski kütüphane Üsküp’te İsa Bey’in babası İshak Bey’in 1445’te kurduğu kütüphanedir⁴⁹².

İsa Bey de cami, hanikâh, hamam, han ve suyolu dışında bir de kütüphane yaptırmıştır. Vakfiyede bütün kitaplarını vakfettiğini ifade edip uzunca bir liste olarak kitapların listesini vermektedir. Onlar da:

- Tefsir kitapları 69 ciltten oluşan 27 kitap
- Kıraat kitapları 8 ciltten oluşan 7 kitap
- Hadis kitapları 47 ciltten oluşan 27 kitap
- Vaaz ve Nasihat kitapları 17 ciltten oluşan 12 kitap
- Fıkıh Usulü kitapları 23 ciltten oluşan 18 kitap
- Fıkıh kitapları 53 ciltten oluşan 34 kitap
- Fetva kitapları 26 ciltten oluşan 20 kitap
- Kelam kitapları 17 ciltten oluşan 17 kitap
- Meani ve Beyan kitapları 18 ciltten oluşan 17 kitap
- Hikmet (Felsefe) kitapları 3 ciltten oluşan 3 kitap
- Mantık kitapları 3 ciltten oluşan 3 kitap

⁴⁸⁹ Elezoviç, *a.g.e.*, s. 123.

⁴⁹⁰ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, V/556.

⁴⁹¹ Kaleşi, “Yugoslavya’da İlk Türk Kütüphaneleri”, *Türk Kültürü*, Yıl IV, Sayı 38, Ankara 1965, s. 169.

⁴⁹² Kaleşi, *a.g.m.*, s. 169.

—Nahiv kitapları	10 ciltten oluşan	9 kitap
—Sarf kitapları	2 ciltten oluşan	2 kitap
—Dil kitapları	10 ciltten oluşan	8 kitap
—Divan kitapları	4 ciltten oluşan	4 kitap
—Tıp kitapları	15 ciltten oluşan	10 kitap
Toplam	325 cilt	218 kitap

Zaman içinde hayırseverler tarafından kütüphaneye kitap bağışında bulunulduğunu düşünerek kütüphanenin zenginleştiğini söyleyebiliriz⁴⁹³. Kütüphanede özellikle tıp kitapları arasında meşhur Yunan hekim Hipokrat'ın eserinin de kaydını görmekteyiz. Bu eser Avrupa'da XVI. yüzyılda Latin dillerine tercüme edilirken daha XV. yüzyılda İsa Bey kütüphanesinde bulunması ayrıca kayda değer bir husustur⁴⁹⁴.

Ayrıca vakfiyede kütüphane görevlisine günlük iki akçe⁴⁹⁵ tahsis etmekle Balkanlarda ilk defa kütüphanecilik görevinin zikredildiğini görmekteyiz⁴⁹⁶. Ayrıca “Hafız-ı Kütüp” diye tabir edilen kütüphane görevlileri kütüphaneye gelenlerin sorunlarını ve içinden çıkamadıkları meseleleri çözebilecek kapasitede ilim adamlarıydı⁴⁹⁷.

1305/1988 tarihli bir beratta kütüphanenin faal olduğunu görmekteyiz. Söz konusu beratta İsa Bey vakfı kütüphanesine, İsa Bey ve oğlu Ahmed Bey Camii Şerif, imaret ve medresesi vakfından verilecek bir akçeyle kapıcı Ahmed oğlu Hacı Hasan'ın vefatı üzerine görevini hakkıyla yerine getirmek şartıyla yine günlük bir akçe yevmiyeyle yerine Mehmed Nuri'nin görevlendirilmiştir⁴⁹⁸. Dolayısıyla kütüphane bu yıllarda ayaktaadır. Yeri İsa Bey Camii avlusu olan bu kütüphanenin 1922'lerde kesme taştan ve tuğladan yapılmış duvar kalıntıları olduğu, 1936'da ise yeniden faaliyete

⁴⁹³ Elezoviç, *a.g.e.*, s. 98-107.

⁴⁹⁴ Cilo, Hasan, “İsa Beg i Negovata Biblioteka”, *Mlada Mesečina*, Yıl V, No. 34, Skopje 1992, s. 4.

⁴⁹⁵ Elezoviç, *a.g.e.*, s. 120.

⁴⁹⁶ Kaleşi, *a.g.m.*, s. 169.

⁴⁹⁷ Baltacı, *Maarif Sistemimiz*, s. 24.

⁴⁹⁸ *Osmanlı Yönetiminde Makedonya*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay. No. 74, İstanbul 2005, s. 329.

geçen Gazi İsa Bey Medresesi için yemekhane olarak kullanılmak üzere tamir ve restore edilmiştir⁴⁹⁹.

Bugün bu yapı mevcut değildir. Kitapların akıbeti hakkında da bilgiye rastlanmamakla birlikte Glişa Elezoviç'in eline geçen bir kitap İsa Bey Kütüphanesine ait olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu olan kitap Kadıhan'ın bir eseri olup kapağında "Bu kitap Ebu'l-Hayrât, İshak Beyoğlu İsa Bey'in Üsküp'te yaptırdığı medresenin talebelerinin faydalanmaları için vakfedilmiştir" ibaresi yer almaktadır⁵⁰⁰.

İshak Bey ve İsa Bey'lerin kütüphaneleri dışında Makedonya'da daha birçok kütüphane kurulmuştur. Onlardan birkaçını sayacak olursak: Üsküp'te 1270/1853'te Hüseyin Efendi'nin, 1276/1859'da Kara Tava Ahmed Efendi'nin'da ve 1313/1895'te Ebu Bekir Efendi'nin, Kalkandelen'de 1286/1869'da Çarşı Camiinde Hacı Abbas'ın ve 1312/1894'te Sabri Bey'in, Manastır'da 1312/1894'te Abdülkerim Paşa'nın kütüphaneleri onlardan birkaçıdır⁵⁰¹.

⁴⁹⁹ Bajrami, *a.g.e.*, s. 59.

⁵⁰⁰ Elezoviç, *a.g.e.*, s. 71.

⁵⁰¹ Erünsal, İsmail E., "Osmanlılarda Kütüphane ve Kütüphaneci Geleneği", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, c. XII, s. 713.

SONUÇ

Bazı tarihçilere göre Osmanlılar, Balkanları, Avrupa fetihlerine yönelik bir köprü mesabesinde görmüşlerdir. Bunda bir derece haklılık payı olmakla birlikte Osmanlıların Balkan coğrafyasına Anadolu'dan daha çok yatırım yapmış olmaları, Balkanların bir köprü olarak görülmesinden ziyade bir yurt olarak benimsendiğini göstermektedir.

İmparatorluğun hüküm sürdüğü diğer Balkan topraklarında olduğu gibi Makedonya'da da dinî, ilmî, içtimaî, iktisâdi vs. kurumlar inşa edilerek bu coğrafyaya yeni bir çehre kazandırılmaya başlanmış; bir müddet sonra Üsküp ve Manastır'ın cami, medrese, tekke, çarşı vs. yapılarıyla İstanbul'a ve Bursa'ya benzediği görülmüştür.

İstanbul, Bursa ya da Amasya'da müderrislik yapmış birinin, öğretim hayatının bir bölümünde Üsküp, Manastır ya da İştîp'te müderris olarak görülmesi şaşılacak bir durum değildir. Aynı şekilde Balkanlarda doğup yetişmiş birinin, İstanbul'da birçok yerde müderrislik, dersiamlık veya Ayasofya vaizliğinde görülmesi de mümkündür. Böylece Anadolu ve Balkan şehirleri arasında adeta organik bir bağ kurulmuştu. Özellikle Üsküp ve Manastır çok kısa sürede bir Osmanlı şehri görünümüne bürünmüşlerdi. Bunun sebeplerinden en önemlisi bu iki şehrin tarih boyunca civar bölgelere başkentlik görevi yapmış olması ve sahip oldukları stratejik konumdur. Osmanlı Döneminde de önemini kaybetmeyen bu şehirler sancak merkezi görevi görmüş, buldukları konum gereği de diğer Makedonya şehirlerine nazaran da daha çok medreseye sahip olmuştur. Ayrıca yine konumları gereği bu iki şehir hakkındaki bilgiler daha fazla netlik arz etmektedir.

İmparatorluk sınırları dâhilinde bütün ülke ve şehirleri kapsayacak şekilde eğitim teşkilatlanması sadece Osmanlıya has bir durumdur. Talebelere ücretsiz eğitim verilmesi, barınma ve yevmiye ücret bağlanması, köylere varacak derecede eğitim kurumlarının inşa edilmesi ve bu kurumların giderlerini sağlamak için vakıfların tahsis edilip eğitimin bir nevi garanti altına alınması bu teşkilatlanmanın boyutunu, ciddiyetini ve üst düzeyde olduğunu net bir şekilde göstermektedir. Anadolu tarzı külliyelerin benzerini Üsküp'te görüyoruz. İsa Bey'in yaptırdığı cami, medrese, hanikâh, kütüphane, han, hamam bir külliye oluşturuyordu. Bugün bu yapıların bir kısmı mevcut olmadığı için külliye oluşturulan organik bağı görmek biraz zorlaşıyor.

Sadece Makedonya sınırları içerisindeki şehir ve kasabalarda seksenden fazla medrese kurulmuştur. Bunlardan bazıları Manastır Kadı Dölbend Medresesi örneğinde olduğu gibi İmparatorluğun tamamını kapsayan bölgelerde kadılık görevi yapacak eleman yetiştirmiş, bazıları Üsküp İshak paşa Medresesi örneğinde olduğu gibi Osmanlı'nın Anadolu yakasından önemli ulemanın müderrislik yaptığı kurum olmuş, bazıları da Meddah Medresesi gibi Osmanlı'nın çekilişinden sonra dahi bir süre faaliyetine devam etmiştir. İsa Bey Medresesi ise Osmanlı hâkimiyetinin sona ermesinin ardından da iki defa daha faaliyete açılmıştır. Bu medresedeki eğitim öğretim faaliyeti, farklı formatlarda olsa da günümüzde de devam ettirilmeye çalışılmaktadır.

Üsküp İsa Bey Medresesi, Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Medresesi gibi Osmanlı döneminde ve Priştina Alauddin Medresesi gibi Osmanlı sonrası Balkanlarda kurulmuş ve aynı isimlerle günümüze kadar faaliyetlerine devam ederek din hizmetlerinde bulunacak kadrolar yetiştiren ve dini hayatı organize eden üç önemli medreseden biri olmuştur.

ملكه و او توفيق ملكه والده خلد و افتره كور و قف ابلدى ملكه من در سكر و خانقا مكر صالحه اجون خورق حسن الدين
 قرا نيدن صفون آلدن غار له كرم خارج اركو بدن اسكي حصار لغ فر بنده و در كور و ابي سنا ند جي آن لى مرسوم
 مصرت بقرق و كاتندن بيت الما جیدن صفون آلدن رور رسي محمد و در مرالطريف طين عاتيا و نه مار لو جارين و ملكه
 سهور اولان بي له و قرا نجي خص ملكه و در سترى و اوز و زير ملكه و ذلق و ملكه و بوشوشلا و ملكه و بر ستر و ملكه
 اجندن و كرم اوصافى و ادره محمد و در مرالطريف باغ مكر و در و قنبا و بنقو ملكه و بويغو ملكه و بترى ملكه و اولان
 نادر له و در ملكه صفى مع محمد و در ملكه اسكي حصار لغ خند قرا و مرالطريف بلكر بي له و بنقو اول ستر و بي ملكه و بويغو الكاش
 الاعرج ملكه و بويار له كان اور سندن طوطى عايد و ادره و كنه نظار باغ مكر و قف ابلدى ملكه من در سكر و خانقا مكر
 صالحه اجون خورق اسكي بدن مكر و اسكي حصار لغ فر بنده كور ايب سندن صفون آلدن غار له كرم خورق و در
 طريف عاتيا و ادرخان ملكه و اواقف مكر و در و قنبا و بويغو ملكه و اراجى ملكه و كنه خلد و اقبى مكر و قف ابلدى
 ملكه من در سكر و خانقا مكر صالحه اجون مكر حصار لغ فر بنده و اچى و در صافق اول مرم بيان بي له كرم خورق و
 بنقو ملكه و بلكر بي له و مكر و كنه كرا ايب سندن ان محمد و بي له و كنه خلد باغ مكر و قف ابلدى مكر و در سكر
 و خانقا مكر صالحه اجون خورق اسكي بدن مكر و اسكي حصار لغ فر بنده ايرى بكار و غلندن صافون آلدن غار له كرم خورق و در
 بويغو بي له و مكر و كنه كرا ايب سندن ان محمد و بي له و كنه خلد باغ مكر و قف ابلدى مكر و در سكر
 ابلدى مكر و در سكر و خانقا مكر صالحه اجون مكر حصار لغ فر بنده مرسوم باغ مكر و قف ابلدى مكر و در سكر
 خورق و در مرالطريف اسكي ارقا و طريف عاتيا و در كور بويغو ملكه و كنه خلد باغ مكر و قف ابلدى مكر و در سكر
 و خانقا مكر صالحه اجون مكر خورق مرسوم مكر بويغو ملكه و اكر اول مرم بيان بي له و بنقو اول ستر و بي ملكه و بويغو الكاش
 و كنه خلد باغ مكر و قف ابلدى مكر و در سكر و خانقا مكر صالحه اجون مكر حصار لغ فر بنده و اچى و در صافق اول مرم بيان بي له كرم خورق و
 بنقو ملكه و بلكر بي له و مكر و كنه كرا ايب سندن ان محمد و بي له و كنه خلد باغ مكر و قف ابلدى مكر و در سكر
 و خانقا مكر صالحه اجون خورق اسكي بدن مكر و اسكي حصار لغ فر بنده ايرى بكار و غلندن صافون آلدن غار له كرم خورق و در
 بويغو بي له و مكر و كنه كرا ايب سندن ان محمد و بي له و كنه خلد باغ مكر و قف ابلدى مكر و در سكر
 ابلدى مكر و در سكر و خانقا مكر صالحه اجون مكر حصار لغ فر بنده مرسوم باغ مكر و قف ابلدى مكر و در سكر
 خورق و در مرالطريف اسكي ارقا و طريف عاتيا و در كور بويغو ملكه و كنه خلد باغ مكر و قف ابلدى مكر و در سكر
 و خانقا مكر صالحه اجون مكر خورق مرسوم مكر بويغو ملكه و اكر اول مرم بيان بي له و بنقو اول ستر و بي ملكه و بويغو الكاش
 و كنه خلد باغ مكر و قف ابلدى مكر و در سكر و خانقا مكر صالحه اجون مكر حصار لغ فر بنده و اچى و در صافق اول مرم بيان بي له كرم خورق و
 بنقو ملكه و بلكر بي له و مكر و كنه كرا ايب سندن ان محمد و بي له و كنه خلد باغ مكر و قف ابلدى مكر و در سكر

مرسوم
 باغ مكر و قف ابلدى مكر و در سكر

تغير فاشاني درت مجلد نفسى كواشى الكجدل ديكر نفسى كواشى تمام مجلد نفسى نصير آنت مجلد
 نفسى يعقوى درت مجلد ذكر نسب و هو تمام مجلد تفسير ان اللبث الكجدل نسب و هو تمام مجلد
 نفسى شرح الكجدل كسفن كشاف الكجدل شرح كشاف مولانا سعد الدين ومولانا سيبويه الكجدل
 ديكر حاشية كشاف لبيد بن رجب ديكر حاشية كشاف للقرطبي الكجدل الرزوى الزخرفى مجلد
 عربى القرآن مجلد حواصلى القرآن مجلد وكتبه العترة شاطبى الكجدل جبهوى مجلد
 جامع القرآن مجلد ونوفى سخاوندى مجلد احكام قرآن لادوكى رازى مجلد افره فراهى تمام مجلد
 ديكر حاشية مع شرح رائية مجلد وكتبه للعاه بيست حواصلى مسلم آنت مجلد صحيح بخارى الكجدل
 ديكر صحيح بخارى مجلد شرح بخارى للكرمانى مجلد شرح بخارى للزركشى مجلد شرح صحيح مجلد
 جامع الاصول الكجدل مصابيح تمام مجلد ديكر مصابيح تمام مجلد ديكر مصابيح تمام مجلد مساقى مجلد
 شرح مصابيح ازيرى العزيمى مجلد شرح مصابيح اللغوى البيضاوى مجلد جامع التصحيح مجلد
 شرح مساقى لابن فرات مجلد ملخص مجلد كتاب الشفا و نعت المصطفى مجلد كنى الازرار مجلد
 احياى علوم شرح التلويين مجلد ديكر مختصر صحيح بخارى الكجدل ديكر تفسير بخارى مجلد مشاهير مجلد
 فائقى عيان العزيمى مجلد شرح مساقى لمولانا اكبر الدين مجلد كتاب الرياضه مجلد
وكتبه الوعظيات تدعيم ترمذى مجلد رسالة الوعظ مجلد تذكر فوطى اوج مجلد
 شرح السالكين شرح البرزوى مجلد غايه السؤال فى الادوية مجلد منهاج العارفين مجلد
 اربعين محكى مجلد فضل العابدين مجلد احياى علوم و دست مجلد كتاب كنى و شرح مجلد
 روضة العالمين زمن الرياضى مجلد وكتبه اصول النقد متن زردوى برهمنه شرح تمام مجلد
 انبىاء تمام مجلد كشف زردوى الكجدل شرح زردوى لمولانا اكبر الدين الكجدل شرح زردوى لمولانا
 حاشية بلوغ لمولانا ضرورى بنى جن ديكر حاشية بلوغ لمولانا ضرورى بنى جن مختلف الكجدل شرح مصدر مجلد

سفره وصاله ابن بطوطه منصورى بالقطر مجلد كتابه الطب مجلد فقه الطب مجلد
 فقه الطب مجلد اسباب علاه من الطب مجلد

وكذا آخليات ونفس مدكرد ونف ايلدى قلان دلين وده يندخ ننف اصله كذا ملكه قما منى كيم قلان كوي
 موصوبت اسحاق بكردن واولى با شا كمدن ارش جهنم شفا اول شدر ونفس مشار اليه مدلفى
 كمدن سبع صيحه صنوان آلب نكر افشدر بو قما مدنى صاحب سيمه مشهور اولد م اجمعت

اول كتابه
 صيحه مشهور

بكا كند مستغبير خديدن وكذا آخليات واقف مدكرد ونف ايلدى مدكرد سر مدكرد كوف قما كند
 مصالحى اجمعت دافلا سكوبين اسكى طوفن بار ارندي دورى بلبان اولد كند ماضى اجمعت

دكانارى وندكرد طوفن بار ارندي ودر اركي سنده كند بولدى فن وكند ونودن واولى موصوبت
 وكور فوسقوسين وبولن سستند واولا بقه وبويقه وماره لاف وسنه ونفق واولا موصوبت

بغواق اغلندي ندى صاحب ايلدى املاكه ويرانه اوله لو كافر دن واولى لوفتى دن ملكه
 اندر املاكه كيم ملكه ندى صاحبى اسيمه مشهور اولد م اجمعت مستغبير خديدن وكذا آخليات واقف

وقف ايلدى مدكرد سن خانقا كور ويدر سكر مصالحى اجمعت دافلا سكوبين سون مسليده
 بقا بر ووتنقودن ونور سن عا تيار وكور فوسقوسين كيم بولو لوفتى دن سبع صيحه نكر اندر اجمعت

اولدى ويدر كيم بوناردنى ملكه ندى مشهور اولد ندى اجمعت صاحبى اسيمه مستغبير خديدن
 وكذا آخليات واقف مدكرد وقف ايلدى مدكرد طوفن بار ارندي كند وكند فخر كمارى ماضى واصلدن نكر اجمعت

بوی گیم طرفت غلامه بیله و عیسی بیلی ملکیده و ربواضد شامین مکتبه محدود و و واقف مدکدر کونودون
 خانقاه آبرنگلر اندک بولمه و کله آخلیله واقف مدکدر وقف ایله دی مدکدر خانقاقلر و مدرستلر
 مصالحی اجمن و داخل اسکولور بزارستان قریب کله و وزیر بازار ایدیک مرحوم حاجی اجمون خانقون
 الدینی کله دکان کیم محدود طرف عاتمه بیله و در باغ مصطفی ملکیده و واقف مدکدر وقف و حاجی نوری بیله
 و کله آخلیله واقف مدکدر وقف ایله دی مدکدر خانقاقلر و مدرستلر مصالحی اجمن کندی کار بارشای
 قریب حویله رسان قریب ایدیک صافه الدینی بوی کیم مدکدر حویله سنان دینی نزهت دبل حویله مدکدر
 خانقاه آبرنگلر ایله بوی دینی مصالحی سید مکانده مشهور ولدینی اجمون مستعیدر قریب و کله
 آخلیله واقف مدکدر وقف ایله دی مدکدر مدرستلر و خانقاقلر مصالحی اجمن اسکولور بزار ایدیک
 آله کوبور بزارون اوجاق و قریب کیم اورجه باسادان خانقاه آلدی مشهور اوجاق ایله محدود
 اوجاق قریب طرف عاتمه بیله و بوی طرفدن بازار لوکلده و کله آخلیله واقف مدکدر وقف ایله دی
 مدکدر مدرستلر و خانقاقلر مصالحی اجمن داخل اسکولور کار کیم کله سید ایدیک و بوی ایدیک
 بنالوققان دکانلر بای کیم محدود درسی ارون آله کله و و ایجه ملکیده و خرابی بنیالور مدکدر و بوی
 عاتمه بیله و واقف مدکدر وقف بیله و کله آخلیله واقف مدکدر وقف ایله دی مدکدر مدرستلر
 و خانقاقلر مصالحی اجمن داخل اسکولور شامین اوجاق بیله ایدیک بوی ایدیک ایدیک ایدیک
 وقف بیله بوی ایدیک قریب کیم محدود طرف خانقاه و مدکدر شامین اوجاق ملکیده و قریب محدود ایدیک ملکیده

خانقاقلر
 مدرستلر
 اسکولور

و سزاوۀ لونه و کده آنجکده واقع مدکده وقف ایلدی وقف ایلدی مدکده سیرسکده و خانقاها کده
 مصالحی اجیمت داخل اسکودین یعنی نخاعدن بیع ججهه نکلر ایلدی کیم مدکده یعنی نخاعدنی و آن
 طغان و ازلکرندن صافق ایلدی اذندن عمارت شریفه بنا اولدی محدود در طرف عاقبه و قرانی
 طغان اوغای یاق و ازلدی طلمه و مدکده نیمی شعاع و ازلدی طلمه و واقف مدکده و قیفا و کده اظلم
 واقف مدکده وقف ایلدی مدکده سیرسکده و خانقاها کده مصالحی اجیمت داخل اسکودین بنا ایلدی آنجا
 و جوار بند بنا اولان دکانه کی کیم محدود در اکه طرفدن طرف عاقبه و واقف مدکده و قیفا
 و کده اظلم واقع مدکده وقف ایلدی مدکده سیرسکده و خانقاها کده مصالحی اجیمت داخل اسکودین طیار ایلدی
 آلت کیم کانی کیم محدود در طرف عاقبه و قیوی با من ساکن کیم کار با من ایلدی و مروج حاق کیم
 قیوی حیمه و کده آنجکده واقع مدکده وقف ایلدی مدکده سیرسکده و خانقاها کده مصالحی اجیمت
 داخل اسکودین و کده اولو کیم مودندن بیع ججهه نکلر ایلدی کیم ازلدی سیرسکده و کده
 اوز بنا اولدی محدود در اطراف ثلثه در طرف عاقبه و مروج حیمه و ازلدی طلمه و کده
 آخلمت واقف مدکده وقف ایلدی مدکده سیرسکده و خانقاها کده مصالحی اجیمت اسکودین ایلدی
 بلنا و الاسله و المسخین لایحه اکلن چلقلی کیم مکاندن منتهی اولدی و منتهی کیم سیرسکده
 و کده اظلم واقف مدکده سیرسکده ایلدی و قیفا و مروج حیمه و ایلدی وقف ایلدی مدکده سیرسکده
 و خانقاها کده مصالحی اجیمت خارج اسکودین در ایلدی اولو ملک کوی کیم سلطان السله طیار
 و العاقبت سلطان محمدخان من المروج المنفق و السلطان مرادخان خلدی خلافة حضرت ایلدی طلمه کده

مدرسه

الحاندر مشهور اولد بچکون خندان مستغیر مذکور کویک تیلی بیکر جن بد لریا واسپهر لریا و لریا
 عشر لریا و خراج لریا و جابری لریا و نادر لریا و باغی لریا و باغی لریا و باغی لریا و باغی لریا و باغی لریا
 وعاتده صر لریا و کانه صر قیله داخله و خارج و کانه اخلبر واقف سکندر وقف لریا و کانه
 مدر سکندر و خانقا کرمقانی ایضاً خارج اسکودین حاجت و پستدر ادری با شادان مع جمیع مکان
 اندر حالی بی لریا و باغی لریا کیم من بعد اربع با شادانی مجموع مصفا کیم صولتدن صانقر آلمدی
 مذکور کی ایضاً بی بان باغی که واقف سکندر کیم لریا و کلندر بوی لریا و در اوج طرفین
 طرفین عاتیه و بی طرفین کلندر کیم کانه مشهور کیم بار و کانه اخلبر واقف سکندر وقف لریا و کانه
 و خانقا کرمقانی ایضاً خارج اسکودین اسکی حصار لغتاً بی غیره ان مع جمیع مکان اندر بی بان کیم
 کیم در کانه طرفین عاتیه و واقف سکندر کیم کانه زاندر کیم کانه طرفین وقف نادر لریا
 و کانه اخلبر واقف سکندر و کانه اخلبر واقف سکندر با شادان مع جمیع مکان اندر کانه الله و کانه
 مشهور کیم صولتدن کیم نادر لریا و لریا و جابری لریا عاتده صر و کانه صر قیله و خارج لریا و کانه
 اولد بچکون مستغیر در خندان مذکور ادری با شادانی مجموع مصفا کیم صولتدن صانقر آلمدی
 و کانه اخلبر واقف سکندر وقف لریا و کانه اخلبر واقف سکندر و خانقا کرمقانی ایضاً خارج اسکودین و کانه
 مجموع با شادان کیم در حقیقت مستغیر مجموع مستغیر بی بان کیم کانه کیم در مجموع بی بان
 و کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر
 داخل لریا کیم وقف اندر کیم حصار کیم مع جمیع مکان و کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر
 بی بان کیم و کانه لریا کانه لریا کانه لریا کانه لریا کانه لریا کانه لریا کانه لریا کانه لریا
 و واقف سکندر کیم کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر و کانه اخلبر
 و زولید بر منفه سندن کیم نادر لریا و لریا کانه لریا کانه لریا کانه لریا کانه لریا کانه لریا کانه لریا
 13

KAYNAKLAR

- Adanır, Fikret, *Makedonya Sorunu*, (çev. İhsan Catay), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay., İstanbul 2001.
- Ağanoğlu, Yıldırım, *Üsküp Kitabı*, Fide Yay., Ocak 2008.
- Ahmeti, Nuredin, "Shkolla Me E Vjeter Ne Ballkan", *Hena E Re*, Yıl VII, No. 49, 1 Mart 1993.
- , "Shkolla Me E Vjeter Ne Ballkan", *Hena E Re*, Yıl VII, No 50, 15 Mart 1993.
- Akgündüz, Hasan, *Osmanlı Medrese Sistemi*, Ulusal Yay., İstanbul 1997.
- Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul Büyükşehir Belediye Daire Başkanlığı Yay., c. I-IV, İstanbul 1996.
- Aruçi, Muhammed, "Fettah Efendi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XII, İstanbul 1995.
- , "Ohri", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XXXIII, İstanbul 2007.
- , "Üsküpte Meddah Medresesi", *Balkanlarda İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, (ed. Ali Çaksu), Yıldız Yayıncılık, İstanbul 2002.
- , "The Muslim Minority In Macedonia And Its Educational Institutions During The Inter-War Period", *Islam In Inter-War Europe*, (ed. Nathalie Clayer, Eric Germain), Hurst&Company Yay., London 2008.
- Asım, Salih, *Üsküb Târîhi ve Civârı*, Halil Kâzım Matbaası, Üsküp 1932.
- Âşıkpaşazâde, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1332.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri-Yugoslavya*, Bilmen Basımevi, c. III/ 3, İstanbul 1981.
- Bajrami, Musli, *Periudha Historike E Medrese Se İsa Beut*, Shkup 2005.
- Baltacı, Cahit, *Maarif Sistemimiz*, İslâm Medeniyeti Vakfı Yay., İstanbul 1980.
- , *Osmanlı Medreseleri*, İrfan matbaası, İstanbul 1976.
- Belge, Murat, *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2005.

- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1984.
- Binark, İsmet, *Balkan Ülkelerinin Tarihi Kaynakları Bakımından Başbakanlık Devlet Arşiv'inin Önemi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 1996.
- Bozkurt, Nebi, "Medrese" , *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XXVIII, Ankara 2003.
- Cilo, Hasan, "İsa Beg i Negovata Biblioteka", *Mlada Mesečina*, Yıl V, No. 34, Skopje 1992.
- Çelebi, Ahmed, *İslâm'da Eitim-Öğretim Târîhi*, (çev. Ali Yardım), Damla Yay., İstanbul 1976.
- Elezoviç, Glişa, *Turski Spomenici*, Srpska Kralyeva Akademija Yay., Beograd 1940.
-----, *Turski Spomenici U Skoplyu*, Rodolyub Yay., Beograd ts.
- Ertuğrul, Selda, "İsa Bey Camii", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XXII, İstanbul 2000.
- Erünsal, İsmail E., "Osmanlılarda Kütüphane ve Kütüphaneci Geleneği", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Yeni Türküye Yay., c. XI, Ankara 1999.
- Evlıya Çelebi, *Seyahatname*, Dersaadet İkdâm Matbaası, c. V, 1315.
-----, *Seyahatname*, Dersaadet İkdâm Matbaası, c. VI, 1315.
-----, *Seyahatname*, Orhaniye Matbaası, c. VIII, İstanbul 1928.
- Eyice, Semavi, "İshakiye Camii Ve Külliyesi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XXII, İstanbul 2000.
-----, "Üsküp'te Türk Devri Eserleri", *Türk Kültürü*, Yıl I, Sayı 11, Ankara 1963.
- Fehd, Tefik, "İlm-i Felek", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XXII, İstanbul 2000.
- Hızlı, Mefail, *Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, Esra Fakülte Kitabevi, Bursa 1997.
- Hoca, Nazıf, "Üsküb", *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., c. XIII, İstanbul 1986.
- Imber, Colin, *The Ottoman Empire, 1300-1650*, Palgrave Macmillan Yay., New York 2002.
- İbrahimgil, Mehmet, "Balkanlarda Osmanlı Mimârisi", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Yeni Türküye Yay., c. X, Ankara 1999.

- İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, (Haz. Şerafettin Turan), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1954.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), c. II, İstanbul 1998.
- İnalçık, Halil, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Tütük Tarih Kurumu Yay., Ankara 1987.
- İpşirli, Mehmet, "İlmiye Teşkilâtı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), Zaman Yay., c. I, İstanbul 1999.
- , "Medrese", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XXVIII, Ankara 2003.
- İzeti, Metin, *Balkanlarda Tasavvuf*, Gelenek Yay., İstanbul 2004.
- Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi*, (çev. İhsan Durdu, Haşim Koç, Gülçin Koç), Küre Yay., c. I, İstanbul 2006.
- , *Balkan Tarihi*, (çev. Zehra Savan, Hatice Uğur), Küre Yay., c. II, İstanbul 2006.
- Kaleşi, Hasan, *Najstiji Vakufski Dokumenti u Jugoslaviji Na Arapskom Jeziku*, Priştina 1972.
- , "Yugoslavya'da İlk Türk Kütüphaneleri", *Türk Kültürü*, Yıl IV, Sayı 38, Ankara 1965.
- Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, Bilge Yay., İstanbul 2004.
- Kösoğlu, Nevzat, *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, Ötüken Yay., İstanbul 1990.
- Kumbaracı-Bogoyeviç, Lidiya, *Üsküp'te Osmanlı Mimârî Eserleri*, (çev. Suat Engüllü), İstanbul 2008.
- Kutluer, İlhan, "Hikmet", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XVII, İstanbul 1998.
- Lape, Lyuben, *Tetovo i Tetovsko Niz İstoriyata*, Tetovo 1982.
- Lemerle, Paul, *Bizans Tarihi*, (çev. Galip Üstün), İletişim Yay., İstanbul 2004.
- Machiel, Kiel, "İştîp", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XXIII, İstanbul 2001.
- , "Kırçova", *DİA*, c. XXV, Ankara 2002.
- Matkovski, Aleksandar, *Makedonija vo delata na Stranskite Patopisi 1879-1888*, Skopje 2002.

- Memiç, Mustafa, *Velika Medresa İ Njeni Uçenici U Revolucionarnom Pokretu*, IPZRO Fonografika Yay., Skopje 1984.
- Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilâyeti*, T. C, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu. 87, İstanbul 2007.
- Osmanlı Yönetiminde Makedonya*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay. No. 74, İstanbul 2005.
- Özer, Mustafa, *Üsküpte Türk Mimarisi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2006.
- Özergin, M. Kemal, "İstanbul ve Rumeli Medreseleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Yıl 1973-74, Sayı 4-5, İstanbul 1974.
- Parmaksızoğlu, İsmet, "Manastır", *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, c. XXIII, Ankara 1976.
- , *Türkiye'de Din Eğitimi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1966.
- Pedersen, Jons, "Mescid", *İA*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., c. VIII, İstanbul 1979.
- Pelidija, Enes - Emecen, Feridun, "İsa Bey", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XXII, İstanbul 2000.
- Popovic, Aleksandre, *Balkanlarda İslâm*, (çev. Komisyon), İnsan Yay., İstanbul 1995.
- Prifti, Kristaq, "Manastır", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., c. XXVII, Ankara 2003.
- Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye 1321*, Asır Matbaası, Dar-ı Hilafet-i Âliye 1321.
- Salname-i Vilâyeti Kosova 1314*, Vilayet Matbaası, 7. defa, Üsküb 1314.
- Salname-i Vilâyet-i Manastır*, Vilâyet Matbaası, 2. Seri 2. Defa 1308.
- Salname-i Vilâyeti Prizren 1291*, Prizren Vilâyet Matbaası, 2. defa, 1291.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih*, İmge Yay., Ankara 2005.
- Sarınay, Yusuf, *Osmanlı Belgelerinde Ohri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006.
- Sevim, Sezai, "Türklerin Rumeli'ye İlk Geçişleri ve İskân Faaliyetleri", *Balkanlar'daki Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını*, Uluslararası Sempozyum 26-28 Ekim 2001, (Haz. Hasan Basri Öcalan), Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Yay., Bursa 2002.

- Sofuoğlu, Ebubekir, *Kosova'da Osmanlı İdaresi*, Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği kültür Yayınları, İstanbul ts.
- Süreyya, Mehmet, *Sicill-i Osmânî*, (Haz. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülagü), Sebil Yay., c. IV, İstanbul 1996.
- , *Sicill-i Osmânî*, (Haz. Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yay., c. III, İstanbul 1996.
- Şemseddin SÂMÎ, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mehran Matbaası, c. II, İstanbul 1899.
- , *Kâmûsu'l- A'lâm*, Mehran Matbaası, c. III, İstanbul 1891.
- , *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mehran Matbaası, c. IV, İstanbul 1894.
- , *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mehran Matbaası, c. V, İstanbul 1896.
- , *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mehran Matbaası, c. VI, İstanbul 1898.
- Taşköprülüzâde, İsamüddin Ebi'l-Hayr Ahmed b. Mustafa, *eş-Şakâiku'-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Usmâniyye*, (Thk. Ahmed Subhi Furat), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985.
- Tevfik, Mehmed, *Manastır Vilâyetinin Târihçesi*, Beyne'l-Milel Ticâret Matbaası, Manastır 1327.
- Tufan, Muzaffer, "Balkanlar'da Türk Kültürü", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yay., c. IX, Ankara 1999.
- Tuğlacı, Pars, *Okyanus Türkçe Sözlük*, Pars Yay., c. I, İstanbul 1971.
- , *Osmanlı şehirleri*, Milliyet Yay., İstanbul 1985.
- Unat, Faik Reşit, *Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1974.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1965.
- , *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., c. I, Ankara 1947.
- Vishko, Ali, "Fillimet E Kultures İslame Ne Treven E Manastirit", *Hena Ere*, Yıl VII, No. 54, 1 Mayıs 1993.
- , "Fillimet E Kultures İslame Ne Treven E Manastirit", *Hena E Re*, Yıl VII, No. 55, 1 Haziran 1993.
- , "Objektet İslame Ne Oher E Rethine", *Hena E Re*, Yıl VIII, No. 74, 1 Nisan 1994.

Yaltkaya, M. Şerafettin, “Tanzimattan Evvel ve Sonra Medreseler”, *Tanzimat*, Maarif Matbaası, c. I, İstanbul 1940.

Yüksel, İ, Aydın, *Osmanlı Mimarisinde II. Bâyezid Yavuz Selim Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, c. V, İstanbul 2006.

-----, *Osmanlı Mîmârisinde Kânûnî Süleymân Devri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yay. c. VI, İstanbul 2004.

Zekaj, Ramiz, *Zhvillimi I Kultures Te Shqiptaret Gjate Shekullit XX*, İnstituti Shqiptar I Mendimit Dhe Qyteterimit İslamik, Tirane 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı: Makedonya 1980

Öğr. Gördüğü Kurumlar:

	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise:	1995	1999	Üsküp İsa Bey İmam Hatip Lisesi
Lisans:	2000	2005	Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans:	2006	U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora:			

Medeni Durum: Evli

Bildiği Yabancı Diller: Makedonca, Arnavutça, Türkçe, Arapça

Yurtdışı Görevleri:

Kullandığı Burslar: Türkiye Diyanet Vakfı Bursu (2006–2009)

Yayımlanan Çalışma:

08. 02. 2010

Eljesa ASANI